

پرستار

سپا به ناوخته وي

(د افغانستان د ثبات او پرمختگ څو مسئلې)

Ketabton.com

ډاکتر محمد ابراهيم شينواری

۱۳۸۹ل

سبا به ناوخته وي

د افغانستان د ثبات او پرمختګ خو مسئلې

لړليک

i	سريزه
۱	کمزوري دولتونه؛ بې ثباته هيواد
۲	د افغانستان په ثبات، توازن او انکشاف کې د اسلام رول
۱۵	آيا زموږ ملي هويت ټينګ دی که لږزاند؟
۱۹	په افغانستان کې د ژبو مسئله
۲۷	اقليت او اکثريت
۳۳	متوازن انکشاف
۴۲	د ښځو او نجونو پوهنه او کار
۴۹	کادري توازن
۵۲	د ديني او عصري زده کړو مسئله
۶۰	آيا موږ د ښار او کلي توپير له منځه وړلاى شو؟
۶۴	د نفوسو د بې کنټروله زياتېدو په وړاندې څه پلان لرو؟
۷۱	آيا چټکې ښاري کېدنې ته اړتيا لرو؟
۷۵	په افغانستان کې ملت جوړونه
۸۵	له تشدد نه ډکې لانجې، د لانجو مخنيوى او ملت جوړونه
۹۳	آيا دلته د حکومت يوازې يو ماډل بريالى دی؟
۹۸	آيا افغانان جگړه ماردې، جنگيالي که د عدم تشدد لارويان؟
۱۰۵	تر ډيورنډ کرښې ها خوا زموږ نه بېلېدونکې برخه که تېر شوى تاريخ؟

- ۱۱۲..... یو څاڅکی اوبه په کومه بیه؟
- ۱۱۶..... آیا افغانستان د یو بې طرفه هېواد په توګه تضمینېدای شي؟
- ۱۲۰..... بهرنۍ مرستې: سپروم که سندروم.....
- ۱۲۲..... آیا نړیوالې توپ فرصت دی، چېلنج که خطر؟
- ۱۳۳..... آیا نړیوال په افغانستان کې سوله غواړي؛ که جګړه؟
- ۱۴۷..... آیا افغان مشران ملت ته هیله ورکولای شي؟
- ۱۵۱..... نتیجه.....
- ۱۵۳..... ماخذونه.....

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

افغانستان د پيړيو په اوږدو کې تل له ډېرو ستونزو سره مخ شوی دی؛ خو دا تېر دېرش کلونه په ځانگړي ډول د غير عادي کړاوونو کلونه وو. هيواد او ولس د دوه سترو زبرځواکونو له خوا د رامنځته شوو جگړو سره مخ شو او د فرصت غوښتونکو گاونډيانو د مداخلو او لاسوهنو لپاره زمينه جوړه شوه.

د پخواني شوروي اتحاد د يرغل په نتيجه کې له هرو لسو افغانانو يو تن خپل خوږ ژوند له لاسه ورکړ، له هرو نهو نه يو معلول شو، له هرو درې تنو يو مهاجر او په سلو کې ۸۰ کورونه او کلي وړان او د هيواد اساسي زيربناوې ونړيدې.

ولس په دوامداره ډول دا هيله لري، چې هيواد ته به يې سوله راشي، چې د دوی د اولادونو او راتلونکو نسلونو پر مخ د نيکمرغۍ دروازي پرانستل شي، خو تر هر ځل هيلو وروسته، نوې ستونزې او لا خطرناک چلنجونه را مخې ته کېږي.

د دې دوامداره بې ثباتيو او وړانيو اساسي علتونه څېړل پکار دي او د هغو په وړاندې د داسې تدابيرو نيولو ته اړتيا ده، چې دا هيواد نور کرار، با ثباته او ولس يې نيکمرغه شي.

نن سبا په هیواد کې د بې ثباتۍ او کمزوري دولت د ستونزو په باب پوښتنې هر چهرته اورېدل کېږي. ددې کتاب لومړنۍ لیکنه زیاته پر دې پوښتنه متمرکه ده، چې ولې افغان دولتونه کمزوري او هیواد زیاتره بې ثباته وي، نورې لیکنې یې په اوږده موده کې د حل په لارو تمرکز کوي، چې که نن د هرې یوې په باب روښانه پالیسي او پلانونه جوړ شي، د هیواد له پرمختګ او د دولتونو له پیاوړتیا او دايمي ثبات سره مرسته کوي او که نن دغه کار ونه شي، سبا به ناوخته وي او بیا به زموږ سترې ستونزې لا ډیرې وي، چې د هیواد د لاس بې ثباتۍ، د ولسونو ترمنځ د بې باورۍ او ژورو ټولنیزو او سیاسي ستونزو سبب به شي.

افغانستان همدا اوس له درې ډېرو سترو بیړنیو ستونزو سره مخ دی، چې درې واړه له بې ثباتۍ او کمزورۍ سره مرسته کوي: جګړه، د مخدره توکو مافیا او اداري فساد. دا درې او نور ډېر مسایل شته چې زموږ د هیواد د رهبرانو او پوهانو مسوولیت چلنجوي او چټک، بیړنی او عاجل حل ترې غواړي. ما په دې کتاب کې زیات په دغو بیړنیو ستونزو ډېر بحث نه دی کړی؛ ځکه یو خو په ګرمو مسلو ډېر زیات ګرم بحثونه روان دي، او له بلې خوا په دې هیواد کې لاهم زیاتره د مسایلو د تحلیل، بحث او شننې پر مهال ذوقی او سلیقوي برخورد ته ترجیح ورکول کېږي او علمي-تحليلي بحثونه په ناندريو او لانجو اوږي.

له ګرانو دوستانو هر یوه ښاغلي استاد اسد الله غضنفر، ګران ډاکتر خوشال روحي، او ښاغلي انجینیر ملنگ ابراهیمي نه د زړه له کومې مننه کوم، چې هر یوه دا لیکنې په غور ولوستې؛ ډیر ارزښتمن نظرونه

یې راکړل او د سمون او بڼه والي لپاره یې پر ځای مشورې راکړې. له گرانو ورونو- د اسلامي علومو ډاکتر مصطفی نیازی او قاضي صاحب عبدالرحمن الفت محمودي سره مې (د افغانستان په ثبات او انکشاف کې د اسلام رول، د نفوسو مسله، د دیني او عصري زده کړو مسله او د ښځو او نجونو پوهنه او کار) عنوانونه چې له دیني مسایلو سره یې ارتباط درلود؛ شریک کړل، ډاکتر صاحب نیازی ډیر عالي نظرونه راکړل، چې تر ورسه مې د هغوی له مخې په دغو برخو کې سمونې وکړې، چې له دواړو نه د زړه له کومې مننه کوم. ښاغلی ورور امیر جان وحید احمد زی هم د زیاتې مننې او ستاینې وړ دی چې د کتاب ادیت یې په ډیره مینه او زغم سره وکړ او پر ځای سمونونه یې پکې راوړل. زما ورور ډاکتر نصرت الله د کتاب وروستي پروفونه ولوستل، هم یې ادیت کړل او هم یې ډیر بڼه سمونکي نظرونه راکړل، چې ډیره مننه ترې کوم. د کتاب کمپوز او ډیزاین ښاغلي ورور شامحمد عمر خېل په ډیره مینه او پاملرنه کړی دی، چې د ځانگړې مننې وړ دی. لوی الله (ج) دې ټولو ته ستر اجر وانه ورکړي.

هیله لرم افغان مشران او پالیسي جوړونکي دومره وخت پیدا کړي، چې دا لنډې لیکنې ولولي، او د اړوندو برخو چارواکو ته لارښوونې وکړي، چې په خپلو برخو کې جامع او اړینې پالیسي گانې او پلانونه ورته جوړ او پلي کړي. همدا راز هیله لرم افغان ځوانان دا کتاب په مینه ولولي او د هېواد د نن او سبا د ستونزو د حل لپاره ترې انگېزه واخلي.

په پای کې له متعال الله (ج) نه استدعا کوم چې زموږ نېتونه، هېلې او غوښتنې د خپلې رضا لپاره خالصې او د خپلو بنده گانو د خیر سبب یې کړي

کمزوري دولتونه، بي ثباته هېواد

ولې افغان دولتونه تل کمزوري او په افغانستان کې تل يا زياتره
بي ثباتي وي؟

لنډيز:

فقر، د تعليم ټيټه کچه، کمزوري دولتونه، د ملي ستراتيژۍ
نشتوالی، له افغانستان څخه د نيم بدن بېلېدل، د افغانستان
سياسي-جغرافيوې ستراتيژيک موقعيت، د نړيوالو
زبرځواکونو يرغلونه او د گاونډيانو مداخلې ددې هېواد د بي
ثباتۍ مهم سببونه دي.

که افغانان غواړي، چې په يوه با ثباته هېواد کې يو مشروع او
پياوړی دولت ولري، چې دوی ته نېکمرغي او خوشحالي راولي
او هېواد ته يې سوله او ثبات؛ نو بايد د دغو سببونو د حل لپاره
کار وکړي.

دا به يوه اوږده، ستونزمنه، گرانه او پېچلې پروسه وي وي؛
خو ناممکنه نه ده. هيله، اميد، ژمنه او عزم غواړي او د فکر، کار

افغانستان په تاريخي لحاظ يو وياړمن هېواد دی. نړۍ ته يې د خپل نفوس او موقعيت په تناسب ډېر رهبران وړاندې کړي دي او د دې سيمې په ثبات ټينګولو او نړيوال تمدن ته د علم او ادب په ورکولو کې يې زياتره مهم رول درلودلی دی.

له دې سره سره په دې هېواد کې دولتونه زياتره کمزوري، کم وسه او له بي ثباتۍ، داخلي او بهرنيو لاندو، جنجالونو او کرکېچونو سره مخ وي.

ددې يو مهم سبب دادی، چې افغانستان يو غريب او بېوزلی هېواد دی، موجودې منابع يې په نشت حساب دي او که څه شی لري هم؛ تر ځمکې لاندې او را اېستل شوې نه دي.

د دولتونو کمزوري او د ثبات نشتوالی، چې طبعاً د منابعو له کمښت سره مل وي د دې سبب شوي، چې ولسونه او نسلونه له تعليم، زده کړې او پوهې بې برخې پاتې شي او که يو څو تنه د کار خلک پکې پيدا هم شي؛ نو هغه يا په ژوند يا مرګ له هېواده ورک شي او که پاتې هم شي؛ نو په يو ګل نه پسرلی کېږي. د پوهې او مهارت نشتوالی له فقر او بې وزلۍ سره يوه معيوبه دوره جوړوي، چې ناپوهي فقر او فقر ناپوهي ته لا ډېره زمينه برابروي او معيوبه دوره لا تشديدوي، چې دا معيوبه دوره د دولتونو د کمزورۍ او د هېواد د بي ثباتۍ سبب کېږي.

ناپوهه او کم پوهه وګړي، چې خپله ولږه او بې وزلي تنګ کړي؛ نو د کوچنيو انګېزو د پيداېښت په صورت کې ډېر ژر د خپلو حکومتونو سستې پایې نړوي او لږ و ډېره راټوله شوې هستي يې تالا کوي. دوی هغه وخت لا بريالي وي، چې په

حکومتونو کې کومه ديني کمزوري وويني او پر خلاف يې د جگړې جواز هم پيدا شي. په دې صورت کې بيا د دوي ذهن او روان تسکين وي، او کومه وجداني غلطي نه احساسوي.

که دولتونه کمزوري او غريب نه وای او د ملي ستراتيژۍ په رڼا کې يې د کليو او ښارونو خلکو ته يو شان امکانات برابرولای شوای؛ نو خلکو به خپل دولتونه نه تالا کول. د ابن خلدون د وينا له مخې هغه وخت، چې ښاريان نرم، پاسته، خوش گوزران او عياش شي؛ نو شاپر، زيرپه او وړي غريبان او کليوال يې ډېر ژر تالا او چور کړي. دا وينا دلته ښه تطبيقېږي.

افغان ملت يو نامتجانس ملت دی، چې له گڼو قومونو او نژادي گروپونو جوړ او هيواد يې د بېلابېلو کلتورونو او فرهنگونو د مخامختيا مرکز پاتې شوی دی. فقر، ناپوهي، سخته جغرافيه او اقليم، دلارو کموالی، د فابريکو او صنعت کمی، بې امنيتي او بې ثباتي ټول له دې سره منفي مرسته کوي، چې دا ملت نامتجانس پاتې شي، او د تمدن، پرمختگ او د ملت په يوه لوبښي کې د بېلابېلو قومي او گروپي هويتونو د پوره حل پر لور يې يون پخ، ورو، ټکنی او ځنډنی شي.

دا چې دولتونه کمزوري او بې ثبات، ه او ولس په ناپوهۍ او فقر کې گېردی؛ نو دولتونه او ولسونه پردې نه دي بريالي شوي، چې يوه واحده او روښانه ملي ستراتيژي ولري.

يوه طبيعي بدمرغي موداده، چې د افغانستان جغرافيايي-سياسي موقعيت داسې پېښ شوی، چې د لويو فاتحانو د څلور لاري په توگه د وخت او زمان د هر زير ځواک پام ځانته را اړوي.

زړه خوږې او خواخوږې مفکر الفت صاحب ډېر ښه وييلي وو:

نه اپلاتون نه ارسطو راځي يونانه ځنې
 اېستلې توره سکندر په دغه خواراځي

رښتيا که سکندر د نړۍ په هاغه سريونان کې امپراتور ېږي؛ نو اېستلې توره پردې لور راځي، چنگېز، تيمور، بابر، نادر، شوروي اتحاد او ځينې نور، خولا يو څه په گاونډ کې وو؛ خو انگرېز او امريکا هم، چې زېرځواک شي، پردې هېواد يرغل راوړي. بيا هم د الفت صاحب خبره: (په دې هېواد نه د مسلم رحم راځي او نه د کافر) دلويو-لويو معنوي او انساني شعارونو لرونکي فاتحان هم، چې دلته راغلي؛ نو دې غرونو او تړو او زامنويې ورسره مقابله او مقاومت کړي او دغو فاتحانو او مغورو زېرځواکونو ترې کله "کله منارونه" جوړ کړي، او کله يې "پوليگونونه" او "ليلې دښتې" د دوی په مړو کې کړي دي.

يو بل مهم سبب دا هم دی، چې پښتون قام، چې د نورو ورونيو قامونو د مشر ورو مسووليت ورتراغاره دی، د ډېرو سترو مقاومتونو په نتيجه کې کمزوی شوی، بدمرغه او په ستونزو کې گېردی. دا خبره ماله يوه هزاره افغان نه د باميانو په يکاولنگ کې زده کړه: نوموړی، چې د حقوقو او سياسي پوهنو ماسترو، استدلال يې کاوه، چې افغانستان د وروسته پاتې هېوادونو په شان په سنتي، عنعنوي او قبایلي لارو چارو کنترول شوی او کنترول ېږي؛ خو زموږ مشر ورو په داسې ستونزو کې اخته او دښمنانو دومره ټکولی دی، چې د مشرۍ

بار وړل ورته گران شوي دي. ده وييل، هر ماښام دعا کوي، چې کوز پښتانه خدای بېرته له نورو افغانانو سره يو ځای کړي، چې محور پياوړی او د افغانستان ثبات تضمین شي. که ثبات نه وي؛ پرمختیا، اقتصادي ښه‌رازي او تعليمي روښانتیا هغه څه دي، چې لاسته راوړل يې ډېر گران دي او که لاسته راشي هم، ساتنه او تداوم يې ستونزمن کار دی. زموږ نيم بدن بايد بېرته پوره شي او يايې بدیل حل لارې پيدا شي. له بلې خوا د افغانانو قبيلوي سيستم او په گرانو، لږې او پېچلو سيمو کې يې له ښارونو او مدنیتونو ليرې او سيدل هم د بې ثباتيو سره مرسته کړې ده.

که افغانان غواړي، چې په يوه باثباته هېواد کې يو مشروع او پياوړی دولت ولري، چې دوی ته ښکمرغي او خوشحالي راولي او هيواد ته يې سوله او ثبات؛ نو بايد د دغو سببونو د حل لپاره کار وکړي.

دابه يوه اوږده او ستونزمنه، گرانه او پېچلې پروسه وي خو ناممکنه نه ده. هيله، اميد، ژمنه او عزم غواړي او د کار، فکر او عمل زړور خلک.

د افغانستان په ثبات، توازن او انکشاف کې د اسلام رول

هر دین په خپل وخت کې د انساني ترقۍ او پرمختګ پر لور یو مثبت حرکت او د مادي او معنوي بسیرازتیا، د انسانانو د داخلي سکون، د ټولنو د نظم او هیوادونو د ثبات برابرونکی عامل و.

د اسلام روښانه دین وروستی اسماني برحق دین دی او کله چې د دې هېواد خلکو دا مبارک دین منلی، بیا یې ورسره کلک تړون موندلی او د دوی په اروا او ټولنیز ژوند کې ډېر ژور نتوتی دی.

اسلام زموږ د هويت تر ټولو عمده توکی او زموږ د اتحاد، یووالي او ځواکمنتیا اساسي عامل دی.

د اسلام د سپېڅلي دین د ژوندي او دفاعي پوتینشل له برکته دې ملت له ډېرو سترو زبرځواکونو سره مقابله کړې ده او دا هېواد یې متحد او روغ او ملت یې سرلورې او بریالی ساتلی

دی .

په دې دین کې د دې وړتیا شته، چې د دې ملت د اتحاد،
پرمختیا او لوړتیا او د دې هېواد د ثبات او نیکمرغۍ لارې
چارې تضمین کړي .

کله، چې افغانانو پر دین منگولې لگولي؛ بريالي شوي دي
او کله چې په احساساتي ډول د نورو په ارزښتونو او شعارونو
پورې نښتي دي، له ټکرونو سره مخ شوي او له منځه تللي دي .

اعلیٰ حضرت امان الله خان، چې د اسلام او غزا نوم یې
یاد او ده؛ په ځوانه ځوانۍ کې د غازي، بابا، قاید او نورو معززو
نومونو خاوند شو او د وخت داسې زبرځواک یې مات کړ چې په
خاوره کې یې لمر نه ډوبېده؛ خو چې د شپو خولۍ او درېشۍ
تلقین یې پیل کړ؛ بیا یوه عادي سړي ترې تخت او پاچاهي
ونیوله او له خپل هغه وطن نه وتلو ته اړ شو؛ چې ده ورسره
اورنۍ مینه لرله .

خلقیان په افسانوي ډول خپلې ژمنې ته متعهد، زړور او د
جگړې هر ډگر ته پخپله روان وو؛ خو چې له اسلام او دین سره
په ټکر کې راغلل؛ نو د پریزیا تپوټه- تپوټه او تباہ شول .

دا یوه حساسه مسئله ده، چې د اسلام له سپېڅلي دین نه هم
ځینې اشخاص ناوړه استفاده کولای شي؛ خوداد انساني
فطرت کمزوري ده، چې کله کله هره سپېڅلې پدیده د خپلو
شخصي گټو لپاره کاروي. په دې کې د اسلام هېڅ ستونزه
نشته؛ بلکې دا د اشخاصو کمزوري او غلطی ده .

د ديني حکومتونو بېلگې په نوره نړۍ او اسلامي هيوادونو کې تېرې شوي دي. مورېيې داسې بېلگوته ضرورت لرو لکه د رسول الله (ص) په مدينه کې چې د لوروالي معيار تقوا او د جزا په وړاندې د قریشې جنۍ او يو عادي فرد توپير نه و او ياد حضرت عمر (رض) په دربار کې يو يهودي او جليل القدر صحابي حضرت علي کرم الله وجهه په يو شان محکمې ته حاضرېدل.

هغه ډول حکومت چې يو څو کسان د کليسا يا ديني ټولنو په نوم د ټولني پر ټولو برخو قابض شي او نور خلک خبرو او کار ته نه پرېږدي، د دې زمانې د مقتضياتو ځواب نه شي ويلای.

د اسلام دين د ازادې ټولني، مشورتي نظام او د امت رايو ته د مراجعې له لارې د ښه حکومت ډېرې ښې بېلگې لرلې دي، همدا راز مسلمانانو د گڼ مذهبو ټولنو مشري هم په داسې شان کړې ده چې د هر چا انساني کرامت او حقونه يې په نظام کې خوندي و.

په ځينو وختونو کې ديني عالمانو د تغلب، وراثت او انحصار په صورت کې هم د ځينو شاهانو پاچهۍ ته روا ويلي دي، خو ممکن په هماغه وخت کې د فساد، فتنې او خونړيزۍ په نسبت دغه يو مناسب کار و.

خو اوس ښه لار داده چې د امت او ملت د هر څومره ډېرو خلکو او ټولنيزو گروپونو نماينده گي چې د ژوند په مهمو مسلو او سياست او دولت داری کې شريکه شي، هماغومره به د حکومت مشروعيت زيات شي. داد اسلامي ټولني په

پرمختګ پورې اړه لري او چې څومره ډېر خلک د ژوند او سياست په مسایلو کې پوهه او دلچسپي پيدا کوي، هماغومره دين او حکومت دواړه د اشخاصو له انحصاره راوځي او د مسلمانانو ډېر وګړي پکې برخه اخلي.

دا چې په افغانستان کې حکومتونه کمزوري او ولسونه د خپل ژوند او معيشت تېرولو لپاره ډېر وړاندې منابع ته ضرورت لري او هغه منابع هم ورته نه دي تيارې شوې؛ نو کله-کله دوی د خپل مسلمان حکومت پر ضد هم پارول کېدای شي. د امير حبيب الله کلکاني خوځښت يوه دغسې بېلګه وه، چې د مسلمان آمان الله خان پر ضد وښورېده: هغه تر واک نيولو وروسته وويل: "زه پيسې په ښوونځيو نه لګوم؛ بلکې ملايانو ته يې ورکوم، چې دعا وکړي او عسکرو ته يې ورکوم، چې قند و قروت پرې وځوري". په دې خبره کې ډېر ساده ژوروالی پروت دی، که په دې ټولنه کې دې ملا ملګری و، خلک دې پر ضد نشي پارېدای او که عسکر دې خوښ وساتل؛ ساتنه دې کوي؛ خو دا چې نوموړي نه کاري ټيم لاره او نه يې ددغو دوو ګروپونو د خوشاله ساتلو لپاره کافي منابع لرلې؛ نو ولس دده پر خلاف له نادر شاه سره ودرېد او دده حکومت يې چپه کړ.

سربيره پردې، چې اسلام د فرد او ټولني په جوړولو کې بنسټيز رول لوبولی او لوبوي يې، د هېواد د بقا، ثبات او ساتنې لپاره هم تر ټولو ټينګ بنسټ دی.

متاسفانه هغه توره، چې د افغاني فاتحينو سره وه، په

وروستيو وختونو کې دوی کېښوده او دا يوه لويه کمزوري ده. فکر کوم چې دا هم د انگریزانو د سیسه او مهارت و چې موږ یې خلع سلاح کړو او زموږ نه یې اساسي دفاعي عامل واخست او پاکستان ته یې ورکړ.

پاکستان اوس هغه ستراتیژي د خپلې بقا او عظمت لپاره کاروي، چې افغانانو هېره کړې او پرېښې ده. د پروېز مشرف په شان یو سیکولر سپری هم په خوله د امت خبرې کوي؛ خو په موږ کې ځینې کسان لیبرالیزم، سیکولریزم، ډموکراسي او کمونېزم زمزمه کوي؛ او چې پوه شي، ولس ورسره په دغو شعارونو نه ځي؛ نو بیا د روسي او امریکایي عسکرو یرغل ته ښه راغلاست وایي.

ځینې د پام وړ نورې خبرې دادي:

- پاکستان، چې د ځینو پوهانو په نظر د اسلام په نوم د عظمت غوښتنې ستراتیژي پر مخ بیایي، غواړي د هندو کش لوړې څوکې او امو سیند په لومړي قدم کې خپلې پولې کړي او بیا د ټولې اسلامي نړۍ د تسخیر یا کم تر کمه مشرۍ خیالونه وپالي. موږ ترې څنگه ځان داسې وساتو، چې اسلامي وروري او ښه گاونډیتوب مو ورسره ټینګ وساتل شي؛ خو ملي گټې او ملي استقلال موزیانمن نشي.

- د ایران ولایت فقیه زموږ د افغان شیعې ورونو لپاره په سیاسي برخه کې ولایت فقیه نه دی. موږ باید خپل افغان شیعې ورونه دې لور ته وهڅوو، چې خپل مشران تر ایراني هغو لوړ

وگڼي. دا کار په تاريخ کې بېلگې لري او شيعه افغانانو د صفويانو پر ضد چې د سياسي مشرۍ تر څنګ يې شيعه مذهبي مشري هم په لاس کې وه، په داسې مېرانه د نورو افغان ورونو په څنګ کې مقابله کړې ده؛ چې تاريخ يې کمې بېلگې لري.

- عربستان، ترکيه او مصر هغه هېوادونه دي، چې د مسلمانانو مشري يې کړې ده، اوس هم بنکاري چې مشران او سياسيون يې غواړي او له دې سره لېوال نه دي، چې نور اسلامي ملتونه او د هغوی په منځ کې افغانان دغه مقام ته کانديد شي.

- د څو تنو له خوا د اسلام په نامه د يوه انحصاري حکومت جوړولو مسئله هم د پام وړ ده، چې د نورو د محرومولو له لارې خطرناکو انتقام پالنو ته لار اوږوي. ديني عالمان، پوهان او د هېواد خبرگان بايد پرې فکر وکړي او د حل او مخنيوي لارې ورته پيدا کړي.

- دا سمه ده چې د اسلام دين د نړيوالې مشرۍ قابليت لري؛ او د هر مسلمان دنده ده چې د اسلام د اعتلا او نړيوالو ته يې درسونې لپاره جدو جهد وکړي؛ خو غربيان، چې عملاً يې د نړۍ مشري په لاس کې ده او د دې مشرۍ لپاره وسايل، اداره، اراده او منابع لري، نه غواړي، چې دغه ځای ترې مسلمانان ونيسي؛ نو افغانانو ته په دې کې کم تر کمه په سياسي برخه کې احتياط پکار دی، چې په دې وخت کې، چې لا مسلمانان په مجموع او افغانان په ځانگړي ډول په کمزوري حالت کې دي،

د غسې لويې او له وخته مخکې خبرې او دعوي وکړي. د يو ارمان په توگه دا بڼه خبره ده، چې د نړۍ مسلمانان متحد شي او يو نړيوال خلافت جوړ کړي؛ خو د دغه ارمان لپاره لا ډېره اوږده موده او لوی مزل په مخ کې پروت دی، او افغانان بايد په يوازې توگه د دې لويې قربانۍ د لومړۍ ليکې پياده عسکر نه وي.

- همدا راز کېدای شي د نړۍ حالات داسې لوري ته لاړ شي، چې دينونه د لازيات تفاهم پر خوا حرکت وکړي؛ او د مسلمانانو يو والی بيا چاته خطر نه؛ بلکې د تفاهم او نژدې والي لپاره يوه اسانتيا بنکاره شي. اسلام د دغسې نړيوال تفاهم د جوړولو استعداد او تجربه دواړه لري.

موږ بايد خپل اسلامي هويت وساتو، ويې پالو او پرې وويارو؛ خود اسلام د اصولو سره سم د نورو تمدنونو، دينونو او ملتونو سره د لښه تفاهم لپاره کار وکړو او گاونډيانو، سيمې او نړۍ ته ډاډ ورکړو، چې زموږ هېواد او دين د هېچا له خوا د هېچا پر ضد نه استعمالېږي.

دا چې گاونډيان مو هم زياتره اسلامي هيوادونه دي، نو کيدای شي د اسلامي ورورولۍ او بڼه گاونډيتوب د اصولو له مخې د دوی له دولتونو، ولسونو، دينې، ټولنيزو او فرهنگي ټولنو او سازمانونو سره د متقابل درناوي او متقابلو گټو د پرنسيپونو پر اساس بڼې اړيکې ټينگې کړو او ورسره ويې پالو

له دين نه ليرې والی مډرنيزم او پرمختگ نه دی، بلکې يوه

اشتباہ ده، چې کله خوش باوره خلک فکر کوي، د دين نه په ليرې والي کې به دنيايي پرمختگ چټک شي. ختيځ او لويديځ دواړه د غسې تجربې لري او په لږ توپير دواړه د دينونو د متحدونکې رول تر پېژندنې وروسته بېرته دين ته راگرځېدلي دي، خو په لږ توپير.

اروپا او امريکا چې څومره سيکولر بنسټ لري، رهبران او مفکرين يې دې نتيجه ته رسېدلي، چې له يوې معنوي تکیه گاه پرته دوی د نړۍ په منځ کې خپل تبارز او لوړوالی نه شي ساتلای او وايي چې عيسوي معنويت د غربي تمدن د ساتلو تضمين دی. د دوی هوبسياري داده چې ملايې په کليسا کې په دروند معنوي حالت کې کېنولی او سياستمداريې ترې مشوره اخلي. کله چې د قوې او زور استعمال ته ضرورت پېښ شي، سياستمداريې کوي؛ خو د رحم او جوړجاړي خبرې يې له کليسانه را پورته کېږي. د سړې جگړې پر مهال د امريکا تر ټولو پياوړي ولسمشر رونالد ريگن دويم پاپ جان پال ته ويلی و، چې بې دينه کمونيزم به له منځه يوسي، خو د يوه عيسوي يو څاڅکی وينه به هم پکې تويه نه شي. په هغه وخت کې پاپ حيران و، چې ريگن څومره خيال باف دی، خو چې کله ورته معلومه شوه، چې کمونيزم د يو نيم ميليون افغان مسلمانانو په وينومات شو او تر دوی يې امريکا او لويديځ ته څو چنده گټه وکړه، نو پاپ ومنله چې ريگن واقعاً د دوی اتل دی.

زما يو ملگري په هند کې يې لوړې زده کړې کړې دي. ده ويل چې يوه ورځ په علمي سياحت تللو؛ په لار کې د کومې مذهبي ورځې د جشن په خاطر لاره بنده وه. دی وايي کله چې د دوی

پروفیسر دغه مېله ولیده، چې ټول خلک بیره کوي چې بت بنکل کړي، نو دی هم په بیره له موټر نه ښکته شو او په منډه ورغی، او بت یې بنکل کړ. کله چې بېرته راغی او محصلینو ترې په حیرانتیا وپوښتل چې له دومره پوهې سره بیا هم دی یو بت ښکلوي؟ د پروفیسر ځواب یې دا و: په همدې عنعناتو او همدې دین د هند نامتجانسه ټولنه چې سلگونه ټولنیز ګروپونه پکې ژوند کوي، راټوله او متحده ده او دا کار زموږ د وحدت او د هیواد د ثبات لپاره ضرور دی، که نه نو پروفیسر ویل چې په یوه عالی او واحد خالق عقیده لري. که هندي پروفیسر د خپل ملت د اتحاد لپاره د غسې کولای شي، نو په دې کې زموږ لپاره څه زیان دی چې د خپل برحق دین ساتنه او پالنه وکړو او عملي یې کړو. متاسفانه زموږ نیمه - باسواده ځوانانو له دین سره کله داسې افراطي برخورد کړی دی، چې دې هیواد او ملت یې ډېره لویه او درنه بیه ورکړې ده.

په مسلمانو هیوادونو کې هم څپه بېرته د اسلام پر لور راوگرځېده، هغه ترکانو چې د اتاترک په وخت کې په نامه ملا ژوندی نه پرېښوده، اوس یې اکثریت خلک اسلام ته رایه ورکوي. مصر، پاکستان، الجزایر، سعودي او زیاتره اسلامي ملتونه اوس په دې پوه شوي، چې اسلام نه یوازې د دوی د اخروي بري تضمین دی، بلکې د دنیوي نیکمرغۍ او هیوادني ثبات، اتحاد او پرمختګ لومړنی او اساسي فکتور یې هم دی.

افغان مشران، سیاستوال او مفکرین باید دې ته جدي پام وکړي او د اسلامي تعلیماتو کلیدي او اساسي رول تل په خپلو سیاستونو او پروګرامونو کې په پام کې وساتي.

ايا زموږ ملي هويت ټينگ دی که لږزاند؟

موږ يو واحد ملت يوو، چې لرغونې تاريخ لرو. تاريخ مو تل له نوساناتو ډک و. جگړې، کړکېچونه او بې ثباتۍ راته يو تاريخي ميراث و او دی، خو په دغو ټولو بدمرغيو او ناتارونو کې بيا هم موږ يو او متحد وو. د لرغونې سترې اريانا او لوی خراسان د وارث په توگه، له احمد شاه بابا را وروسته دې هېواد يو افغاني هويت موندلی دی. په اسلام د افغانستان د خلکو ټينگه عقیده او په دغه جغرافيايي محدوده کې د يوه دولت تر سيوري لاندې گډ ژوند له موږ سره په دې کې مرسته کړې ده، چې د يوه ملت په شان ژوند وکړو.

شاوخوا گاونډي هېوادونه تر موږ يو څه ډېر سياسي او موقعيتونه يې هم ښه دي، دوی هم زموږ په شان نامتجانس دي؛ خو زموږ په ملي مسايلو کې مداخله کوي؛ د زير ځواکونو بريدونه او يرغلونه دې لور ته را برابروي؛ او ځان روغ ساتي.

زموږ ملي هويت څرگند او روښانه دی. د نړيوالې انساني وروړولۍ په لوی کلي کې د اسلامي امت **افغان خپلواک کوريو**.

کله، چې د ولس منع ته لار شئ؛ نو پوه به شئ، چې ټول

افغانان ځان يو او واحد بدن گڼي او پوهېږي چې ټول افغانان مسلمانان او وروڼه دي، چې په يوه هېواد کې او سپېږي؛ خو په ځينو تعليم يافته وو کې بيا د قام، ژبې، سمت او ولايت په نوم د کينې او کرکې جوړولو ذهر خواره دي؛ او غواړي خپلو اجنداو ته د يو قوم د داعيې نوم ورکړي، چې په هيڅ صورت د غسې نه ده. دا ډول خلک د گوتو په شمار دي؛ خو که څومره لږ هم دي؛ د ويروس په شان خورېدای شي، د بخري په شان بيارونه سيځلای شي او لوی او فاجعه بار خطر ونه پېښولای شي.

د عوامو مثال: زه په بدخشان کې د يوه بزگر باغ ته لاړم، کله چې هغه پوه شوه د بل ولايت يم؛ نو تغر، توشکونه او بالبنټونه يې راوړل او زموږ يې ډېر عزت وکړ، ما ترې پوښتنه وکړه، چې ولې يې زما ځانگړې عزت وکړ؟ هغه وويل: (موږ وروڼه او مسلمانان يو، زه د کابل په يو روغتون کې بستروم، د لوگر ولايت يو سپين ږيری راسره په يوه کوټه کې و، زامن به يې هره ورځ راتلل، د خپل پلار سر او ږيره به يې په شامپو مينځل او نوي پاک کالي به يې ورته راوړل. په همدې ډول به يې زما سر او ږيره هم مينځل او نوي کالي يې راته راوړل. خو اړه، مېوه او درمل، خولا پرېږده چې راوړل يې. له بسترنه تر خلاصېدو وروسته يې په کور کې مېلمه کړم او غوښتل يې، چې يوه اونۍ مې مېلمه وساتي او د دوی په وينا هغه وخت مې بېرته کور ته ولېږي، چې په مخ کې مې لږه سرخي پيدا شي؛ خو زما بېرته وه او د دوی په اجازه دوی په طياره کې راوېږلم. نو اوس، چې دلته هر څوک له بل ولايت نه راشي؛ زه يې هومره عزت کوم، چې وس مې وي؛ ځکه، د مسلمان ورور احترام او عزت زموږ د

پيغمبر (ص) سنت دي.

په تعليم يافته وو هيوادوالو کې هم نژدې ټول د افغانستان په افغاني هويت گروهمن دي. زما ورور تېر کال د يوې پروژې د ليدنې لپاره مزار شريف ته تللی و. ويل يې چې، ډرپور يې له يوه بل انجنير نه، چې هغه هم د پروژې د تفتيش لپاره هلته تللی و، پوښتلي و چې د کوم ځای يې؟ انجنير ورته په ډېره حيرانتيا ځواب ورکړی و: (د افغانستان يم. دا هم د پوښتنې خبره ده؟) ورور مې ويل، چې ډرپور يې ورته ټينگ شو، چې خيرا خرد کوم ولايت او ولسوالی يې؟ خو هغه انجنير ډېر تاکيد کاوه، چې (راځئ دا خبره رواج کړو، چې ځان يواځې د افغانستان وبولو، او ځان ته افغان ووايو). په پای کې معلومه شوه، چې دواړه د يوه ولايت وو.

متاسفانه چې لا اوس هم په افغانستان کې دا منفي رواج دوام لري، چې زياتره خلک ځان د دې په ځای چې په يو افغان هويت پورې وتړي، په پښتون، تاجک، ازبک، ترکمن او نورو قومي هويتونو معرفي کوي. ترڅو چې فرعي هويتونه په ملي هويت بدل نه شي، بهرنيانو ته زموږ ملي هويت لږزانده ښکاري.

متاسفانه چې ايران او روسيې او ورپسې پاکستان او نورو هېوادونو په تېرو کلونو کې د افغانستان د ملي هويت د کمزوري کولو لپاره ډير منفي مداخلې وکړې او ځېنې کم فکره اشخاص يې دې ته استخدام کړل چې د افغانستان د ملي هويت او ملي وياړونو د سپکاوي تر کچې تخريب وکړي، چې ورسته نورو ملکونو هم د دوی په پلونو پل کېښود او زموږ د واحد ملت په منځ کې يې د نفاق جوړولو هڅې وکړې. خوبيا هم ملت

دغو نارو سورو ته غوږ نه نيسي او خپل ملي يووالی تر هر څه لوړ او ښه گڼي.

يو بل تکي د پام وړ دی او هغه دا چې ددې گوتو په شمار تعليم يافته وو په مغزو کې هم دا خبرې زياتره هغه وختونه را ژوندۍ کېږي او فعالېږي، چې په هېواد کې بې ثباتي، جگړې او ستونزې وي. دا ډول فرصت طلبه خلک په همدغسې گران وخت کې يا پخپله او ياد نورو په لمس ولس ته اضافي ستونزې پيدا کوي او په ټپونو يې مالگي دوږوي.

تر هغه چې نړۍ او بشريت دومره پرمختگ نه وي کړی چې (زموږ دا آبي، کوچنی او ښکلې کره) د ټولو گډ کور شي، هر څوک هر چېرته د کار، اسانتياوو او فرصتونو د ميندلو لپاره آزاد تگ راتگ وکړي، ملي هويت يو ضرورت دی او افغانان بايد د خپل ملي هويت مسئله جدي وگڼي او تر دې حده يې لوړه کړي، چې په ملي هويت او ارزښتونو نفاق زېږونکي بحث، پوښتنو او جنجال ته پکې حتی اجازه هم نه وي. امريکايان ځان امريکايان گڼي، د پاکستان خلک پاکستانيان، د ايران اوسيدونکي ځانونو ته ايرانيان وايي او د روسيې هغه روسان. موږ افغانان هم حق لرو؛ چې ځانونه افغانان وگڼو. بايد ځانونه فقط افغانان وگڼو او بس.

تر څو چې پاکستانی، عرب او ايرانی ځان په دغو نومونو يادوي، موږ به هم ځانونه افغانان يادوو، ځکه قامونه او قبيلې الله (ج) ددې لپاره پيدا کړي دی، چې وپيژندل شي او دغه پيژندنه او هويت اوس يو بشري حق گڼل کيږي. که ټول مسلمانان يو اسلامي او يا ټول بشريت يو بشري هويت لري، موږ هم د دوی په ليکه کې د دوی څنگ ته ولاړ يوو، او دا د ملي هويت او ملي شناخت سره په تضاد کې نه بلکې ورسره په توافق کې يوه خبره ده.

په افغانستان کې د ژبو مسئله

ژبې د تفاهم او پوهاوي وسيلې او د انساني تفکر او کلتوري ميراثونو د لېږد عرادي دي. هره ژبه د ټول بشريت يوه گډه پانگه ده، چې ساتنه، پالنه او روزنه يې پکار ده. د يوې ژبې مړينه د بشريت د گډ تفکر يوه پانگه وژني او له منځه يې وړي.

د اسلام د روښانه دين له مخې د انسانانو د ژبو او رنگونو رنگارنگي د الله جل جلاله د قدرت له نښو څخه دي او هر قام ته پيغمبر ځکه د هغوی پخپله ژبه لېږل شوی دی، چې پيغام ورته روښانه ورسول شي.

ژبه بايد د تفوق، برتری، تعصب او ناروا سياسي هدفونو لپاره ونه کارول شي او د هغو اصلي غرضونو لپاره وپالل شي، چې د خلقت منظوري يې دي.

ملگري ملتونه هر کال يوه ورځ د مورنۍ ژبې د نړيوالې ورځې په نوم نمانځي او بشريت هڅوي، چې ټولې ژبې د پوهاوي، زغم او خبرو اترو پر بنسټ د بشريت د گډو ميراثونو په توگه وگڼي او په مورنۍ ژبه زده کړې د متوازنو انسانانو د روزلو لپاره د نورو ژبو او نورو پوهنو په څنگ کې په جدي ډول

په پام کې ونیسي.

په نړۍ کې اوس ۲۰۰۰ ژبې موجودې دي، او که ملتونه او هیوادونه وکولای شي، چې ټولې ژوندۍ وساتي، نو د ګډو بشري کلتوري میراثونو په ساتلو کې به یې خپله مثبتې ونډه اخیستې وي، خو متاسفانه د دغو ۲۰۰۰ ژبو څخه یې زیاتره چې د ویونکو شمېر یې تر ۱۰۰۰۰ کم دی؛ د له منځه تللو له خطر سره مخ دي. ژبې باید د تفاهم او نژدې والي په وسیلو بدلې شي؛ خو که څوک د ژبې پر بنسټ د بیلټون هڅې کوي، نو ۲۰۰۰ بیل هیوادونه نه شي جوړېدای، ځکه بشریت پردې لګیادۍ، چې څنګه د لویو اتحادونو پر لور لار شي، نه دا چې د کوچنیو فکرونو په اساس شاته لار شي.

افغانان متل لري، چې ژبه هم کلا ده، هم بلا، دا متل د شخصي او انفرادي مسایلو په څنګ کې په ټولنیزه کچه هم معنا لري؛ ځکه کله-کله د ژبې مسئله د ډېرو ګرمو سیاسي بحثونو په ډول مطرح کېږي او د بیلټون او نفاق اور ته د بېوزي کار ترې اخیستل کېږي. دغه ډول ګرم، احساساتي او بې بنسټه بحثونه ځکه مورد نه لري، چې افغانانو د خپلو پرېکړو په تر ټولو لوړو مراجعو (لویو جرګو) کې ددې مسئلې سیاسي اړخ حل کړی دی.

د شلمې پېړۍ له پیل نه په افغانستان کې د ژبې مسئلې د حل لپاره څو دريځه موجود وو:

- دري دې د افغانستان یواځنی رسمي ژبه وي؛ ځکه همدا ژبه مروجې او په دولت او اداري چارو کې حاکمه راغلې ده او

ضرور نه ده، چې بدلون راشي.

- پښتو دې د افغانستان يواځنې رسمي او ملي ژبه وي؛
ځکه د نړۍ په زياترو هېوادونو کې د اکثريت ژبې رسمي وي.
- پښتو او دري دې دواړه د افغانستان رسمي ژبې او پښتو
دې ملي ژبه وي.

- پښتو او دري دې په افغانستان کې رسمي ژبې وي. نورې
ژبې دې هم په هغو سيمو کې رسمي وي، چې وگړي پرې هلته
خبرې کوي.

پخوا د لومړنيو دوو نظرونو لپاره مباحثې روانې وې، چې
ځينې به په بنه نيت او ځينې ممکن د بد نيت له مخې وې؛ خود
۱۳۴۳ کال اساسي قانون د لويې جرگې په منظوري درېيمه
نظريه ومنله، چې پښتو او دري دې دواړه د افغانستان رسمي
ژبې او پښتو دې ملي ژبه وي. اوسني اساسي قانون څلورمه
نظريه تاييد کړې ده، چې پښتو او دري دې په افغانستان کې
رسمي ژبې وي. نورې ژبې دې هم په هغو سيمو کې رسمي وي،
چې وگړي پرې هلته خبرې کوي. دا نظريه په اساسي قانون کې
تسجيل، او په لويه جرگه کې منل شوې ده.

ځينې د زرو فکرونو خاوندان اوس هم په دې فکر دي، چې د
ځينو ژبو ويونکو ته د دوی په مورنيو ژبو د زده کړو او
معلوماتو رسولو امکانات کم کړي؛ او د پرمختگ په مخ کې
يې پاتکونه واچوي او په اوږده موده کې ځينې ډموگرافیک
اکثريتونه او اقليتونه سرچپه کړي. دا نه عملي او نه انساني
خيال دی. لومړی دا کار شونې نه دی، ځکه د نفوسو د ډېرېدو
ډينامیک ډېر نور فکتورونه لري او که د دغسې تنگ نظرو په
فکر ځينې گروپونه ځينو سيمو ته راځي او په نورو کې به

منحلبېږي، نو تر زرو ډير کلونه به ونیستی. دوی د راتلونکو زرو کلونو د تعصب فکر کوي، خونن د خپلو وطنوالو د اولونو د باکیفیته پوهنې او متوازنو انسانانو د روزنې او ولسونو ته د معلوماتو د رسېدو د بشري حق د پایمالولو گناه پر غاړه اخلي، او خپل دنیا او آخرت دواړه خرابوي.

اوس، چې د ژبو مسئله په اساسي قانون کې حل شوې ده، د سیاسي کېدو او اختلافي کېدو مجال یې نشته او یواځې علمي، پیداگوژیک، عملي او پراگماتیک اړخونه یې باید حل شي.

الف: افغانستان تر پېنځه دېرشو زیاتې ژبې لري، چې د بشریت گډې کلتوري پانگې ته یې ډېر څه ورکړي دي، اړوند دولتي او نادرې ادارې دې په دې اړه علمي او عملي پروگرامونه جوړ او عملي کړي، چې د نړۍ په دې گوټ کې د بشریت دا گډ میراثونه ښه وساتل شي او لا وپالل شي.

ب: په مورنۍ ژبه د زده کړو او د مورنیو ژبو د زده کړو مسئله: تر اوسه هم په لکونو افغان ماشومانو ته په مورنۍ ژبه د زده کړو زمینه نه ده برابره شوې او ملي، دولتي او نادرې ادارې دې په دې باب کوټلي، عملي او جدي گامونه واخلي.

ج: د کار میندلو د زمینو زیاتوالی: که هر هر افغان داسې وروزل شي، چې دواړه رسمي ژبې ولیکلی او وویلی شي، د هیواد په ۳۴ ولایتونو کې به د کار زمینی ورته برابري وي او د

کونړیو فارغ به په اسانه په بدخشان او د فاریاب هغه به په خوست کې کار کولای شي، که نه وي له ستونزو سره به مخ وي. همداراز که زموږ فارغان یوه بهرنۍ ژبه او یو مهارت زده کړي، په نړیوال مارکیټ کې به هم د کار زمينې ورته برابرې وي.

د: د معلوماتو او خبرتیاو ورسول: دا د هر انسان حق دی چې ورځنیو مسایلو او معلوماتو ته لاسرسی ولري، چې پخپله ژبه ډېر بڼه تر سره کېږي، نو د امکان په صورت کې په ټولو ژبو د معلوماتو خپرول، ټولو ته یې رسول او دغه امکانات برابرول د ولسونو د حقونو په تامین کې یو بریالیتوب گڼل کېږي.

و: د لانجمنو مسلو د حل لپاره دې علمي سیمینارونه جوړ شي او تر علمي سپارښتونو ورسته دې د قانوني لایحوله لارې ستونزې اوارې شي. متاسفانه د افغانستان په اساسي قانون کې د ملي ترمینالوژۍ په باب یو ابهام موجود دی، چې کله کله خبره اختلافاتو، مطبوعاتو ناندريو او حتی ټولنیزو خفگانو ته رسوي. دا ډیره د خفگان خبره ده چې د یو ستر ملت لوی لوی پوهان د کلیمو او لغتونو او ژبنيو او گرامري مسلو پر سر لویې لویې ناندري، جوړوي، خو عملي او علمي آواري ته یې زمينه نه جوړوي. په کار ده چې د دولت او حکومت مسول چارواکي د دې ابهام د لېږې کولو او په دې باب د یوې ملي اجماع لپاره یوه دقیقه پالیسي جوړه او دا ستونزه د علمي او قانوني مجراو له لارې اواره کړي. په افغانستان کې د ژبنيو ستونزو د حل یوه لاره د دوه ژبې تعلیمي نصاب جوړول دي، چې علمي، حقوقي پشته لري او د عملي کیدو وړ ده. لکه په یو بل بحث کې چې ورته اشاره وشوه، ملي ترمینالوژي یوازې ژبني مسئله نه ده؛

بلکې زیاتره په ملي هویت پورې اړه لري، او له بلې خوا د دې لپاره نه مطرحیږي، چې د کومې خاصې ژبې د کلیمو او لغتونو د دفاع په خاطر وي، بلکې د هغه څه په خاطر باید وشي، چې په دې برخه کې پرې زموږ له ورورنو او گاونډیانو څخه زموږ ملي تشخیص وشي.

موږ په داسې ځای او وخت کې اوسېږو چې محلي او رسمي ژبې لرو او د نړیوالو ژبو له چټک راتگ سره هم مخامخ یو. ژبه د نورو نښېګڼو په څنګ کې د ملي هویت لپاره هم مهمه ده، او زموږ ژبې زموږ د ملي هویت هندارې دي. د ژبورنگارنګي پخوا د ملي یووالي او ملت جوړونې پر لور کله کله یو خنډ ګڼل کېده، خو اوس یو فرصت او غنیمت شمېرل کېږي او د ملت په یو باغ کې یې د رنګارنګ ښکلو گلونو او یا د طاوس د ښکود رنګارنګۍ سره تشبیه کوي.

د نړۍ له نژدې ۲۰۰ هیوادونو څخه یوازې ۱۳ یې یوه ژبه لري، او نور ټول ګڼ ژبې دي. جالبه پکې داده چې له جرمني او جاپان پرته د نړۍ نور ټول لوی او باثباته هیوادونه د ګڼو ژبو لرونکي دي.

دا ژبه نه ده چې د یو ملت د غړو د بیلټون سبب کېږي، بلکې په سیاسي واک کې انحصار، په ټولنیزو اړیکو کې بې عدالتی، په اقتصادي منابعو کې تبعیض او په انکشاف کې بې توازنې ده چې ولسونه او وګړي یو د بل نه خوا بدي کوي او یو د بل پر وړاندې یې دروي. بهرنۍ مداخلې بیا پردغو ستونزو تېل پاشي او اور ورته لګوي.

په ۲۰۰۸ کال کې په تایلنډ کې یوه علمي غونډه وشوه او د ژبو د پالیسیو متخصصانو پکې په لاندې موضوعاتو علمي طرحې وړاندې کړې:

- د ژبو پالیسي او پلان
- د ژبو پالیسي او دلانجو په حل کې یې رول،
- د دوه ژبې او څو ژبې پوهنې پالیسي او کړنې
- په ناانګلیسي سیمو کې په انګلیسي ژبه پوهنه، بنسونه او روزنه،
- د ژبو پالیسي او د قومي-ژبنيو لږکیو ژبې.
- د نړیوالو، ملي او سیمه ییزو ژبو د ژباړې پالیسی.
- د ملي ژبو د چوکاټ جوړول،
- د ژبو پالیسي او د ملګرو ملتونو د زیريږې هدفونه (ټولو ته د پوهنې د برابرولو هدف په ګډون)،
- د ژبو پالیسي ګانې او ټولنیز-اقتصادي تیوري،

د ژبو وده د کورنیو قامي-ژبنيو لاندو د مخنیوي لپاره ضرور ده، او ټولو بیدارو څو ژبو او ګڼ قامیزو هیوادنو او ملتونو د دې لپاره مخکې له مخکې معقولې پالیسیانې جوړې کړې دي.

د کاناډا، سویس، اتریش، هند، سویډن او ناروي په شان نور ډېر هیوادونه خپلو ماشومانو ته په څو ګونو مورنیو ژبو زده کړې برابروي او په هیوادونو کې یې څو ژبې رسمي دي، خو ملي یووالی یې ټینګ او پیاوړی دی. په سویډن کې که یو ماشوم هم په مورنۍ ژبه د زده کړې امکانات ونه لري، د بنسونځي اداره یې هڅه کوي، د دې یو ماشوم ستونزه هم حل

کړي او چې بله چاره پیدا نه کړي، نو له مور و پلاره یې هیله کوي، چې دغه ماشوم ته د مورنۍ ژبې د تدریس لپاره همکاري وکړي.

په څو ژبې او څو قامیزه اروپایي اتحادیه کې په کور او ښوونځي کې په مورنيو ژبو د زده کړې او معلوماتو د رسېدو لپاره یوه دقیقه پالیسي جوړه شوې، چې د Phenomenological، ډموگرافیک، ټولنیز، ژبني، ژبنيو حقوقو، پوهنیز او ښوونیز او عمومي شپږو لیدلورو متمرکز ده.

دوی دې نتیجې ته رسېدلي دي، چې باید د مورنۍ ژبې زده کړه له څو ژبیزې زده کړې په چوکاټ کې په گڼ کلتوري اروپا کې وده وکړي او ټولو ته د دې زمینه برابره شي، چې د مورنيو ژبو په څنگ کې دوه نورې ژبې هم زده کړي. ماشوم په دغه عمر کې د ډېرو ژبو د زده کړې وړتیا لري او باید په افغانستان کې هم داسې پالیسي گانې جوړې شي، چې د مورنۍ ژبې په څنگ کې د هیواد د بلې رسمي ژبې او یوې بهرنۍ ژبې زده کړه له لومړي سره پیل شي. بهرنۍ ژبه کېدای شي په ساینسي علومو کې انگلیسي وي او په قضا، قانون، حقوقو، دیني زده کړو او نورو ورته څانگو کې پردې سربیره د عربي ژبې زده کړه هم په پام کې ونیول شي.

اقلیت او اکثریت

اقلیت او اکثریت د پخواني مفهوم پر خلاف یوازې د قام د شمیر پر بنسټ نه مطرحیږي؛ بکلی ټولنیز دریځ، اقتصادي توانمني، پوهه، د شتمنی لرل، په سیاسي واک کې برخه، د پرثمره کار او دندې لرل، د دولتي او نادرولتي ادارو په لور پورېو کې استازولي، فرصتونو او دودې زمینو ته لاسرسی او نور د پر فکتورونه شته چې د اقلیت او اکثریت د پېژندلو شاخصونه دي.

ځینې څېړنې په ډاگه کوي چې په نړۍ پخوا هم؛ او اوس هم بناغلیو اقلیتونو حکومت کړی او کوي یې. همدا اوس د نړۍ په سلو کې اتیا منابع د شل فیصده هوبنیارو، چالاکویا زپورو خلکو په لاس کې دي. د زیاتره هیوادونو د دولتونو اساسي ماشینونه هم بناغلي اقلیتونه (Gentle Minorities) چلوي. پخوانۍ پادشاهۍ او سترې شاهنشاهۍ د کوچنیو هوبنیارو او پیاوړو کورنیو له خوا چلول کېدې، خو څومره چې پوهه او آزادي زیاتېږي، لا د پر خلک په واک او ژوند کې فعالېږي او د بشریت د عمومي پرمختگ سره موازي په دې توازن کې مثبت بدلون راځي.

که څه هم د اکثریت او اقلیت قوم، ژبې، مذهب او ټولنیز گروپ مسله اوس هم په گرمو بحثونو کې مطرحېږي، خو د پر

داسې عددي اکثریتونه شته چې د پورته شاخصونو له مخې ډېر کم حقونه ورکړل شوي، یا یې ترلاسه کړي او په عمل کې اقلیتونه دي.

د اقلیتونو له کلیمې سره سم د مدني حقوقو او ډله ییزو حقونو مسله راوړلېږي او د دې مسلې داعیان ادعا کوي، چې د اقلیت ګروپونو مدني حقوق دې په ډله ییز ډول په پام کې ونیول شي. دوی وایي چې بېلابېل ګروپونه جلا حقونه لري او باید هر ګروپ په پام کې ونیول شي: لکه د زده کوونکو حقونه، د کارګرانو حقونه، د کونډو حقونه، د معلولینو حقونه، د ښځو حقونه، د کوچنیانو حقونه او داسې نور. زیاتره دالاندې ګروپونه هم د اقلیت په کټه ګوريو (ډلو) کې راوستل کېږي: نژادي او یا قومي اقلیتونه، د جنس پر بنسټ اقلیتونه، مذهبي اقلیتونه، د عمر پر بنسټ اقلیتونه، معلول اقلیتونه، د قانون او دولت له ښېګڼو محروم اقلیتونه او نور.

ددې پر خلاف نور بیا وایي چې معیار باید ګروپ او ډله نه؛ بلکې فرد وي، هر انسان له موره مستقل او آزاد پیدا شوی او یو جلا جهان دی، چې په کرامت او شرافت کې مساوي او د هر بل انسان په شان خپل وروستني پوټینشل ته درسېدو او له هر ډول فرصتونو نه د روا استفادې حق لري او باید دغه حق یې ورکړل شي. دا ډله د فردي حقوقو د تعمیم او مساوات غوښتونکي دي او قوم او رنگ، ژبه او مذهب، ټولنیز او اقتصادي ګروپ او نور پکې په پام کې نیول مهم نه ګڼي.

اوس د ژوند په بېلابېلو برخو لکه اقتصاد، مارکېټ،

تجارت، کلتور، هنر، ادب، سیاست او نظام ټولو کې دغو برخو ته پام کېږي او ملتونه هڅه کوي، چې په هره برخه کې د خپلو وطنوالو برخه اخیستنه یقیني کړي.

د نړۍ په نژدې ۲۰۰ هیوادونو کې داسې هیواد نه شته، چې د قوم، ژبې، مذهب او کلتور له نظره دې پکې مطلق وحدت موجود وي. بلکې برعکس د دغو برخو رنګارنګي طبیعي ده او که احياناً کوم ملک دغسې وحدت ولري هم، ډیر ژر به د رنګارنګۍ پر لور ځي، ځکه د انسانانو ترمنځ د راشې - درشې او پوهاوي بهیر دومره ګړندی شوی، چې له نړۍ یې یو کلی جوړ کړی دی او ملتونه نور ځانونه د وسپنیزو پردو شاته نه ایساروي او نه یې شي ایسارولی.

افغانستان د ډېرو نورو هېوادونو په شان له ګڼو قومونو جوړ دی. دا طبیعي ده، چې ځینې قامونه به لوی او ځینې به واړه وي؛ خو که د افرادو ترمنځ حقوقي مساوات تامین شي او ځانګړو ګروپونو ته ځانګړې پاملرنه هم له پامه ونه غورځول شي؛ د اقلیت او اکثریت د مسئلې مطرح کول بهې موده کېږي.

پخوانۍ نظریه دا وه، چې اکثریت قام باید د هېواد مشري وکړي؛ ځکه دا د خپل نفوس په تناسب د هېواد په ساتنه او دفاع کې تر نورو ډېره برخه اخلي، پخوانیو فیلسوفانو؛ لکه منتیسکیولا ویلي وو، چې که اقلیت خپل بادار هم وټاکي؛ دی ځان محروم احساسوي، او اقلیتونه که هر څومره ډېر امتیاز واخلي؛ بیا هم فکر کوي، چې ټوله برخه به تر دې زیاته وي، چې دوی ته پکې څه رسېدلي دي. دا زړې فرضیې دي، خو په

معاصروخت کې هر تبعه یا سیتیزن د یوه هېواد یو د مساوي حقوقو او مساوي و جایبو لرونکی فرد دی او حساب په قومونو نه؛ بلکه په افرادو کېږي. محروم ټولنیز ګروپونه او ګرانې، محرومې سیمې او ځینې تجرید شوي ولسي کتلې تر خاصې پاملرنې لاندې نیول کېږي، خو له هغه پرته د یو هېواد ټول اتباع د مساوي حیثیت او واک لرونکي وټنوال دي؛ چې غریبان ورته CITIZEN او ایرانیان ورته شهروند وایي.

په سپیڅلي اسلام کې تر دغه زیات پرمختګ ۱۴۰۰ کاله مخکې راغلی و او د اسلامي ټولني یو غړی د بل غړي وټنوال څه چې ورور یې وګنل شو. په هاغه وخت کې حبشي بلال له فارسي سلمان، قریشي ابوبکر او نورو جلیل القدر و اشخاصو سره د ورورۍ په ټینګو مزو وټرل شول. دا سمه ده چې د ورورۍ دغه اړیکي د مسلمانانو او مومنانو تر منځ وې، خود انساني کرامت د مساوي توب جنده هم د لومړي ځل لپاره د بشریت په تاریخ کې اسلام ورپوله او د یو انسان مرګ او ژوند یې د ټول بشریت له مرګ او ژوند سره مساوي وګاڼه.

که په رښتیا د یوه هېواد هر وټنوال ته له ډېرې وړې دندې نیولې تر ولس مشر کېدو پورې ټول فرصتونه په مساوي ډول برابر کړل شي او د شفافو، معلومو او کنټرولېدونکيو معیارونو له مخې هر چاته د مساوي برخې اخیستنې او هڅې زمینه برابره شي؛ نو کېدای شي یو داسې فرد د هېواد مشر شي، چې که د قام، ژبې او مذهب په اکثریت یې و سنجوي؛ کومه فیصدي جوړه نکړي؛ خو شرط دادی، چې دغه هېواد خپل بنسټونه او ملي هویت دومره پوخ کړی او د ولس په ذهن

کې يې ملي گټو ته وفاداري دومره روزلې وي، چې هر وگړي ځان تر بل هر چا ډېر دغه هېواد ته وفادار او ژمن وگڼي.

د زيانمنېدونکو گروپونو لپاره اضافي تدابير نيول او ورته ځانگړي خدمتونه تر سره کول، ددې مخه نه نيسي، چې دوی او يا نور به د وطنوال په توگه د مساوي فرصتونو نه بې برخې کېږي او يا به دوی د نورو برخه خوري، بلکې دا به د نورو مساوي وطنوالو په منځ کې د کورنۍ د هغو غړو په شان گڼل کېږي، چې د ناروغتيا او يا ستونزو پر مهال يې ځانگړې څارنه او خدمت کېږي، چې په دې صورت کې له اصولو نه پورته د مينې عنصر هم په ټولنيژوند کې شاملېږي.

په افغانستان کې لاهم ځينې کارونه داسې کېږي، چې که يو متمدن انسان ته يې ووايي، نو له حيرانتيا او افسوس پرته به بل څه ونه کړي. د بيلگې په توگه: د ملي دفاع وزارت پوستونه په قومونو وېشل شوي دي. د يوه قام خلکو ته د بل قام تذکرې جوړې شوي، نامسلکي کسان ځای په ځای شوي او مسلکي او روزل شوي کسان له دندو شړل شوي دي، چې دا کار زمور د وروسته پاتې والی ډېر بد انعکاس خپروي او دا ثبوتوي چې مور د لا اوس هم د منځنيو پيړيو تر وگړو وروسته روان يوو. معيار بايد افغان تابعيت او تر هغه وروسته پوهه، تجربه، ښه سابقه، مهارت او صداقت وي، نه قام، ژبه، سمت او ولايت.

په امريکا کې د بارک اوباما ولسمشر کېدل نړۍ ته يو درس دی، چې د خپل ولس ټولو افرادو ته د ودې او پرمختيا مساوي فرصتونه برابر او د عالي ترين استعداد لرونکي د هېواد تر ټولو

لوړو مقامونو ته ورسوي.

که څه هم بڼه نظر دادی چې د افرادو تر منځ حقوقي برابري د اقلیت او اکثریت مطرحولو ته اړتیا له منځه وړي، خو په عمل کې لاهم ستونزې او گیلې گوزارې وجود لري. ددی یو علت دا دی چې په افغانستان کې سمه او کره سرشمیرنه نه ده ترسره شوې او هر څوک په دې شک کې دي، چې تر اصلي اندازې کم شمیرل کیږي، له بلې خوا بهرني لوبغاړي د خپل ناروا سیاسي گټو لپاره د افغانستان د وگړو او بیلابیلو ټولنیزو گروپونو واقعیتونه تحریفوي؛ او ځکه خویوې مسلکي، کره او بې پرې عمومي سرشمیرني ته ډیره اړتیا ده.

تر څو چې ټولنیز قراردادونه د فرد او ټولني د گټو پر محور او د شفافو معیارونو پر بنسټ نه وي جوړ شوی، سیاسي تاجران لاهم د حقدار اکثریت او محروم اقلیت په نوم بېوزلي انسانان د خپلو شخصي گټو لپاره استعمالولای شي.

خو ولس باید د دغو تاجرانو تجارت ودروي !!!

متوازن انکشاف

متوازن انکشاف دادی چې د کلیو، بنارونو او بېلابېلو ټولنیزو گروپونو ټولو وگړو ته د ټولنیز-اقتصادي پرمختګ او تحرک، په طبیعي زېرمو د کنټرول او د سیمه ییز انکشاف یو ډول زمینی او یو شان فرصتونه برابر شي، چې هغوی نیکمرغی ته د رسېدو لار او له خپل پوټنشل نه د کار اخیستلو وس پیدا کړي.

د متوازن انکشاف لپاره انساني انکشاف تر ټولو ضروری چې د څه کولو او څنګه کولو لپاره د خلکو د انتخاب چانسونه ډېروي او د ټولنو، ملتونو او هیوادونو د انکشاف اساسي روح جوړوي. د ولسونو او سیمو تر منځ د منابعو عادلانه وېش ډېر مهم دی، چې ټولو ولسونو ته په هېواد کې د مالکیت او کوربه توب احساس ورکوي او د هېوادنیو مسوولیتونو په وړاندې د دوی ژمنتوب پیاوړی کوي.

اوس چې موږ په کومه زمانه کې اوسېږو د چټکې پرمختیا دوره ده او په کومه نړیواله حوزه کې چې موږ هیواد پروت دی، بدلونونه پکې د چټکېدو په کال کې دي او موږ ترې ضرور

اغېز منډېرو.

فقريوازې د مالي منابعو د نه لرلو ستونزه نه ده، بلکې تر دې ډېره اوچته ده، چې ډېر بعدونه لري: اساسي زیربناوو، منابعو او خدماتو ته نه لاسرسی، د بشري قوې د انکشاف کمی او د سياسي نماينده گۍ نه تضمین د وگړو او گروپونو د عمومي انکشاف مخه نیسي او دوی د بدلېدونکو حالاتو، شخصي او طبيعي آفاتو او د ځينو نورو وگړو د استثمار په وړاندې زیانمنېدونکي کوي.

د نامتوازن انکشاف درې اساسي سببونه دا دي: طبيعي فکتورونه، ټولنيز او کلتوري فکتورونه او سياسي فکتورونه.

۱. طبيعي فکتورونه لکه سختې او غرنۍ جغرافيه، دلارو او پلونو نشتوالی، بندشونه، ليرې فاصلې، خرابه هوا، د طبيعي زېرمو کمی، کرنيز-اقليمي شرايط او نور.

۲. ټولنيز او کلتوري فکتورونه، لکه ارزښتونه، دودونه-رواجونه چې ولسونه او وگړي د انکشاف، نوښت، تجارت، او ټولنيز-اقتصادي خوځښت منلو او يانه منلو ته هڅوي. په دې برخه کې د ښار او کلي په خلکو کې توپير ډېروي: د کلي خلک مغروره او مېلمه پال دي، د لانجو او ستونزو پخپلسر او اري ته مجبورېږي، قومي مسايل، او نوريې بوخت ساتي. ځينو ته واړه کارونه تر خپل شخصيت ټيټ ښکاري، سوداگري او تجارت ته کله کله ښه نه گوري، د لويو کورنيو په سيستم ډاډيې لاسيات تحرک ته نه پرېږدي، خوا احساسات، مينه او همدردي پکې ډېره وي. د ښار خلک په يو بل پورې تړلي نه دي، هر څوک خپله چاره

کوي، اړیکي يې زیاتره د کار په اړه وي، په فرصتونو پسې
گرځي او د مسایلو د حل لپاره په حکومتونو تکیه کوي. له
بلې خوا د ښار او کلي امکانات هم توپیر لري: په کلي کې
په کرڼه او مالداي ډېره تکیه ده، چې هغه هم په هوا او اوبو
پورې ډېر تړلي دي، خو په ښار کې فرصتونه رنګارنګ دي.
په کلیو کې د زده کړې زمينې او د مهارت لاس ته راوړلو
امکانات کم، خو په ښارونو کې ډېر وي.

۳. سیاسي فکتورونه، لکه دا چې ښاري او کليوالي سیمې او
یا ځینې ځانګړې سیمې د واحد سیاسي سیستم لاندې نه
وي راغلي، په سیاسي پرېکړو کې د ټولو ګډون نه وي
یقیني شوی، سیاسي نمایندګي عادلانه نه وي، د سیمو
او ټولنیزو ګروپونو ترمنځ د سیاسي واک په توازن کې
توپیر موجود وي، د منابعو د ویش نا عادلانه پالیسي
ګانې موجودې وي، د ترانسپورت او اړیکو شبکې نه وي
موجودې او د کلیو او محرومو سیمو لپاره د ځواکمنولو
ځانګړې پالیسيانې نه وي موجودې.

پر دې درې لویو سببونو سربېره جګړو هم د افغانستان
متوازن انکشاف ته ډیر زیان رسولی دی، ځکه جګړې خصوصاً
دا وروستنۍ جګړې په ځانګړو سیمو کې متمرکزې دي او د
یوې لویې بې توازنۍ سبب کېږي، چې بیا به یې جبران ډیر
زیات ګران وي. د ختیځ او لويديځ جرمني تر یو ځای کیدو
ورسته ۱۰۰ میلیارده مارکه په دې ولګول شول، چې د دواړو
خواوو ترمنځ راولاړه شوې بې توازنې له منځه یووړل شي، خو
لاهم د کار کدرونه له ختیځ نه لويديځ جرمني ته د تګ په حال
کې دي، او د نفوسو، انکشاف، خدماتو او کیفیت لویې

ستونزې يې ورته پيدا کړي دي. په افغانستان کې هم د سيمونا متوازن انکشاف پر دغو ستونزو سربيره د جگړو او ملي امنيت ته د گواښ تر کچې ستونزې را منځ ته کولای شي.

د نويو پرمختگونو په رڼا کې نوې ستونزې يا چلنجونه را مخې ته کېږي: له بنسټيزو ادارو نه د پريزيات فارغان په اسانه کار نه شي ميندلای، د کار ميندنې لپاره مسابقه پياوړې کېږي او د کليو فارغانو ته د فرصتونو دروازې لاندې پېرې. بهرنۍ پانگې چې زياتره د زياتې گټې په لټه کې وي، هم په ښارونو کې د تمرکز له امله د کليوالو لاسونو ته کمې رسېږي. د اقتصادي بحران اغېزې هم هغه څه دي چې دواړه کلی او ښارزيانمنوي. که څه هم د معلوماتي ټکنالوژۍ او ترانسپورتي سيستمونو پرمختيا د ښار او کلي توپير کموي، نژدېوالی زياتوي او يوبل ته رسېدنه او پوهاوی ښه کوي، خو طبيعي ده چې دا خدمتونه هم لومړی ښارونو ته رسېږي، خودا اسانتياوې دواړو ښاريانو او کليوالو ته گټه رسوي او تل په مارکيټ کې د کار خلک حاضرېدای شي. نوي رابرسېره کېدونکې پرمختياوې که ځينې ستونزې حلوي، ځينې نورې راپيدا کوي.

که څه هم د نامتوازن انکشاف ټولې ستونزې او ټول سببونه په يو ځل نه شي حلېدای او مودې او زمان ته اړتيا لري، خود فاصلې او توپير د کمولو او په پای کې د توازن او عدالت د ټينگولو لپاره پکار دي چې په پاليسيو او لوايحو کې داسې بدلونونه رامنځ ته شي، چې که کوم خنډ موجود وي، هغه حل شي.

ترټولو لومړی باید په پوهنه پانگونه وشي. پوهنه باید نه یوازې د ثبات ټینګولو لپاره بلکې د بدلون د منلو او ورته د تیاري لپاره د اساسي وسیلې په توګه وګڼل شي. له زانگونه تر ګوره زده کړې؛ او ټول عمر د کار د قابلیت لاس ته راوړل باید د پوهنې هدف وي. د پوهې پر بنسټ د زده کړو لپاره د کریکولم (تعلیمي نصاب) او سیستم بدلول او سمون ضرور دي. اصلي خبره باید یوازې دا نه وي، چې ټول خلک تعلیم یافته شي، بلکې د دې په څنګ کې هر تعلیم یافته باید د مهارت د کسبولو له لارې ځان ته کار وmondلای شي. یویشتمه پېړۍ د مفکرو بنوونځیو او مهارت لرونکو فارغانو پېړۍ ده او باید دغسې لوی چلنج ته خپل نسلونه تیار کړو. داسې نسل چې د نړۍ په کچه د ټکنالوژۍ او پوهې ژر بد لېدونکي جریان سره موازي لار شي.

د متوازن انکشاف لپاره بل مهم جز د ادی چې مارکېټ جوړ شي او د ښارونو او کلیو وګړو ته کار او د اقتصادي ودې زمينې برابرې شي.

د نفوس ډېروالی هغه بله راولاړېدونکې ستونزه ده چې باید فکريې وشي او له هغه څخه د راپیدا کېدونکو ستونزو لپاره تدابیر ونيول شي. کله چې په ښارونو کې نفوس ډېرېږي، وګړي او کورنۍ غریبېږي او دهستوګنځي، کار او تعلیم زمينې ورته کمېږي، له بلې خوا د کلیو ډېر شوي وګړي ښارونو ته د نوو فرصتونو په میندلو پسې راځي او کله چې فرصتونه نه مومي، ستونزې لا ژوروي.

د ښارونو د چټکې پراختیا مسله او د نړیوال توب سیلاب د دې پېړۍ له سترو چلنجونو څخه دي، چې په جلا بحثونو کې

یې خبرو.

د سیاسي نمایندګۍ د عادلانه حل لپاره باید د وخت او شرایطو سره سم د دولتي سیستمونو نامرکزي کولو، د ټولو ټولنیزو ګروپونو د سیاسي آګاهۍ د لوړولو لپاره کاروشي. په دولت او پارلمان کې باید د ټولو سیمو او ټولنیزو ګروپونو معقوله، روا او متوازنه نمایندګۍ یقیني شي. په دې کې باید د نفوس نه علاوه د جغرافیې فکتور هم په پام کې ونیول شي او هغو لږکیو ته چې د نفوس او جغرافیې معیارونه، نه پوره کوي، ځانګړې ونډه ورکړل شي.

د تر ټولو بېوزلو وګړو او ټولنیزو ګروپونو د را اوچتولو لپاره ځانګړي پروګرامونه پکار دي، دوی باید په سیاست کې را فعال شي، د ټولني پر بنسټ سازمانونه ورته جوړ شي، د ټولنیزې ساتنې ادارې ورته فعالې شي، د موسسو د چلولو وړتیا یې لوړه شي او په ټولو ټولنیزو او سیاسي پروسو کې شریکان شي. د دې لپاره چې بیوزلان په انکشاف کې شریکان شي او ډاډ ورکړل شي چې اولادونه به یې د بیوزلی په خبیثه کړۍ کې بند نه وي او د پرمختیا مساوي فرصتونه به ورته برابرېږي، باید د ټولنیزې ساتنې سیستمونه او نورې پورته لارې چارې له فساد نه پاکې وساتل شي.

د پراختیایي منابعو په وېش کې باید لاندې پرنسیپونه په پام کې ونیول شي:

- ۱- لومړی هغو سیمو ته دې ډېره توجه وشي، چې تر ټولو ډېرې محرومې او مرستو ته اړې دي.
- ۲- دویمه توجه دې هغو سیمو ته وشي، چې اړې او محرومې دي.

۳- در بيمه، پاملرنه بايد نسبتاً اسانو سيمو ته وشي.

۴- له هغو سيمو سره، چې غفلت او بې پامې شوې ده، بايد يو څه اضافي مرستې وشي، چې له نورو سيمو سره يو څه ژر برابرې شي. مثلاً په يوه سيمه کې د پسرش زره وگړي ژوند کوي، دوه اساسي او يو جامع روغتيايي مرکز شته او په بله سيمه کې همدغو مره نفوس لري او يواځې يو اساسي روغتيايي مرکز لري؛ نو د نوي کال په بوديجه کې دې دويمې سيمې ته د لومړۍ په نسبت ډېرې منابع ځانگړې شي.

۵- ځينې پروژې، چې لگښتونه يې ډېر او د ټول هېواد په بوديجه ډېر زور راوړي او گټه يې محدودې سيمې او لږ شمېر خلکو ته رسېږي، په ځای يې داسې کارونه وشي، چې گټه يې ټولو يا زياتو خلکو ته ورسېږي. مثلاً: په بدخشان کې دروازو ولسوالي يوه ډېره لږې پرته ولسوالي ده، چې له ولايت مرکز فيض آباد سره يې سرک نه دی نښتی. په غرونو کې يې لاره ډېره گرانه ده؛ خود سرک په جوړولو يې تر ۲۰۰ ميليونه ډېر امريکايي ډالر لگېږي که د هېواد عمومي بوديجه کمه وي او د ولسوالۍ په سردومره بوديجه نشي برداشت کولای؛ نو دغه ۲۰۰ ميليونه دې د کوچني د برېښنا په پروژه ولگېږي، چې د ټولو شمالي ولايتونو په روښانتيا، تعليم، اقتصاد او بېلابېلو برخو کې مرسته وکړي. په داسې حال کې چې د دروازو سيمې ته رسيدنه کيداى شي تريوه وخته د تاجکستان له لارې دنوموړي دولت سره د يو دوه اړخيز تفاهم له لارې تامين شي لکه څرنگه چې اغا خان پرمختيايي موسسه يې په اوسني وخت کې دخپلو اکمالاتو لپاره استعمالوي، او کله چې افغان دولت په اقتصادي ډول پياوړی شو، دغه کار سر ته ورسېږي.

۶- د حکومت او انکشافی سکتور په نادولتي موسسو کې بايد د کمپيوټر او انټرنیټ پر مټ د GPS/MIS نقشې موجودې وي او د هغو په مرسته هره شېبه دې ته تيار وي، تر څو د ولس د بيلابيلو گروپونو او سيمو خلکو ته دغه معلومات ورکړاى شي او په متوازن انکشاف کې د دوی برخه وروښايي.

په افغانستان کې گيلې گوزارې ډېرې دي او هر څوک فکر کوي،

چې يو محروم گروپ او هويت پورې تړلی دی او خدمت نه دی ورته شوی.

زما ماشومتوب په کونړ کې و، خلکو نه له دولت نه څه غوښتل او نه يې څه تمه کوله، يواځې د بېگار کار ته به تلل، چې سرکونه جوړ کړي او ولسوالۍ ته بوس، غنم او ماليه يوسي؛ خو باسواده خلکو فکر کاوه، چې حکومتونو ورته څه نه دي کړي، يا يې نه شول کولای.

زه په پېنځم ټولگي کې وم، چې سروبي ولسوالۍ ته را تبديل شوم. دا ولسوالي، چې د برېښنا دوه بندونه پکې دي، د کابل ولايت مربوط ده، دومره ډېر نفوس لري، چې اوس ترې درې تنه ولسي جرگې ته بريالي شوي دي؛ خو لېسه پکې نه وه؛ نو بيا پوه شوم، چې که کار نه دی شوی؛ هېچاته نه دی شوی. ما فکر کاوه، چې کونړ تر ټولو مشکل او سخت ولايت دی؛ خو چې د نورستان په ټولو کليو کې وگرځېدم، دا ولايت راته په ستونزو کې تر کونړه هم لومړی شو، چې بدخشان ته لاړم، تر نورستان ډېر غريب او له ستونځو سره مخ و. باميان او دايکنډي، زابل او بادغيس هم دغسې وو.

زه، چې کله کندهار ته لاړم او نژدې ولسوالۍ، پنجوايي او ارغنداب مې وليدلې، حيران شوم، چې هلته د پوهنې او روغتيا حالت څومره خراب و، ښوونځي نه وو، کلينيکونه نه وو او هېڅ شى سم نه و، يواځې خلک قانع او د خداى په ورکړه ډاډه وو. هغه محمدزايان، چې نور وروڼه يې د اوږدې پاچاهۍ په خاطر ټول پښتانه ملامتوي، د خپل پيداىښت اصلي ولايت ته يې هم هېڅ نه دي کړي. ښايي حکومتونه به هم نه وو ملامت؛ ځکه دا يو داسې بدمرغه هېواد دی، چې د کمو منابعو او نورو فکتورونو له امله پکې د امنيت او ثبات لويې ستونزې تل موجودې وي او د دولتونو سيستمونه يې دومره کمزوري وي، چې خپلو وطنوالو ته اساسي

خدمات نه شي برابرولای.

زه د باميانو په وارس ولسوالۍ کې د شورا له غړيو سره غږېدم هغوی هم د زیاترو افغانانو په شان له خپل محرومیت نه شکایت کاوه، ما ورته دا ټول مثالونه وویل او پوه مې کړل چې ټول ستونزې لرو، خو یو له بله خبر نه یو. دوی ډېر هوښیار خلک وو، ویې ویل، اوس پوه شو، چې یواځې موږ نه، ټول افغانان ستونځې او اړتیاوې لري. ذهن مو خلاص شو؛ خود خپلو ستونځو د حل لپاره به له خپلو حکومتونو نه غوښتنو ته دوام ورکړو او د نورو ورونو د ستونزو خیال به هم ساتو. دا معقوله ده چې خپلې ستونزې مطرح کړو، خو په دې باید پوه شو چې زموږ ټول ورونه ستونزې لري، او هغوی هم د ورته حق لرونکي دي. دلته هر څوک ځان ځکه محروم گڼي، چې یو د بل له حاله نه دي خبر.

افغانستان اوس په یوه گذري (تېرېدونکي) حالت کې دی او د ټولني د سوکالی او متوازن انکشاف لپاره په لومړیو مرحلو کې روان دی. دا تېرېدونکې مرحله به دردناکه وي، خو خدای دې وکړي چې تر اوماتیکه (ضرر رسونکې) نه وي.

که دولتونه له همدې اوسه ښې پالیسيانې جوړې نه کړي، چې اسیب پذیره گروپونه له لاسبرو کړيو سره وصل او نژدې کړي، نو راتلونکېو بې ثباتیو، نا کراریو، اختلافاتو او محرومیتونو ته دې انتظار وکړي.

خو زموږ خلک د دغسې ستونزو هیله نه لري، بلکې متوازن انکشاف او دایمي ثبات غواړي.

د بنځو او نجونو پوهنه او کار

بنځې د بشریت نیمه تنه ده او د دوی له فعال او موثر رول پرته نه ټولنې پرمختګ کولای شي او نه هیوادونه باثباته کیدای شي.

اوسنی حالت:

- د نړۍ ۷۰٪ بیوزلان، ۲۰٪ بې مزده کارګران، ۷۵٪ مهاجرین او داخلي بې ځایه شوي وګړي، چې خپلې کورنۍ یې له لاسه ورکړي؛ بنځې دي.
- د کلیو د مطلقو فقیرانو یو نیم بیلین تنه بنځې دي.
- د نړۍ د حاصلاتو ۷۵-۹۰٪ پورې د بنځو په لاس رامنځ ته کیږي، خو دوی ته یې مزدوري نه ورکول کیږي.
- د نړۍ له ۸۰۰ میلیونه بې سوادو وګړو له درې نه دوه برخې بنځې دي.
- په افغانستان کې یوازې ۱۸٪ نجونې باسواده دي، او یوازې ۱۳٪ یې لومړنۍ ښوونځۍ بشپړولای شي،
- ۴۳٪ افغان نجونې د ماشومتوب په عمر کې ودیږي، او په هرو ۱۰۰۰۰۰ بنځو کې چې ولادت کوي، ۱۲۰۰ یې خپل ژوند له لاسه ورکوي، چې افغانستان په دې دواړو کې په نړۍ کې دویم ځای لري.
- که څه هم په افغان پارلمان کې نژدې له درېو نه یو سیت بنځو ته ځانګړی شوی دی، خو په سیمه ایزه کچه په تصمیم نیولو کې لا هم بنځې پوره برخه نه لري.
- د اسلام په سپیڅلي دین او افغاني دودونو کې د بنځو پوره درناوی شته، خو لا هم افغان میرمنې او نجونې عملاً بې شمیره ستونزې لري.

که موږ غواړو چې خپله ټولنه باثباته کړو او هیواد مو پرمختللي شي، نو باید دا ومانو چې د بنځو له فعال او معقول گډون پرته دا کارونه امکان نه لري.

بنځه د بشریت نیمه برخه ده؛ او سره له دې چې یا مور، یا خور، یا لور او یا میرمن ده، چې په هر صورت کې د درنښت وړ ده، خو په عمل کې د تاریخ په اوږدو کې تل د ظلم، تېري، توپیر او تشدد لاندې راغلې ده؛ چې سببونه یې زیاتره فقر، ناسم رواجونه او جگړې دي.

بنځې د نړیوال او ملي ثبات او اقتصادي پرمختگ لپاره بنسټي رول لري، او فقر، سیستماتیک فشار او زورزیاتې بې ثباتۍ او کمزورۍ ته لار اواروي. د جگړو قربانیانې زیاتره بنځې وي، په داسې حال کې چې دوی زیاتره د جگړو لوبغاړې نه وي او نه دي.

د (نیم اسمان : په نږدې کې د بنځو لپاره په فرمتونو باندې د فشارونو بدلول) د کتاب لیکوالانو Kristof, او Sheryl WuDunn په ټوله نړۍ کې سفر کړی او دې نتیجې ته رسیدلي دي، چې هغه هیوادونه چې بنځې پکې تعلیم یافته او په کار بوختې دي، تر هغو ډیر زیات باثباته او پرمختللي دي، چې ددې پر عکس دي. دوی ډیرې بیلگې راټولې کړي دي چې د هیوادونو پرمختگ او ثبات د بنځو له پرمختگ او تعلیم سره تړلی دی.

د بنځو په تعلیم سره پر بې ثباتۍ سربیره فقر او وروسته پاتې والی دواړه هم له منځه ځي. پاکستان او بنگله دیش دوه

هيوادونه دي؛ چې ورته شرايط لري، خو بنگله ديش په دې خاطر تر پاکستان ډير باثباته دی، چې ډيرې بنځې پکې تعليم يافته دي. که څه هم په دواړو کې د بنځو د پرمختگ انحرافي اړخونه هم ليدل شوي دي، چې اصلاح غواړي.

نړيوالو تجربو ثابته کړې ده چې د يوې بنځې په تعليم يافته کولو راتلونکي پېنځه نسلونه نیکمرغه کيږي.

اوږدې جگړې په هغو هيوادونو کې وي، چې بنځې پکې کمې تعليم يافته شوي دي، لکه افغانستان، سوماليه، کانگو، سوډان، او نور. (البته دغه جگړې نور سببونه هم لري؛ خو يو مهم سبب يې د بنځو تپت ټولنيز حالت دی)

که څه هم په اسلام کې (جنت د مور تر پښو لاندې دی) او د مور حق تر پلار هم مخکې راغلی دی، او اسلامي علما د رسول الله د زمانې عالي بيلگوته په پاملرنه سره چې بنځو د لومړي ځل لپاره د مشروع کار، سوډاگري او ازاد انتخاب حقونه وميندل، په کلکه ادعا کوي، چې اسلام بنځو ته تر ټولو زيات حقوق ورکړي دي، خو زموږ مخالفين وايي، چې ولې په اسلامي هيوادونو کې دا دومره ستونزې موجودې دي. که څه هم په اسلام کې د بنځو لاندې او نور ډير زيات حقوق خوندي دي، خو متاسفانه مسلمانانو په عمل کې زياتره نه دي عملي کړي او نورو ته يې د انتقاد لارې خلاصې کړې دي:

- (۱). تعليم، (۲). ملکيت، (۳). د ثواب او گناه يو شانته والی،
- (۴). کار کول او دارايي گټل، (۵). د بيان آزادي، (۶). د ميره څخه د اړتيا پوره کول، (۷). په واده کې مناقشه او خوښه، (۸). په

ځانگړو شرايطو کې طلاق غوښتل، ۹). خپله پانگه ساتل، ۱۰). د ژوند قناعت حاصلول، ۱۱). تر طلاق وروسته د اولاد پالل، ۱۲). د ناخوښه واده ردول ۱۳). ميراث او نور.

د نر او ښځې د مساوي حقوقو د دعوو پر ځای ښه داده چې ووايو نرو ښځه مساوي او متناسب حقونه لري، چې دابه جامع تره وي. ځکه په ځېنې ځايونو کې مساوي دي او کله کله هريو ځېنې ځانگړي حقونه لري.

په نړۍ کې ښځې د ډيرزيات تشدد سره مخ دي، او يوازې هر کال د ۸۰۰ ميليونه تنبتول شوو کسانو ۸۰% يې ښځې دي؛ چې ځانگړو ساتنو او له تشدد نه د خلاصون ځانگړو حقوقو ته اړتيا لري، او بايد د قوانينو له خوا يې ملاتړ وشي. داد بشریت لپاره د شرم خبره ده چې په تيرو ۳۰ کلونو کې ۳۰ ميليونه ميرمنې او نجونې د جنسي تشدد قرباني شوې دي. زموږ په هيواد کې ددغسې تشدد ځينې ډېرې بدې بېلگې ليدل شوې دي؛ خو په مجموع کې دغه ډول پېښې کمې دي؛ خو کورنۍ تاو تريخوالی يوه لويه ستونزه ده چې حلول غواړي.

ښځې د اميندواری د روغتيا ځانگړي حقونه لري، چې بايد په جدي ډول په پام کې ونيول شي، ځکه په نړۍ کې هره دقيقه يوه، هره ورځ ۱۵۰۰۰ او هر کال ۵۲۹۰۰۰ ميرمنې د اولاد زيږولو پر مهال خپل ژوند له لاسه ورکوي، چې ددې مړينو زياتره يې د مخنيوي وړ دي. په افغاني فرهنگ کې د ښځو لپاره ډير داسې حقونه او درناوي شته چې دوی ته ځانگړي دي، او بايد نور هم پياوړي شي.

معمولا په زیاتره ټولنو کې د بنځو کار ته په کم نظر کتل کېږي، که نه نو د اولاد روزل، د کور کار، او د کورنیو حیواناتو روزنه او پالنه هم د هر نارینه تر کار نه کم نه دي. پر دې سربیره بنځې د بهر کار هم کوي، د بنځو کار د ټولني د ټولې GDP دریمه برخه جوړوي.

د افغانستان په کلیو او بانډو کې ټولې بنځې کار کوي، او د کورنۍ د اقتصاد تر نیمایي باریې پر اوږو دی. تاسو د کنړ او نورستان په شان ولایتونو ته لاړ شۍ او وگورئ چې بنځې څومره درانه کارونه کوي، او دا چې نارینه هم په نورو کاورنو کې مصروف دي، نو آیا دا ممکنه ده چې د بنځو له برخې اخستنې پرته به نارینه په دې وتوانیږي، چې دغه ټول باریوازې یوسي؟ نه هیڅکله یې نه شي کولای.

د بنځو تقویه او تعلیم د ثبات او پرمختګ نه علاوه د بنو اولادونو د روزلو او د مور او ماشوم د بڼې روغتیا او د مړینو د کمښت سبب هم کېږي. په بنگله دیش کې یې دوه سیمې تر نظر لاندې ونيولې: په یوه سیمه کې یې د میندو لپاره د زیږون پر مهال د بیړنیو ولادي څارنو مجهز مرکزونه جوړ کړل، او د بلې سیمې بنځې یې تعلیم یافته کړې، تر څه مودې وروسته څیړنې ثابتې کړه چې د هغې سیمې د میندو د مړینې کچه چې بنځو ته یې تعلیم ورکړل شوی و، تر هغې بلې سیمې ډیره کمه شوې وه.

د بنځو د حقوقو مسله کله کله د سیاسي شعارونو په خاطر استعمالیږي او په عمل کې ترې ناوړه گټه اخستل کېږي. غریبان دا مسله خپل یو داسې ارزښت گڼي، چې له نورو نه پکې

مخکې دي. سره له دې چې په غرب کې میرمنې خپل وروستي پوټنښیل ته درسیدو چانس پیدا کولای شي، خو کله کله بنځه دنمایش او ډیکوریشن دیوې پرزې په توگه کارول کیږي او د بنځې هغه لوړ انساني مقام راټیټوي.

دا د دې مانا نه لري چې موږ د هغو حقوقو نه انکار وکړو چې بنځې یې لري. موږ باید په هر صورت خپل مسولیتونه ادا کړو او بنځو سره د خپلو هغو حقوقو په ترلاسه کولو کې مرسته وکړو چې اسلام ورکړي دي.

په اسلامي او ناسلامي هیوادونو دواړو کې د بنځو د حقوقو د تامین په برخه کې ځینې مثبت بدلونونه را منځ ته شوي دي، چې باید نور هم پیاوړي شي. په امریکا کې نن سبا ۲۰۵۰۰ بنځې د ډکتورا او ۲۸۳۰۰۰ د ماسټري درجه لري؛ چې په ترتیب سره د ټولو درجه لرونکو خلکو (۳۲٪) او (۵۹٪) جوړوي. سعودي پاچا ملک عبدالله یو داسې پوهنتون جوړوي، چې په ټوله نړۍ کې به د بنځو تر ټولو لوی پوهنتون وي. دا به د مسلمانانو د هغې کمزورۍ په رفع کولو کې لومړی گام وي، چې د نړۍ په ۵۰۰ بهترینو پوهنتونونو کې یو هم په اسلامي هیوادونو کې نه دی واقع.

د توپیر او تشدد کمولو لپاره پکار ده چې: د بنځو د حقونو او مقام په باب معلومات زیات شي، ناسم رواجونه اصلاح شي، د بنځو د اقتصادي خپلواکۍ او انساني حقوقو لپاره قانوني ملاتړ را منځ ته شي او د تعلیم په وړاندې یې لاسرسی زیات او د بنځینه بنوونځیو او بنوونکو د کمښت غم یې وخورل

شي. پکار ده چې د بنځو او نجونو لپاره د معلوماتو يو ملي مرکز جوړ؛ او د بنوونځيو ساتنه ټينگه شي، چې په بنوونځيو کې يې داخله زياته او د تعليم زمينې ورته اسانې شي.

د نړۍ په کچه دا وړاندیز موجود دی چې؛ د اقتصادي پرمختگ لپاره بايد د بنځې او نرد کار اجوره يو شان شي، چې په دې صورت کې به د کورنيو عايد ۱۷٪ زيات شي.

د افغان بنځو او نجونو د تعليمي او ټولنيزو ستونزو او د دوی د هراړخيز پرمختگ پرمخ د منفي رواجونو د تشريح، د هغوی د سببونو د پيژندنې او ورته د هوارې لارو په باب په کابل کې د جوړ شوي (پښتو نړيوال کنفرانس) گډون کوونکو ډير واضح وړاندیزونه کړي دي، چې د هغوی په دقت لوستل او په خپله برخه کې يې پلي کول هر افغان ته سپارښت کيږي.

دیني علما تر ټولو لوی مسولیت لري، ترڅو په دولت او پارلمان کې د گډون په شان د بنځو د حقونو په هغو موضوعاتو پوره رڼا واچوي، چې لاهم اختلافي ښکاري او ولس ته يې روښانه کړي؛ او له بلې خوا د افغان بنځو او نجونو پرمخ د هغو پرتو منفي رواجونو په ختمولو کې برخه واخلي، چې د اسلام د اصلي روح سره په تضاد کې دي. اسلام د بشریت په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره د بنځو د آزادۍ او کرامت بیرغ او چت کړی او مسلمانان باید دغه مخکښ رول اوس هم له لاسه ورنه کړي.

کادري توازن

دا برخه د متوازن انکشاف دوام دی، خو لکه چې وویل شول؛ بشري انکشاف د متوازن انکشاف مرکزي ټکی دی، ځکه غواړو په جلا ډول یې وڅېړو

د کادرونو په مسئله کې باید درې برخې په جدي ډول په پام کې ونیول شي:

- (۱). د کادرونو په روزلو کې توازن،
- (۲). د کادرونو په ګمارولو کې توازن او عدالت او
- (۳). د کار د کادرونو ساتل او د دوی له پوهې، استعداد او توان څخه د هیواد په ګټه کار اخستل.

په زیاترو دفترونو کې ګورو، چې د طب پوهنځي فارغان د مامور، سکرټر، ترجمان او نورو اداري برخو د کار کوونکو په توګه کار کوي. د برګمتهال په برسر کې چې له کابل څخه یوه تر ټولو لیرې او ګرانه سیمه ده، MD ډاکټر پیدا کېږي؛ دا ښه ده چې د هرې لیرې او نژدې سیمې لپاره ډاکټران ولرو؛ خو په کابل کې زیاتره یو اقتصادپوه، تاریخ پوه، ژورنالست او د نورو برخو کارپوهان په ګرانه پیدا کېږي.

د نورستان يوه کلي ته لارم. زموږ کوربه خپل ځوان او بسکلی ورور، چې د وزورمه يې له څرنه راوستې وه، موږ ته راوپېژانده او ويې ويل، چې مولوي صاحب له مدرسې نه په عالي درجه فارغ شوی او پگړۍ يې ترلې ده؛ کله چې ما وپوښتل چې آیا مولوي صيب د کلي امام دی؟ هغه وويل: نه. زموږ په کلي کې پنځوس مولوي صاحبان له مدرسو فارغ او پگړۍ يې ترلې دي، مشر مولوي صيب امامت کوي او دا نور يې وزگار ناست دي، د خپل کور کارونه کوي.

په تېرو کلونو کې کادرونه د ضرورت او پلان له مخې نه دي روزل شوي؛ بلکې د ورځې د رواج، بېړنۍ اړتيا رفع کولو يا موږ له مخې روزل شوي دي. مثلاً له تېرو شل پېنځه ويشتو کالو را پدېخوا د زياترو مسلکونو فارغانو ته کار نه پيدا کېده؛ نو ټول ذهين ځوانان طب ته تلل او دا يې دليل و، چې که دنده نه وه؛ نو په يوه کلي کې خوبه يو دوکان او درملتون وچلوي، په همدې منظور له کابل او ننگرهار نه علاوه په پروان، مزار شريف، بدخشان، هرات، پېښور او نورو ځايونو کې طب پوهنځي جوړ شول او دومره فارغان يې وړاندې کړل، چې پخپل مسلک کې د قناعت بڅښونکي کار د نه پيدا کېدو له امله بېلابېلو برخو ته مخه کوي. يو بل دليل دا و چې په ټولنه کې سياسي اختناق دومره زورور و، چې زياترو کورنيو کوشش کاوه اولادونه يې داسې څانگې ولولي، چې له سياست او ټولنيزو مسلو نه ليرې وي.

که ټولني اړتيا ولري او د پرمختگ، انکشاف او خدمتونو د

وراندې کولو لپاره منظم پلان موجود وي او د هغه له مخې کادرونه وروزل شي، د هېواد او ولس په گټه ده.

ځينې مسلکي کادرونه بايد له هرې سيمې نه وروزل شي. د مثال په ډول، مورډارتيالرو، چې لېرې پرتو سيمو ته بنځينه ډاکترانې او قابلې ولېږو، چې د مېندود مړينود مخنيوي په کار کې مرسته وکړي. که له هماغې سيمې کادرو وروزل شي، هماغه کار کولای شي او هلته پاتې کېږي، که نه وي، د ضرورت په ځای کې به د اړين کادر له کمبود سره مخ يو.

په تحصيلي بورسونو کې هم بې عدالتي موجوده ده او هم بې توازنې. په تېرو وختونو کې په ځينو داسې څانگو کې متخصصين روزل شوي دي، چې هغه څانگې هېڅ وجود نه لري. اوس هم ځينې خلک په دغسې څانگو کې روزل کېږي. بله ستونزه داده، چې د هېواد له ټولو سيمو او ټولو ټولنيزو گروپونو نه کادر نه روزل کېږي او دا په راتلونکي کې د بې توازنۍ او حتی د محروميت او مظلوميت سبب کېږي. دې ډول کمزوريو ځينو هيوادونو ته د ملي امنيت د خرابۍ ترکچې لويې ستونزې زېږولي دي. پکار دی چې افغانان د دې مسلې ټول اړخونه په پام کې ولري او جدي، جامع او عادلانه پلانونه ورته جوړ او پلي کړي.

داسې ښکاري چې دولت په دې برخه کې کوم منظم پلان او ستراتيژي نه لري، چې د هېواد او سيمو د اړتيا له مخې کادري سياست جوړ کړي.

د نجونو او ښځينه کادرونو روزل خاصه اړتيا ده؛ ځکه

نړيوالو تجربو ثبوت کړې ده، که يو سړی تعليميافته شي يو نسل او که يوه ښځه تعليميافته شي، د يو هيواد او ملت پنځه نسله پرمخ ځي.

د لوړو زده کړو په ځينو چارو او کورنو تورونه هم واردېږي، چې که د هغې سيمې او قام له منځه چې دوی ورپورې تړلي دي، مناسب کانديد نه وي، دوی د نورو سيمو او قامونو محصلين بهرنيو تحصيلي بورسونو ته نه کانديدوي، که څه هم هغه بورس ضايع شي.

د هغو ولايتونو د کادر نه روزل يو لوی چلنج دی، چې اوس پکې امنيتي حالات خراب دي، دا کار په راتلونکي کې د سيمه ييزې بې عدالتۍ، بې توازنۍ او ټولنيزو محروميتونو سبب کېږي، چې د هيواد د متوازن انکشاف او دايمي ثبات لوی او ستر اړمانونه له ټکر سره مخامخولای شي.

د تېر کال په کانکور کې له زابل څخه ۵۰ نارينه او لس ښځينه و؛ له کندهار څخه ۵۰۰ نارينه او ۵۰ ښځينه و؛ له پکتیکا څخه يواځې ۸۰ نارينه او يوې ښځينه گډون کړې په داسې حال کې چې له ننګرهار، کابل، هرات، بلخ، کندز او ځينې نورو ولايتونو څه په زرگونو کسانو گډون کړی و. د هغو سيمو اوسېدونکي چې ډيرو کمو فارغانو يې په کانکور ازمويڼه کې گډون کړی دی؛ هم د هيواد نورو اوسيدونکو په شان حق لري چې اولادونو ته يې د زده کړې يو شان زمينې برابرې وي.

اوس د هيواد په جنوبي او ختيځو سيمو کې ۴۴۲ ښوونځي دنامنی له کبله تړل شوي او له ۳۷۴ ولسواليو څخه په ۲۰۰

ولسوالیو کې نجونې له نهم ټولګي پورته زده کړې نشي کولی. پنځه میلیونه هغه کوچنیان چې ښوونځیو ته د تللو عمر یې بشپړ کړی ښوونځیو ته نشي تللی او یوولس میلیونه تنه (نژدې نیم نفوس) نالوستی دی. دا یوه انساني او پوهنیزه فاجعه ده، او له بده مرغه په ځانګړو سیمو کې ده، چې د هیواد د نسلونو د متوازنې روزنې مخه نیسي چې د نامتوازن پرمختګ سبب کیږي، او زیان یې ټول هیواد ته رسیږي. زه باور لرم چې د هیواد د ټولو سیمو او سیدونکي د دې مسلې په باب پوره تشویش لري، او د حل لپاره یې باید مرستې ته حاضر وي.

د دیني مدرسو مسئله هم د پوره غور او څېړنې موضوع ده، چې څومره دیني علماء په کومو ځانګو کې د کومې اندازې د تخصص لرونکي وروزل شي.

د دیني مدرسو هغه فارغان چې وزګار دي، باید د ښوونکو، د ځینو دولتي ادارو کارکوونکو، د ټولني دروغتیايي کارکوونکو، ټولنیزو هڅونو کارکوونکو او نورو برخو کې تر لږې روزنې وروسته کار کولای شي. په دې سره به دوی هم د کار او دندې خاوندان شي، او هم به ټولنه د دوی له استعداده برخمنه شي.

د زده کړو په ټولو برخو کې تر کمیت زیاته پاملرنه کیفیت ته پکار ده؛ او متاسفانه په تیرو کلونو کې د پوهنې کیفیت ډیر زیات راتیت شوی دی. باکیفیته زده کړه داده چې زده کوونکي د داسې پوهې او مهارت خاوندان کړي، چې د خپل ژوند بیړۍ پرې وچلولای شي.

کارد کار اهل ته سپارل هم له راتلونکي پرمختگ او ثبات سره ډیره مرسته کولای شي، او جدي توجه ورته پکار ده. دلته زیاتره داستونزه وه او شته چې کارد هغه اهلوت ته نه بلکې د واسطې او مصلحتونو له مخې ویشل کیږي، او ځکه د پرمختگ او ثبات پروسه تل ټکنی کیږي.

د کارد کادرونو ساتل او ترې کار اخستل یوه بله مهمه موضوع ده چې د هیواد د پرمختگ او ثبات لپاره حیاتي ارزښت لري. د یو پوه په وینا د پوهو، ژمنو او فکر منو خلکو یو کوچنی گروپ کولای شي نړۍ بدله کړي، او په تاریخ کې تل داسې شوي دي، خو یاد دې هیواد او ولس تقدیر خراب دی او یا کوم پتلا س تخریب کوي او موږ ته د غسې د کار خلک نه پریږدي: د سید جمال الدین افغان نه تر اوسه پورې کپسه یو شان ده: سید جمال الدین افغان کولای شول چې د دې ملت د ستونزو علاج وکړي، خو مغرضینو یې پر ضد هغه پاچار او پاراوه چې هغه هم د هیواد د پرمختگ سره مینه درلوده. محمود طرزي یې خپل زوم او شاگرد آمان الله خان ته داسې وروښود چې بالاخره هیواد پرېښودلو ته یې اړ کړ. مجید زابلی د نادرشاه د بیا بیا غوښتنو نه ورسته افغانستان ته راغی او د خپل شخصي تجارت په قربانو لویې د هیواد د اقتصاد اساسات په داسې حال کې کېښودل، چې ټول دولت ۸۰۰۰ افغانۍ لرلې، خو کله چې د هیواد اقتصاد په وده کې راغی؛ مغرضینو یې پر ضد سردار داود راوپاروه او سره له دې چې هیڅ معقول دلیل یې د ده پر خلاف پیدا نه شو کړای، خو بیا هم د کار او خدمت دروازې یې پرې بندې کړې. میوندوال هم چا

نوبت او ابتکار ته پرې نښود او د محمد موسی شفیق د
 ابتکار پر خلاف یې چې په دوه کلونو کې یې مملکت د
 اقتصادي ثبات تر پولې ورساوه، روسان دومره راوپارول، چې
 مستقیماً یې له پاچا وغوښتل چې دې له کاره گوښه کړي، او
 چې پاچا یې غوښتنه ونه منله، نو گمان کېږي، چې د ټول نظام د
 ړنگیدو په بیه ورته تمامه شوه. ډاکتر اشرف غني هم چې له نړۍ
 یې ۱۳ بیلینونه ډالر مرسته را جلب او د هیواد د اقتصادي ودې
 اساس یې پیل کړ، په دې بهانه چې دې تر نورو وزیرانو په کار
 ډیر حاکم دی او د ده په شته والي کې د هغوی د ودې زمينه نه
 برابرېږي، د خدمت موقع ورنکړل شوه. حال دا چې ډېره پوهه
 باید د تقدیر او ستاینې سبب شي. د ده په شان نور په لوړه کچه
 شخصیتونه هم له صحنې لېرې شول. په داسې هیواد کې چې یو
 د کار سرې په دوربین کې په مشکله پیدا کېږي، د دوی ساتل
 او ترې مثبت کار اخستل یو لوی ملي مسولیت او ضرورت دی،
 او باید ټول زړه خوږي افغانان ورته متوجه وي.

د فارغانو پر کار گومار گومارل هم هغه مسئله ده، چې که له
 اوسه یې غم ونه خوړل شي، د ووزگارانو د یو لوی لښکر د
 رامنځته کېدو له لارې د نارضايتیو، بې نظمیو، ټکرونو او
 حتی خونړیو انقلابونو سبب کېدای شي.

د نن ورځې معقولې پالیسي گانې د سبا ورځې د دغو
 ټکرونو مخنیوی کولای شي.
 ولې نن دا کار ونه کړو؟

د ديني او عصري زده کړو مسئله

له ډېرې مودې راهيسې په اسلامي نړۍ کې د ديني او عصري په نوم د زده کړو بېلتون يوه مسئله ده. کله د ديني پوهنو شاگردان عصري زده کړې له دين جدا او يا ورسره په ټکر کې ويني او کله د عصري زده کړو خاوندان د ديني زده کړو پوهان له علم او ساينس نه بې خبره او لېرې بولي.

"په فلسفه، علم او قرآن کې د ايمان سرگذشت" ليکوال، چې يو پوخ ديني عالم او په ساينسي پوهنو او فلسفه کې ژور ليد لري؛ دې نتيجې ته رسېدلی دی، چې عصري علوم هم ديني دي او له دين سره په ټکر کې نه دي او زياتره علمي کشفونو د دين له بنې تشریح او بڼه تفسیر سره مرسته کړې او په نتيجه کې د دين اشاعت چټک شوی دی. په عظيم الشان قرآن کې خو ځايه راغلي دي، چې عالم او جاهل برابر نه دي. عالمان د بينا او ناپوهان د ږندو حيثيت لري. له خدايه تر ټولو وېرېدونکي کسان د خداي عالم بنده گان دي.

رسول الله صلی الله عليه وسلم هم د عابدانو له ټولي څخه د عالمانو ټولي ته ورغلی او ويلي يې وو، چې زه د دوی له ډلې

۳۴

د نوموړي کتاب ليکوال يوې جالبې نتيجه گيرۍ ته

رسېدلی دی او وایي، چې د علم ستاینه او صفت په قرآن کریم کې تل په هغو ځایونو کې راغلی دی، چې تر هغه مخکې د الله جل جلاله د قدرتونو او د مخلوقاتو د عظمت او د کایناتو د پراختیا ذکر راغلی وي. نوموړی عالم وایي، چې له همدې معلومه ده، چې د قدرتونو، مخلوقاتو او کایناتو په باب پوهه هماغسې علم دی؛ لکه د دیني مسایلو په باب فقه چې علم دی. علم په دین کې فرض دی او د هر ډول علم یا ډول فرض دي؛ خو پوښتنه داده، چې آیا په هر مسلمان ټول علوم فرض دي او که یواځې یو یا څو؟

یو افغان عالم، چې په شرعي علومو کې ډوکتورالري دا مسئله څو ورځې مخکې ډېره ښه روښانه کړه او ویې ویل:

- په دین کې دومره پوهه، چې یو مسلمان پرې حلال و حرام وپېژني او د ورځنیو دیني عباداتو او معاملاتو څرگندوالی زده کړي په هر مسلمان نر او ښځه فرض ده، چې د اخلاص په صورت کې د اجر مستحق هم کېږي.

- په دیني بېلابېلو برخو کې تخصص فرض کفایي دی او په دومره اندازه مسلمانانو ته پکار دی، چې د ټولني اړتیا پرې پوره شي. که په دې کې اخلاص او د خدای رضا منظور وي؛ نو عالم ته پرې ثواب ورکول کېږي او که نه وي، د نورو عوامو په شان دی، چې د علم زده کړه یې د روزی د گټلو یوه وسیله ده.

- د علم په نورو برخو؛ لکه ډاکټري، انجنیري، فزیک او د ساینس، ټولنیزو علومو او نورو په بېلابېلو برخو کې تخصص هم کفایي فرض دی او په یوه ټولنه کې باید په دومره شمېر کې د دغو برخو پوهان روزل شوي وي، چې په دغو برخو کې د ټولني اړتیاوې پوره کړي. که دا پوهان هم خپل نیت خالص کړي او د

خدای جل جلاله رضا او د بشریت خدمت یې هدف وي؛ نو د ثواب مستحق دي او که نه وي د عادي انسانانو په شان دي، چې د خپل معیشت د تېرولو لپاره یې یوه رشته غوره کړې او له دغې لارې خپله روزي گټي.

په افغانستان کې د فعالو دیني مدرسو د نشت او د متبحرو علماوو د کمښت له امله زیاتره افغانان په گاونډیو هیوادونو کې د دیني عالمانو په توگه روزل کېږي. د اصولو له مخې په دې کې باید کومه ستونزه نه وي او د ټولو اسلامي هیوادونو مدرسې باید د اسلام دین هر چاته په سمه توگه ورزده کړي، خو په عمل کې ځینې هیوادونه له دې نه سیاسي بهره برداري کوي، او افغان طالب علمانو ته د افغانستان د ملي گټو، افغاني تاریخ او ځانگړنو په باب معلومات نه ورکوي او دوی په دغو برخو کې خپلو مسولیتونو ته نه متوجه کېږي. له بلې خوا بهرنۍ مدرسې په ډېر شمېر کې د دیني علماوو د روزلو په صورت کې د دوی د کار او مشغولیت فکر نه شي کولای. داد افغانانو دنده ده چې له ورونو سره ورورۍ او حساب دواړو باندې پوه وي.

د اسلام له اصلي ماهیت او عالي تعلیماتو څخه د ناخبرۍ له امله د بې دینۍ، افراطیت، تفریط، سطحی گرایی، او خرافاتو سبب کیږي، چې د پوهنې په نصابونو کې د دیني برخو د زیاتولو او غني کولو له لارې باید د دې ستونزې لارې ولټول شي. دیني زده کړې باید ساده، جامع او په دومره کچه د تعلیمي موسسو په نصابونو کې شاملې شي، چې د دولسم ټولگي هر فارغ دین له اساساتو په سمه توگه خبر شي، او د قرآن شریف

تفسیر او ترجمه او د حدیثونو یوه پوره برخه تر د ولسم ټولګي بشپړه شي.

بله مسئله چې افغان رهبران باید ورته ځیروي، په ګاونډیو هیوادونو کې په دیني مدرسو کې د نظامي زده کړو روزنه ده. دا سمه ده چې هر مسلمان باید جهاد ته تیار وي، خو بڼه ده چې زموږ دیني علما په داخل کې وروزل شي، ځکه تر اوسه لاهم ګاونډیان خپلې نظامي چارې د خپلو ملي پولو په حدودو کې د راز په توګه ساتي. د وسلې د استعمال انحصار باید یوازې له خپلواکو او ټاکل شوو دولتونو سره وي او افغان دولتونه باید د اسلامي ارزښتونو سره هیڅکله په ټکر کې نه وي.

د افغانستان دیني عالمان او دولتي او نادولتي اړونده ادارې باید د شریعت په رڼا کې روښانه ستراتېژي جوړه کړي، چې د دیني او عصري په نوم د زده کړو او علومو په منځ کې درز او فاصله له منځه یوسي، ټولو افغانانو ته په دین کې د اړتیا وړ اندازې لومړنیو پوهنو د زده کړې زمینه جوړه کړي.

همداراز په دیني څانګو او نورو ساینسي څانګو کې د تخصص لپاره دومره ګاډرونه وروزي، چې د ټولنې اړتیاوې پوره کړي او فرض عین او فرض کفایي دواړه مراعات شي.

د شمېر او اندازې او بېلابېلو رشتو په برخه کې د علمي کچې لپاره داسې دقیقه پلانګذاري پکار ده، چې د هیڅ برخې فارغ بیاد وزګارتیا او بې سرنوشتۍ له ستونزو سره مخ نه شي او د هغه څه لپاره چې روزل شوي دي، هغه خدمت سرته ورسوي، چې د هیواد د ترقۍ او ولس د سوکالی سره مرسته او په نتیجه کې د الله جل جلاله رضا ترلاسه کړي.

ايا موږ د ښار او کلي توپير له منځه وړلای شو؟

په افغانستان کې په سياسي او ټولنيزو بدلونونو، انقلابونو، جنگ-جگړو او دفاع کې لاهم د کلي رول تر ښار ډېر دی. يو علت يې ممکن دا وي، چې ښار لا ښاري اصول خپل کړي نه دي، چې د کلي مقابلې وکړای شي او يا تر دې غوره ځان له کلي پردي نکړي او په ټکر کې ورسره رانه شي، له بلې خوا د کليو نفوس تر ښارونو څو چنده زيات دی او د کلي خلک د قومونو په تشکل کې د نظامي ټوليو او قطعاتو په شان منظم دي. په افغانستان کې د ۳۵۰۰۰ په خواو شاکی کلي دي، چې ځانگړې پاملرنې ته اړتيا لري.

په يوه بهرنۍ موسسه کې يوه تن د کارپوه په نوم کار کاوه، دی اصلاً يو مسلکي ځنگل وان و؛ خو دا يوه خبره يې د يوه کارپوه د خبرې په توگه ارزي چې ويل يې: موږ لويديځوالو دا يوه خبره ستاسو له اسلامي پوهانو نه زده کړې او د ښار او کلي توپير مو له منځه وړی دی. اوس زموږ په هېواد کې د غره په يوه لوړه څوکه کې پراته کلي ته برېښنا، سرک او د خبرتياو، پوهاوي او اړيکيو امکانات تللي دي. کلي مو هم روغتيايي

خدمتونو، پاکو اوبو او د پوهنې امکاناتو ته لاسرسی لري او بنارونه موهم؛ خوتاسو لا په داسې حال کې یاست، چې بنارونه موهم بېوزله، وروسته پاتې او چټل دي؛ او هغه لږڅه چې بنارونه لري، په کلیو کې هغه هم نشته. ستاسو په بنارونو کې وچ تقلید، فېشن او ظاهري ځل و بل یو څه شته، د بنار خلک په دغو ظاهري شیانو کې ډوب شي، پاسته، نرم او آرام شي؛ نو د کلیو شیخ، شېل او کلک خلک، چې کله موقع پیدا کړي، بنارونه چور او تالان کړي او په دې غوبل کې لږزاند او کمزوري حکومتونه هم ونړېږي او یو څه روزل شوي کادرونه مویاد مرگ او یاد پردېسی مسافر شي.

د وروستیو دېرش کلنو جگړو د تحلیل په اړه یوه افغان لیکوال او سیاستپوه دې نتیجې ته رسېدلی و، چې دا جگړې هم د بنار او کلي له ټولنیز توپیر څخه راولاړې شوې وې. دی وايي، چې د مرحوم اعلیٰ حضرت محمد ظاهر شاه په وخت کې به بناري هلکانو له خپلو کلیوالو ټولګیوالو سره په پوهنتون او لیلیه بنوونځیو کې هېڅ بڼه برخورد نه کاوه او "اطرافي" او "صحرايي" به یې گڼل. ځانونه یې د امریکا او اروپا په سویه گڼل. په کابل کې هغه وخت هم لکه اوس چې بوش مارکیټ دی، نکسن مارکیټ و او کابلیو نجونو او هلکانو به پکې لیلامي امریکایي لباسونه اخیستل او په ډېرو یار به یې اغوستل، او ځان به پرې له نورو لوړ گانه.

کلیوالو د دې په وړاندې دوه ډوله عکس العمل وښود: لومړی ډلې غوښتل، چې دوی هم عصري شي او دا موجود هغه

له منځه یوسي؛ نویې په ځان کانی، سنگر، مورچل، جنگي، جدي، زړور، مبارز، اتل، څه او څه نومونه کېښودل او د هغه وخت د موجود نظام د چپه کېدو او د نوي عصري نظام د جوړېدو په تکل کې شول. بلې ډلې دا عکس العمل وښود، چې پخپلو کلکو اسلامي او کلیوالو عنعنو پورې ونښلي او د بنار دا هر څه د کفر، بې دینۍ او الحاد په نوم رد کړي.

لومړۍ ډلې کلیوالو د شاهي او جمهوري نظامونو تختې ونړولې خو ددې په ځای چې پوه شي، اصلي ځواک په کلیو کې دی؛ نو بیا دوی بناریان شوي و او د خپلو کلیوالو سره په تکرر کې شول او د هغوی په وژلو او بمبارولو یې پیل کړی و.

په تېرو وختونو کې د بنار واکمنان لږ هوبښیار وو، د کلیو ملکان یې په لاس کې اخیستي او په هره دره کې یې یو سید، روحاني او پیر کېنولی و، چې زیږه، شدل او زړور کلیوال یې په دې خبره غلي کول، چې پاچا د خدای سیوری او اطاعت یې واجب دی؛ خو چې ځوانو کلیوالو د خپلو نورو کلیوالو پر ضد، چې د دوی خلاف نظریه یې عملي کول غوښتل، جگړه پیل کړه؛ نو دوی بیا د دغو ملکانو، سیدانو او پیرانو نفوذ هم را کم او حتی پای ته ورساوه. په را وروستیو وختونو کې د کلیو د محلي بانفوذه قوتونو په توازن کې بدلون راغی. د ډیورنډ کرښې د دواړو غاړو په ولسونو کې ځینې ځوانان په خلیج کې له مزدورۍ راگرځي او تر ځایي ملکانو یې اقتصاد په چټک ډول اوچتېږي، حجره، دېره، میلمه، یار او دوست پیدا کوي او د پخواني مشر؛ مشرتوب چلنجوي. له مدرسو څخه نوي فارغ

شوي ځوانو مولويانو هم د جادويي مشرتابه خواص پيدا کړي او د نوو مشرانو په ډله کې راغلي دي. پخواني ملکان زياتره بنارونو ته لېږدېدلي او اولادونه يې تعليم يافته شوي او دا چې د کليو د زيربه ژوند په نسبت يې د بنارونو د پاسته ژوند خواص خپل کړي دي، اوس عملا د کليو مشران نه دي. د جهاد پر مهال د مجاهدينو سرگروپان او قوماندانان هم د کليو عملي مشران دي، او خبرې او نظره يې په درنه سترگه کتل کيږي.

نويو نفوذ ته رسېدليو مشرانو زياتره پخواني مشران يا په فزيکي او يا هم د نفوذ له مخې له منځه وړي او ميدان يې ځانته خالي کړی دی.

د بنار او کلي جگړه لا روانه او تر منځ يې فاصله موجوده ده، ترڅو چې دغه جگړه او فاصله موجوده وي، په دې هيواد کې د تمدن، ثبات او پرمختگ تمه نه ده پکار.

د انقلابي دورې په سياستونو کې تر ۸۰٪ پورې مشران د کليو هغه ځوانان دي، چې په بنارونو کې زياتره په ليليه ښوونځيو او مدرسو کې زده کړې کړي دي او مشرتوب يې نيولی دی.

کليو او کليوالو سيمو ته په سياست او اقتصادي وده کې خاصه توجه پکار ده، چې د جامع پروگرامونو د جوړېدا او پلي کولو له لارې بايد تر سره شي.

د نفوسو د بې کنټروله زیاتېدو په وړاندې څه پلان لرو؟

افغانستان به په ۲۰۳۰ کال کې د اوسني نفوس دوه چنده (د ۵۰ میلیونو) شاوخوا کې نفوس ولري. د نفوسو د دغه زیاتوالي په وړاندې دقیقې پالیسيانې او علمي او عملي پروگرامونه پکار دي، چې د ولس او دولت په گډه همکارۍ باید جوړ او پلي شي.

دوه نړیوالو موسسو د افغانستان د راتلونکي نفوس وړاندینه کړې ده. د ملګرو ملتونو د نفوسو څانګه وايي چې افغانستان به په ۲۰۳۰ کې د ۵۰ میلیونو په شاوخوا کې نفوس ولري؛ خود امریکا د متحده ایالاتو د نفوسو بیرو بیا وایي، چې دغه شمېره به د ۴۳ میلیونو په خواو شا کې وي.

د ملګرو ملتونو د وړاندوینې اساس د هرې مور پر سرد اولاد زېږولو منځنۍ کچه ده چې په افغانستان کې ۲،۴ ده (یاني هره مور په منځني دول تر شپږو زیات ماشومان زیږوي)، خود امریکا د نفوسو بیرو بیا د افغانسان د روغتیايي سروې په

رپوټ استناد کوي، چې دغه کچه پکې ۵،۷ ته راښکته شوې ده او ځکه بیرو خوشبیننه ښکاري چې په افغانستان کې به د نفوسو هغه سرسام آور زیاتوالی چې په دې وروستیو لسو کلونو کې یې هېڅ بدلون نه کاوه، اوس کنټرول شي. د نفوسو بیرو خوشبیننه ښکاري چې د افغان کورنیو سائز به کم او د نفوس وده به په نسبتاً ښه حالت کې شي.

ځینې مستقل شنونکي بیا د بیرو له تحلیل سره په دې دلیل موافق نه دي، چې پورته یاده شوې سروې یواځې په ارامو ولایتونو کې تر سره شوې او د نفوسو چټک زیاتوالی زیاتره په ناآرامو سیمو کې ډېر دی. خو که د نفوسو د بیرو وړاندوینه سمه هم وي، د افغانستان د نفوسو زیاتوالی ډېر زیات دی او له همدا اوسه د داسې پالیسیو او پروگرامونو جوړولو ته اړتیا ده، چې د دغه زیاتېدو چلنجونو ته ځواب ووايي.

اوس افغانستان د نړۍ د ډیرو وروسته پاتې هېوادونو په ډله کې دی او ۴۲٪ خلک یې د فقر تر لیکې لاندې ژوند کوي. افغانستان د مجموعي کورنیو تولیداتو (GDP) له نظره د نړۍ ۱۰۹ هیواد دی او د یو تن پر سر یې دغه کچه ۸۰۰ امریکایي ډالره ده، چې د نړۍ په ۱۹۵ هیوادونو کې ۱۸۴ مقام لري. (د ۲۰۰۹ کال اټکل)

په هرو سلو زرو ښځو کې، چې زېږون کوي ۱۲۰۰ خپل خوږ ژوند له لاسه ورکوي او افغانستان په دې برخه کې په آسیا کې لومړی او په نړۍ کې دویم مقام لري او د ماشومانو او نویو زېږېدلیو ماشومانو د مړینو د کچې له مخې هم په لسو ډېرو

ستونځمنو هېوادونو کې حسابېږي.

د چاپېريال چټلي او د هوا ککړوالی يوه بله لويه ستونزه ده، چې افغانستان ورسره مخ دی او کابل د نړۍ کثيف ترين ښار بلل شوی دی.

افغانستان يو له هغو هېوادونو څخه دی، چې تر ټولو ځوان نفوس لري او ۲۸٪ وگړي يې ځوانان دي، چې ځانگړي چيلنجونه لري. د ۱۵ او ۲۹ کلونو ترمنځ ځوانان د هيواد د ټول نفوس نيمایي (۵۰٪) جوړوي، چې دغه ځوانان کار او اشتغال غواړي او د نوو ټېکنرغې کورنيو د تشکل هيلې لري. د امريکا په متحده ايالاتو کې دغه نسبت ۲۲٪ دی، خو هغه د ستر اقتصاد لرونکی هيواد هم دغه مسله يوه ستونزه گڼي او د بيکارانو لښکرې يې هر خوا گرځي، نو موږ به د دغو ځوانانو ستونزې څنگه حلوو. د بلې خوا په افغانستان کې منځنی عمر ۴۳ دي، چې دا يوه بله ستره ستونزه ده.

له بلې خوا په هيواد کې دولتي او نادولتي زېربڼاوې نرېدلې او يا بېخي خامې او کمزورې دي او اداري فساد يوه لويه رسوايي ده او ټول موږ ته اخطار راکوي، چې د نفوسو دغه زياتوالي ته کافي تياری نشته او د لويو ټولنيزو او ممکن سياسي گډوډيو د احتمال وړاندوينه ترې کېږي.

اوس موږ ۱۲۷۰۰ روغتيايي مرکزونه او پوستې لرو، چې د (۲۵ ميليونه) نفوس لپاره کافي نه دي؛ نو په ۲۰۳۰ کال کې د ۵۰ ميليونه کسانو لپاره بايد کم تر کمه ۳۲۰۰۰ روغتيايي مرکزونه او پوستې ولرو، آیا موږ له خپلو عايدانو څخه دغه جوړولای شو؟

د روغتيايي مرکز ډول	۲۰۰۹ (موجود)	د ۲۰۰۹ اړتيا	د ۲۰۳۰ اړتيا	کتنې
اساسي روغتيايي مرکز	۷۸۲	۹۳۸	۱۸۷۷	
جامع روغتيايي مرکز	۳۷۲	۴۴۶	۸۹۳	
د ولسوالي روغتيايي مرکز	۶۰	۷۲	۱۴۴	
ولايي روغتون	۱۰	۱۲	۲۴	
د زون په کچه روغتون	۵	۶	۱۲	
روغتيايي پوسته	۱۱۴۷۰	۱۲۰۰۰	۳۲۰۰۰	
ټول	۱۲۲۹۹	۱۷۴۷۵	۳۴۹۵۰	

اوس ۲۵٪ افغانان پاکو او روغتيايي اوبو ته لاسرسی لري،
په ۲۰۳۰ کال کې ۵۰ ميليونو ته موږ دغه اسانتياوې څنگه
برابرولاي شو؟

موږ به په ۲۰۳۰ کال کې ۵۰ زره ښوونځيو، ۲۰۰ ميليونو
کتابونو، او يو ميليون روزل شويو ښوونکيو او په زرگونو
تخنيکي او مسلکي کادرونو ته اړتيا ولرو؛ چې زموږ ۲۵
ميليونه زده کوونکو ته تدريس وکړي. خو آيا موږ په راتلونکو
شلو کلونو کې د غومره ډېره تياري کولای شو؟ همدا سړکال د
ښوونځي د زده کوونکو په شمېر کې ۲۵۰۰۰۰ تنه زيات شول. که
خدای رحم وکړي او په افغانستان کې د ښوونځيو سوزول
و درېږي او د نا آرامو سيمو ماشومان هم ښوونځيو ته د تگ
فرصت ترلاسه کړي، نو دا اړتيا به لا زياته شي.

له ۱۳۸۸ نه تر ۱۴۰۸ (۲۰۳۰) پورې د پوهنې د ارقامو بدلون:

کال	۱۳۸۸	۱۳۹۹	۱۴۰۸
زده کوونکي	۷ میلیونه	۱۴ میلیونه	۲۵ میلیونه
ښوونکي	۱۶۱۰۰۰	۴۸۲۰۰۰	یو میلیون
ښوونځي	۱۲۷۰۰	۲۳۵۰۰	۵۰ زره
کتابونه	۳۳ میلیونه	۱۵۵ میلیونه	۲۰۰ میلیونه

د نړۍ په نورمالو هیوادونو کې د هرو ۵۰ کسانو پر سر یو امنیتي کار کوونکي (عسکر، افسر) ته اړتیا ده، که څه هم زموږ جغرافیه او حالات تردې زیاتو ته اړتیا لري، خو د همدغه معیار له مخې آیا موږ یو میلیون وسله وال ځواکونه ساتلی شو؟

فکر کېږي، چې دومره کمزوری هېواد، له داسې لږزنده اقتصادي-سیاسي نظام سره په هېڅ شان دغه ډول تیاری نشي نیولای. که څه هم دولتونه باید د شارو ځمکو د آبادولو، د کار مېندنې د پروگرامونو د عملي کولو، د ښارونو او ښارگوټو د جوړولو، د تعلیم د با کیفیته کولو او نورو لارو دې مسلې ته تیاروای.

د نفوسو او پرمختیاد کارپوهانو په اند؛ د کورنۍ تنظیم هغه څه دي، چې ډېرو ستونزو ته ځواب ویلی شي. افغانستان هغه هېواد دی، چې د اولاد زېږونې اندازه (Fertility Rate) یې تر ټولو لوړه (۶،۴) ده. په تېرو کلونو کې په دې اندازه کې کوم پام وړ واضح بدلون نه دی راغلی.

بنگله د پش د نړۍ هغه هېواد دی، چې دا کچه پکې تر ټولو لوړه وه؛ خو اوس یې د کورني تنظيم د بريالي پروگرام پر اساس دا کچه ۲،۴ ته را کوزه کړې ده؛ خود هېواد د زېرمو په تناسب اوس هم د وگړيو د پربست ته ځواب نشي ويلای. ايران په اسلامي هيوادونو، زموږ په گاونډيانو او مخ پر وده هيوادونو کې يو تر ټولو بريالی هيواد دی، چې د نفوسو د پيربست توازن پکې ډېر بريالی دی.

د نفوسو مسئله له پراختيا (انکشاف) سره نېغې اړيکې او بېلابېل بعدونه لري، او په افغانستان کې د نفوسو د ډينامیک په باب کره معلومات کم دي او يا نشته.

سمه سر شمېرنه، چې په افغانستان کې ورته شديده اړتيا ده، په يوې لانجمنې مسئلې او بڼې ده؛ ځکه تر نيمايي ډير هېواد کې نا امنې ده او که د دغو سيمو د وگړيو سمه شمېرنه ونشي، د منابعو په وېش او سياسي نماينده گۍ کې به د دوی په حق کې ستره بې عدالتي وشي، چې راتلونکيو لانجو او ستونزو ته به لار هواره کړي.

د ټولني د بېلابېلو گروپونو لپاره انکشافی پلانگذاري مهمه ده، ځوانان، ښځې، بېوزلان، معلولين، د شهداوو وارثين، د بېلابېلو مسلکونو کادرونه په يقيني ډول هله معلومولای او راتلونکي پلانونه ورته جوړولای شو، چې په اوس وخت کې سمه شمېرنه ولرو.

د کورني تنظيم يو پراخ ملي پروگرام پکار دی، چې دولتي او نادولتي ټولني او ولس پکې لوی مسوليت لري.

د دیني علماو وروړول په دې برخه کې حیاتي او اساسي دی؛ ځکه دا موضوع مذهبي اړخ هم لري او د افغانستان د علماو فتواوې ډیرې ضرور دي. سره له دې، چې د مصر، هند، پاکستان او ایران علماو په دې برخه کې روښانه فتواوې صادري کړې دي او په افغانستان کې هم یو څه کار شوی دی؛ خود نفوسو د متوازن ډیرښت او د کورني پلان د یوه بریالي پروگرام د تطبیق لپاره په افغانستان کې د دیني علماو وډیره کلکه همکاري او لارښوونه پکار ده او د دولت او ټولني له خوا باید چټک، بیړني او عملي گامونه واخیستل شي.

داسې ښکاري چې افغان دولت لاهم د نفوسو په باب پالیسي نه لري. دا مهمه ده چې دولت د غسې پالیسي ولري، چې پکې د نفوسو د ډیرښت، بېلابېلو ډموگرافيکي گروپونو، او د دوی هر یوه لپاره د ټولنيزې او اقتصادي ودې د پلان گذاري په باب فکر وشي.

همداراز د دې فکرو شي، چې موږ به په راتلونکو کلونو کې څومره د کار ځواک ته اړتیا ولرو، او څومره هیوادوال به مو نورو ملکونو ته په کار پسې سرگردانه کېږي.

ايا چټکې ښاري کېدنې ته تيارۍ لرو؟

د نړۍ نيم نفوس (۳,۳ بليونه) وگړي اوس په ښارونو کې ژوند کوي، چې دا شمېره به په ۲۰۳۰ کال کې پنځه ميلياردو ته ورسېږي. ښار ته د سېلاب په شان د خلکو بې کنټروله راتگ په شلمه پېړۍ کې اوج ته ورسېد او له ۲۰۲۰ نه ۲۸۰۰ ميلیونو ته لوړ شو. په ۲۰۳۰ کال کې به د پرمختيايي هېوادونو د ښارونو نفوس د ټول ښاري نفوس ۸۰٪ برخه جوړوي.

په افغانستان کې خولا ايله ۲۰٪ خلک په ښارونو کې اوسېږي؛ خود مهاجرتونو او بېخايه کېدنو له امله خلکو ته اوس دا زمينه پيدا شوې ده، چې ښارونو ته راشي، چې کابل او ځينې نورو ښارونو ته د گڼو خلکو د بې پلانه راتگ مسئله دا خبره ثبوتوي.

ښار ته راتگ خلکو ته هيله او اميد ښکاري او ښار ته راتلونکي خلک دلته د ښه ژوند، کار، ښکمرغۍ او د اولادونو د زده کړې او کسب و کمال خوبونه ويني.

دا رښتيا هم ده، چې ښار ته راتگ فرصتونو او امکاناتو ته

راتگ دی؛ خو که د پلان او منظمې ستراتیژۍ له مخې وي، او که نه وي؛ نو ډېرې سترې ستونزې او چیلنجونه ورسره یوځای شته.

که څه هم دولتونه باید د غریبو خلکو د ښاري کېدو حق پایمال نکړي او په زور او غیرطبیعي ډول یې مخه ونه نیسي؛ خو د لاندې چیلنجونو بې پلانه پرېښودل د راتلونکو احتمالي فاجعو په وړاندې بې تفاوتې او حتی گناه ده:

- د ښارونو موجوده ځمکه د نویو راتلونکو لپاره کمه او د تراکم، ازدحام او گڼه گونې سبب کېږي.

- د بې کورۍ ستونزه، چې د ښارونو یوه مزمنه ستونزه ده، له کلیو څخه د نوو خلکو د بې کنټرول راتگ له امله لا تشدېدېږي.

- کار او اشتغال هغه مسئله ده، چې هم د ښار موجود خلک او هم نوي راغلي خلک به ورپسې لالهانده گرځي.

- په مزدحمو، متراکمو او له گڼې گونې څخه ډکو ښارونو کې ناروغتیاوې او بدمرغۍ زیاتېږي.

- تنگ ښارونه او گڼ نفوس د بې نقشې او بې پلانه ابادیو سبب کېږي، چې لا ډیرو ستونزو ته لار او اروي. له خیرخانې کوتل نه نیولې تر خواجه رواش او له کمپنۍ نیولې تر سید نورمحمد شاه مېنې د کابل ښار په سمو او غرونو کې د بې نقشې کورونو جوړېدل د غسې یوه بده بېلگه ده، چې ۸۰٪ کابل ښاريې په بې نقشې ودانیو ډک کړی دی.

- د چاپیریال د چټلۍ او د هوا د ککړتیا سبب کېږي، چې د ناروغیو او ستونزو له زیاتوالي سره مرسته کوي.

- ټولو زرو او نویو ښاریانو ته د باکیفیته او ښو پوهنو او

مهارتونو زده کول یو له امکانه وتلی کار گرځي .
 - د ښځو او نرو په ټولنیزو اړیکو کې چټک بدلون هم د
 ټولنیزو بحرانونو او ټکرونو زمینه جوړولای شي .
 - د وزگارتیا، غریبۍ او ناروغۍ له امله په اخلاقو او کلتور
 کې هم بحران او د معنویت سقوط منځته راځي او په ټولنه کې
 فقر، بېوزلي او نېستمني لاس ته راځي او د هیلو او امیدونو په
 ډیوو پسې راغلي خلک د نهیلی او مایوسۍ له تیارو سره مخ
 کېږي .

افغانستان په ځانگړي ډول داسې هېواد دی، چې د وگړو
 ۲۸٪ یې ځوانان دي او ښارونه به یې هم د ځوانو وگړیو ځوان
 ښارونه وي. دا چې د ځوانانو د کار، پوهنې، روغتیا، ټولنیزو
 اړیکو، سلوک او روزنې مسایل ځانگړې توجه او پاملرنه
 غواړي؛ د دې لپاره زموږ مسوولیتونه لاپراخوي .

په افغانستان کې د چټکې ښارې کیدنې د بدیل په توگه د
 کوچنیو ښارگوټو جوړول ډیر گټور او ضروري دي چې عملي هم
 دي او د تمدن او ثبات پر لور د ملت د تللو سره مرسته کوي. په
 دغو ورو ښارگوټو کې اوسیدونکي به له یوې خوا اساسي
 خدمتونو ته په اسانۍ لاسرسی ولري، له بلې خوا به یې له خپلو
 کلیوالو خپلوانو سره راشه درشه او اړیکې دوام وکړي، چې د
 دوی د اولادونو د تعلیم یافته کېدو په صورت کې به کلیوال هم
 وهڅیږي چې په ښارگوټو کې له خپلو خپلوانو سره په دې برخه
 کې مثبتې سیالي وکړي. همدا راز دا به د کلیو د تولیداتو لپاره
 د لنډو بازارونو په رامنځته کولو کې مرسته وکړي. د ښارگوټو
 اوسیدونکو ته به معلومات او خبرتیاوې هم په اسانۍ رسیږي .

په دې توگه به د هیواد دايمي ثبات سره مرسته وشي.

خومره چې فکر کېږي؛ افغانستان نه دې مسئلې ته په جدي نظر کتلي، نه يې ورته تياری نيولی او په داسې بې پلانی کې نه د دغو چيلنجونو د مقابلې توان لري.

په نورو هېوادونو کې دولتونه د ښاريتوب پروگرامونه د بېوزلی پای ته رسولو لپاره عملي کېږي او د ښارونو د منظمو پراخولو لپاره منظمې پالیسی جوړوي؛ خو زموږ د ښارونو پراختیا په داسې ډول روانه ده، چې د کابل ښکلی ښار اوس د ۸۰% بې نقشې ودانیو او د نفوس د انفجاري زیاتوالي له امله د نړۍ کثیف ترین ښار شو، او متاسفانه د ښارونو چټکي یوه داسې لویه ستونزه ده چې د بشریت د راتلونکو ترټول سترو ستونزو څخه به وي.

د راتلونکو فاجعو مخنیوی په هغو پالیسیو، ستراتیژیو او تصامیمو پورې اړه لري، چې اوس باید ونیول شي.

په افغانستان کې ملت جوړونه

ملت جوړونه یوه داسې مسئله ده، چې ټول ورسره دلچسپي لري، خو په مفاهیمو او پوهېدو کې یې توپيرونه شته دی.

ملت یوې داسې ټولنې ته ویل کېږي چې اوسېدونکي یې د یوې ځانگړې جغرافیه د ننه د یو واحد دولت تر کنټرول لاندې په یوه داسې سیاسي ټولنه کې ژوند کوي، چې په گټو او زیان کې گډ وي؛ او شریک ارزښتونه ولري او ویې وپالي. په ملت جوړونه کې دولتونه، ولسونه او خلک سره یو ځای کوي او په داسې ډول ترې یو ملت جوړوي، چې په اوږده موده کې د دغه هیواد د ثبات سبب شي. په ملت جوړونه کې ټولنیزه هماهنگي او اقتصادي وده ډېر مهم گڼل کېږي.

پخوا یې د ملت متشکله عناصر یوه قومي او نژادي منشه، شریک مذهب، گډه ژبه، شریک کلتور، واحد جغرافیه او شریک تاریخ گڼل، چې دا ټول په یو وخت کې نه پخوا او نه اوس د نړۍ په ملتونو کې پیدا کېدای شي، خو هر یو یې تر یوه حده رول لري.

که دا ټول عناصر حتمي وي، نو ممکن په نړۍ کې ډېر کم ملتونه موجود وي. د نړۍ له نژدې ۲۰۰ هیوادونو په یو کې هم یوازې یو قام ژوند نه کوي، همدا راز په دغو ۲۰۰ هیوادونو کې یوازې ۱۳ هیوادونه دي، چې یوازې یوه ژبه پکې ویل کېږي او یوازې په یوه کوچني هیواد

کې چې یوه جزیره ده یوازې یو مذهب لري او په نورو ټولو هیوادونو کې تر یوه د زیاتو قومونو او ژبو خلک او د بېلابېلو مذهبونو پیروان ژوند کوي. کلتور، تاریخ او جغرافیه هم د تاریخ په اوږدو کې بدل شوي او حتمي نه ده چې یو څوک پخوا په کومه جغرافیه کې اوسېدلی، نو اوس دې هم ضرور یو ځای شي، تاریخي پېښې هم بدلېدونکي دي، ځینې وختونه یوه تاریخي پېښه یوه ملت ته حماسه؛ خو عین پېښه ورته بل وخت عارښکاري. له بلې خوا زیاتره هیوادونه د بېلابېلو کلتورونو له مجموعې نه جوړ شوي دي او کلتوري رنګارنګي د ملت جوړونې په وړاندې نه؛ بلکې په ګټه یې ده. له دې نه معلومېږي، چې د ملت جوړونې جوړونکي عناصر ثابت نه و او نه دي او د هر هیواد د ځانګړو شرایطو، جوړښتونو او مقتضیاتو سره سم ټاکل کېږي.

په یو ځانګړي عنصر پورې ډېر نښتلی مشکل نه حلوي، بلکې لا یې زیاتوي. د ملت جوړونې اساسي عناصر اوس زیاتره دادي: یوه واحد جغرافیه کې یو واحد دولت، یوه راټولونکې ملي عقیده یا ایډیالوژي، او ګډې اقتصادي ګټې.

افغانان ډېر مشترکات لري او باید د مشترکاتو په تقویه کولو پسې وګرځي او د یو بريالي ملت-دولت (Nation-state) ټینګولو ته چې له پخوا جوړ دی؛ متې راوښکاري. موږ ګډ تاریخ لرو او له زرونو کلونو راهیسې زیاتره د ګډ سرنوشت خاوندان وو. طبیعي جغرافیه مو هم کله تر دې اوسنۍ پراخه او کله همدا ډول شوې، خو د زیاترو تاریخي افتخاراتو مرکز همدا سیمې وې، چې اوس د افغانستان په چوکاټ کې شاملې دي. په افغانستان کې د ورونو تر منځ ځېنې ګیلې ګوډارې شته، چې دا طبیعي دي. باید دغو ټولو ته په پوره غور، سره سینه او

مسولانه ډول غوږ ونيول شي، او ورته عادلانه او معقولې د اوارې لارې ولټول شي.

تر ټولو مهم عنصر چې موږ د يو واحد ملت په شان راټولوي، هغه د اسلام سپيڅلی دين دی، چې کابو ټول افغانان مسلمانان دي. ګډه کلتوري ارزښتونه هم د افغانانو تر منځ مشترک دي، ټول افغانان باناموسه، ميلمه پال، د بيوزلو ملګري، زړور او قانع خلک دي. د ژبو رنگارنگي د بشري کلتورونو په باغ کې د ښکلو ګلانو شتوالی دی. مهاجرتونو او په نوو فرصتونو پسې د انسانانو د منډو ترو په نتيجه کې دا ناممکنه شوې ده چې په يوه خاوره کې دې اوسيدونکي ټول د يوه قام غړي او يا يوې ژبې ويونکي واوسېږي. دا نه ضرور ده او نه ګټوره، چې قومي عنصر ته د تقدس په سترګه وکتل شي او د ځان د شريف او دبل د نه شريف ثابتولو بېولالې تودې شي. انسانان د پيداينبت له مخې ټول يوه منشه لري او زموږ په دين کې، خو موږ ټول له بابا آدم نه او بابا آدم له خاورو پيدا شوی دی. انسان ته کرامت ورکړل شوی او په دې کرامت کې کوم محدوديت نه دی ښودل شوی. هغه بېله خبره ده چې د خدای په وړاندې غوره والی په تقوا کې دی. ددې خبرې ژور مفهوم هم دا راوځي چې د خدای له وېرې د هغه له بنده ګانو سره مينه او د هغوی خدمت وشي. د انساني کرامت عموميت ته نور بشریت په شلمه پېړۍ کې ورسېد او ايله په ۱۹۴۵ کال کې د ملګرو ملتونو د بشر د حقوقو اعلاميې په لومړۍ ماده کې راغلل چې انسانان په شرافت او کرامت کې مساوي دي. زموږ معنوي ملت جوړونه د ملي هويت او ملي ايډيالوژۍ مسله ده. موږ بايد د ملي هويت ټينګولو ته پام وکړو او د اسلام لوړ ارزښتونه، عالي ميراثونه له خپلو تاريخي وياړونو سره يوځای او خپل ملي هويت ژوندی وساتو او پياوړی يې کړو. موږ ته ضرور ده چې د افغانستان او افغان په نوم ټينګ او راټول

شو او اسلام خپل معنوي هويت وگڼو. ځينې كسان د افغان هويت يوازې په پښتون پورې منحصر وي، خو دا كسان يا د ناپوهۍ او يا د غرض له مخې دا كار كوي. د نړۍ په مخ ټول هيوادونه له يوه شي نه خپل نوم اخلي. د امريكا په باب يو نظر دادى چې د يو شخص له نوم نه اخیستل شوی دی او په دغو مره گڼ نفوسه او ټولنيز ډول معلق هيواد كې پرې توافق راغلی چې ملي هويت يې امريكايي شي، نو موږ څه ستونزه لرو؟

موږ نه شو كولاى تردې هويت ښه بدیل پیدا كړو چې نژدې سل فیصده خلك مو پرې موافق دي. خپل ملي اتلان بايد ولمانځو، هر څوك ملي اتلان لري او نمانځي يې، كه څه هم هغه نورو ته اتلان نه وي، خو لا هم بشريت د تكامل دې مرحلې ته نه دی رسېدلی، چې دغسې وياړنې او نمانځنې ونه كړي. دا كه سمبوليكې هم وي، خو ملت پرې روحيه اخلي او پرې راټولېږي. د گډ كلتور مشتركات هم موږ ساتلی او ښه ځلولای شو.

موږ د ملي هويت د ټينگولو لپاره ضرورت لرو چې له نړۍ او خپلو ورونو گاونډيانو سره هم ځينې پولې او حدود وټاكو او د خپل مستقل تشخص او پېژندنې سرحدونه ورسره معلوم كړو. زموږ ملي اتلان، تاريخي وياړونه او ملي حماسې بايد تر دوى توپير ولري. دا سمه ده چې د سيمې او اسلامي نړۍ په كچه به د نورو هيوادونو سره هم زموږ ځينې مشتركات موجود وي، خو په دې كې به د حمزه شينواري دا وينا خپل لارښود گڼو چې كه د هيوادونو او ملتونو د يووالي ځنځير جوړېږي، نو بايد زموږ كړۍ پكې معلومه وي.

له نورو څخه د پېژندلو يوه مسله ملي ترمينالوژي هم کېدای شي . متاسفانه په افغانستان کې ملي ترمينالوژي په رسمي ډول نه ده تعريف شوې، خو د ولس او خلکو په منځ کې ځينې کليمې شته چې د هغو پر ځای نورې کارول خلک له حيرانتيا سره مخامخوي . دا يوازې ژبنۍ مسله نه ده، ملي هويت پورې هم اړه لري . که تاسو وگورئ، تجارتي کمپنۍ هم د خپلو توليداتو لپاره ځانگړي نومونه ږدي او وايي چې ددوی توليد بايد له نورو څخه توپير شي . انگرېزان وايي موږ به له امریکايانو سره خپل هر څه شريک کړو، خو خپله انگليسي به ورسره شريکه نه کړو، ددوی په انگليسي کې ډېر لږ توپير دی، خو دوی غواړي، خپل تشخص په ژبه کې هم وساتي . په افغانستان کې يو حساسيت داسې ښودل کېږي، چې گویا د يوې ژبې ويونکي د خپلې ژبې د برتری لپاره دا مسله راولاړوي، خو بنيادي وړانديز دادی، چې ملي ترمينالوژي کې دې د هرې افغاني ژبې (کم تر کمه د پښتو او افغاني دري) کليمې وي، خو چې د گاونډيانو سره پرې زموږ مستقله پېژندنه وشي . په افراطي ډول ايراني او نورې کليمې رااخيستل زموږ لپاره کومه گټه نه لري، خو هويت مو لږ زانده کوي .

د ملي وحدت جوړول د عملي برخې بېلابېلو پوهانو په مختلفو ډولونو څېړلي دي او لاندې عناصر ورته لازم گڼي، لکه:

- د خود اراديت لرونکي يو موثر دولت جوړول .
- د ملي حالاتو او کلتور سره سم د يو خوځند او فعال اقتصاد رغول .
- د سختو ټولنيزو ستونزو حلول .
- د نورو دولتونو سره د راشه درشې په چوکاټ کې خپل هدفونه لاس ته راوړل .
- د چاپيريال او طبيعي زيرموښه کنټرول .
- د کلتور د دوام او بدلون ترمنځ د توازن ساتل .

ډاکټر اشرف غني په خپل کتاب (د عادلانه نظام لار) کې په افغانستان کې د ملي هويت او ملت جوړونې پر مخ کې پرته ستونزې په دې ډول په نښه کړي دي: (۱). مهاجرت، (۲). محرومیت، (۳). ژبنی ستونزې، (۴). قومي سياست، (۵). د قانون نشتوالی، (۶). د سياسي احزابو نشتوالی او (۷). بې روزگاره ځوانان، او د ملت جوړولو لپاره يې لاندې چوکاټ وړاندې کړی، چې په نهو ستونزو ولاړوي: (۱). اسلام، (۲). اغېزمن دولت، (۳). د پوهنې بنسټي کول، (۴). اغېزمن نړيوال روابط، (۵). نړيوالې اقتصادي مرستې، (۶). بشري پانگه، (۷). مارکيټ جوړونه، (۸). سيمه ييزه همکاري او (۹). د سيمه ييزې همکارۍ پيش شرط، چې هماغه اغېزمن دولت دی.

ملت جوړونه له بهره بريالی نه وي او که څوک يې تجربه هم کړي، نو تعهد، دوام، د مرستو تضمین او قانونیت يې تل تر پوښتنې لاندې راځي. ملت جوړونه بايد له داخلي نوښتونو نه سرچينه واخلي او د ملت خلک پخپله پخپلو کې د اړیکو په توازن، د منابعو په عادلانه وېش، د سياسي نماينده گۍ په عدالت او د ملي هويت په اصلي مفاهيمو توافق ته ورسېږي.

د امریکا د متحده ايالاتو مرستيال ولسمشر او د هغه وخت سناټور جو بايډن وړاندیز کړی و؛ چې د افغانستان او گاونډيانو په اقتصادي او ټولنيزو اړیکو کې دې بدلون راشي او د افغانستان د بيا آبادۍ لپاره دې د اروپا د بيا آبادۍ (مارشال پلان) ته ورته يو پلان جوړ او عملي شي او په دې هيواد کې دې ملت جوړونه وشي، خو نورو امریکايانو ورته ويل چې افغانانو له روسانو سره جهاد د دې لپاره نه کاوه چې ازاد مارکيټ، دموکراسۍ، ليبراليزم او مدرنيزم ته لار اواره کړي، چې د بايډن او لويديځ لپاره د ملت جوړونې اصلي هدفونه دي.

افغانان د بهرنيانو مرستو ته اړ دي، خو د ملت جوړولو فرموله بايد پخپله جوړه کړي. زموږ ملت جوړونه بايد افغاني او اسلامي وي او اساسي چوکاټ يې زموږ له خپلو فکرونو او مغزونو راوتوکېږي.

تر جگړې وروسته هيوادونو کې د ملت جوړونې په پروسه کې د باکيفيټه پوهنې او صنعتي علومو رواجول دوه برخې دي، چې ملت جوړونه چټکوي، دې تجربې په جاپان او جرمني کې بری ښودلی دی. البته د جاپان او جرمني په پېښو کې د دوی ايډيالوژيو هم ماته خوړلې وه، خو په افغانستان کې د دولت مخالفين اوس هم ځان د غازي يا شهيد په نامه يادوي، چې د دوی د موجوديت واقعيت په پام کې نيول پکار دي. د ملت جوړولو لپاره د ملي اردو او ملي پوځ لرل حتمي دي، خو څوک به دې پوځ نه انگېزه ورکړي او کوم پوځ چې د جگړې او دفاع لپاره انگېزه ونه لري، د يو ملت او هېواد ساتنه نه شي کولای، او ملت جوړونه هم ټکنۍ کوي.

اوس د پخوانيو تنگو چوکاټونو پر ځای ملت-دولتونه جوړېږي او هغه ملتونه پياوړي وي، چې ټولنيزې-اقتصادي زېربناوې يې پياوړې وي.

افغانان کولای شي په ډېرو اساسي مشترکاتو راټول او خپل ملي هويت پياوړی او د ملت جوړولو پروسه چټکه کړي. لوی مشترکات په دې ډول دي:

۱- اسلام: تر ټولو پياوړی فکتور دی، چې له بادغيسه تر کونړه او له بدخشانه تر هلمنده ټول افغانان د ورورۍ په يوه ټينگ مزي تړي. نژدې ټول افغانان مسلمانان دي او اسلام د اعتدال، زغم او پوهاوي، مرستې، تعاون او مرستې د پياوړيو

بنسټونو پر اساس دغه ملت واحد ساتلی شي.

۲- گډ تاریخ او گډه جغرافیه: نن دفتراً افغانستان گڼي قومیز نشو. له زرگونو کلونو راهیسې د پخوا موږ په دې خاوره کې اوسېږو او په گډه مود خوښی او ستونزو وختونه سره تېر کړي دي. وروستيو مهاجرتونو وښودله، چې هر افغان تربل هر ځای په خپل کور افغانستان کې ډېر واکدار، باعزت او کوربه دی او هېڅکله په گاونډيو، تش په نامه وروڼو او د نورې نړۍ په "بشردوستو" هېوادونو کې کوربه نه دی.

۳- ټولنيز عدالت: د ټولنيز عدالت تامین هغه اوبه دي، چې د ملت باغ خړوبوي او د بوټو او میوو د ودې او پیاوړتیا سبب کېږي یې. که د انکشافی منابعو په وپش کې د مساوات او عدالت مراعات وشي او په سیاسي نمایندګۍ کې د هر افغان مساوي حق تضمین او عملي شي، د ملي هويت او ملت جوړونې یون غښتلی او چټکوي.

۴- فرصتونه: هر افغان ته باید د مساوي فرصتونو داسې زمينې جوړې شي، چې ځان د افغانستان اصلي، حقيقي او د مساوي حقوقو او مساوي و جایو او مکلفیتونو لرونکی غړی وګڼي؛ او په دې ډاډه کړای شي، چې له یو عادي پوست نه تر ولسمشر کېدو پورې هر مقام ته د رسېدو معقولې او قانوني لارې ورته خلاصې دي. هر افغان ته باید خپل وروستني پوټیشنل ته د رسېدو زمينې خلاصې پریښودلې شي.

۵- متوازن انکشاف او د اقتصادي ودې زمينې: سيمې او ولايتونه دې داسې گروپ بندي شي، چې مستحق ترين، مستحق او نسبتاً پرمختللي معلوم شي او تر هغه وروسته دې انکشافی پلانونه په دې ډول جوړ شي، چې د لومړيتوبونو تر ټاکلو او تر ټولو مستحق ته تر ټولو لومړی اصل په پام کې ونیول شي. همدا راز په هر کار کې بايد د ملت عمومي مصلحت او عمومي ملي پراختيا په نظر کې وي.

۶- کلتوري وده او پوهنه: د ټولو ژبو معقولې، متوازنې او عملي ودې ته دې پام وشي. ټولې دې د افغان ګډ کلتوري ميراث او د ټول بشریت د کلتوري پانګې د يوې برخې په توګه درنې وګڼل شي. د ټولو افغانانو مثبت رواجونه دې تقويه او له منفي هغو سره دې مبارزه وشي. ښوونه او روزنه دې عامه، با کيفيته او حاصل ناکه شي او په افغان نسلونو کې دې ملي هويت، د ملت له لور وگټو سره مينه، د تاريخي وياړونو او تاريخي اتلانو درناوی، د ټول بشریت پر وړاندې مسووليت او د زغم او پوهاوي فرهنگ او د اسلام او مسلمانانو پر وړاندې د همدردۍ او ورورۍ فرهنگ وروزي. که هر افغان په دې هېواد کې ځان د مساوي حيثيت، مساوي حقوقو خاوند وګڼي او پوه شي، چې تر ټولو لوړ مقام او خپل وروستني پوتينشل ته رسېږي؛ نو خپل ملي وجايب او مسووليتونه به درک او د ملي هويت او ملت جوړونې پروسه به ګړندی او پياوړې شي. د ګډ ملي فرهنگ د تقويې لپاره يوه جامع ستراتيژي پکار ده، چې واحد تعليمي سيستم پکې ډير مهم رول لوبولای شي.

۷. ګډ کلتور: افغانان زيات کلتوري ارزښتونه لري، چې دغه ارزښتونه له شمال نه تر جنوبه او له ختيځ نه تر لويديځه يو شان پالل کېږي او مراعاتېږي.

لنډيز:

- ۱ د ملت جوړونې پخواني مفهوم اوس تغیر میندلی او د وینې، ژبې، دولت او خاورې یا جغرافیې ټول عناصر په یو ځل په ځان کې نه شي راځایولای.
- ۲ اوس ملت د ولسونو هغې کتلې ته وایي چې په یوه سیاسي جغرافیه کې د یوه واحد دولت تر سیوري لاندې په خوښه او رضا د ټولنیزو قراردادونو په چوکات کې په یوه سیاسي ټولنه کې ژوند تېروي، مساوي فرصتونه ورته برابر او مساوي مسولیتونه ولري.
- ۳ دا ممکنه نه ده چې د یو هیواد ټول وګړي همدا اوس په فزیکي ډول د یو مور و پلار اولاد شي، خو په معنوي ډول ټول انسانان سره وروڼه کېدای شي او ځکه د انساني ورورولۍ خبرې په غوږونو ډېرې خوږې لګي او باید زموږ د ژبې لومړنۍ خبرې وي.
- ۴ د نړۍ نژدې ټول ملتونه له متعددو نژادي منځلرونکې، د بېلابېلو مذهبونو له پیروانو او د بېلابېلو ژبو له ویونکو جوړ شوي او داسې ملتونه به په استثنایي ډول کم او یا هیڅ نه وي چې یوه نژادي منشه، یو مذهب او یوه ژبه ولري، خو دا واقعیت تر اوسه په بشریت حاکم دی چې لاهم د انسانانو د افرادو، ټولنیزو ګروپونو او سیمو تر منځ د انکشافی منابعو او سیاسي واک په وېش کې ځینې بې عدالتۍ رامنځته کېږي او دا باید اصلاح شي.
- ۵ انساني نسل لا تر اوسه د تکامل دې مرحلې ته نه دی رسېدلی چې ملي او جغرافیوي پولې په پام کې ونه نیسي، خو د نړۍ د هر ګوت انسانان په آزاد ډول هر ځای او هر هیواد ته لار شي او د ښه ژوند فرصتونه ولټوي. نو ځکه لا تر اوسه ملي پولې، ملي ګټې، ملي هویت، ملي حاکمیت او ملي تړونونه موجود دي او انسانان یې په جدي ډول په پام کې نیسي.
- ۶ افغانان د یو ملت په توګه د ګډ ژوند لپاره کافي مشترکات لري، چې باید دغه مشترکات پیاوړي او د افتراق او نفاق سببونه تشخیص او خپلې یې وچې کړي.

جان هیپلر

له تشدد نه ډکې لانجې، د لانجو مخنیوی او

ملت جوړونه

ژباړه، لنډون او تعدیل

د شرق او غرب تر منځ تر سرې جگړې وروسته ډیرې سختې سیمه ایزې لانجې را منځته شوې، چې له پخواني شوروي څخه آزادو شوي او ځینې نورو هیوادونه پکې راښکیل شول. په دې لړ کې د عراق، کوسووا، سومالیا، بوسنیا، رونډا، برونډي، کانگو، سوډان، یوگوسلاویا، لیبیریا او نورو هیوادونو لانجې یادولای شو. افغانستان هم یو له دغو هیوادونو څخه دی، چې اساساً د افغانسان جگړه د شرق بلاک د له منځه وړلو سبب شوه. په زیاتره هیوادونو کې تر جگړې وروسته دغو ستونزو ورو ورو داخلي فکتورونه هم ومیندل او د کلتورونو او تمدنونو د ټکر په ځای پکې قومي او سیمه ایز فکتورونه او د ناکامو دولتونو رول مهم شول. همدا سبب شو چې ملت جوړونه ضروري وبلل شوه.

په نویمو کلونو کې ملت جوړونې هم په علمي او هم سیاسي محافلو کې منښت پیدا کړې، او د دولتونو د پاشلو او ټولنو د ټوټه کیدلو د مخنیوي لپاره لازمه وگڼل شوه، ځکه دغه دوامداره او نه حلیدونکې لانجې، د اقتصاد او بنسټونو د ویجاړتیا، سیمه ایزې بې ثباتۍ او حتی نړیوالو زیانونو سبب کیدای شي. ملت جوړونه د نظامي حل د ښه بدیل په توگه په ځانگړي ډول تر لانجو وروسته ملکونو کې یوه شديده اړتیا ده، چې ثبات او انکشاف ته لار هواروي.

ملت جوړونه په هر صورت نه آسانه ده او نه بې له ستونزو. له بهر نه د نورو لپاره ملت جوړونه زیاتره له بیلابیلو نتیجو سره مله او زیاتره نهیلی کونکي وي. په بهرنیو لوبغاړو تل شک موجود وي چې څومره ژمن دي، څومره موده پاتې کیږي، او څومره منابع اړو هیوادونو ته ورکولای شي؟ بهرنۍ ملت جوړونه زیاتره بهرنی لوبغاړي په کورنیو لانجو کې ښکیلوي، او د قانونیت ستونزه هم راولاړوي.

د ملت جوړونې زوړ مفهوم زیاتره د قوم پر بنسټ ملت جوړونه ده، چې دا مفهوم کله را څرگند او کله پتیرې په ۱۹۵۰ او ۱۹۶۰ مو کلونو کې د ملت جوړونې مسله د بهرنۍ پالیسۍ جوړولو او انکشاف لپاره یو مهم مفهوم و، او د مدرنیزم او موډ و فیشن یو لغت و، مخ پر ودې هیوادونو ته یې له قبیلویت او دودیزوالۍ څخه د لویدیځ د ماډل پر لور د تللو هیله ورکوله، چې عنعنوي ټولنې به په ملت-دولت بدلې شي.

نشنلیتي او ملت-دولت بنسټیزې کټه گورۍ وې چې په دغو کلونو کې اقتصادي او سیاسي انکشاف یوازې په همدې حالت کې ښه گڼل کیده.

ملت جوړونه او اقتصادي انکشاف غبرگوني هدفونه دي، چې ډيرې دندې، ستونزې او چلنجونه يې يو شان دي او د پاليسو او کړنو يوه هماهنگي غواړي.

اقتصادي انکشاف معمولا د بازار او مارکيټ اقتصاد ته، او سياسي انکشاف ملت جوړونې (ملت-دولت) ته ويل کيږي، چې د دواړو مجوعه مدرنيزاشن جوړوي.

د اتول مفاهيم دريمې نړۍ ته د اروپا د تجربو وړل دي، خو غربي ملت جوړونې هم کله کله د شرق نه ځينې شيان اخستي دي. ملت جوړونه د ۵۰ مو کلونو کې د سوسياليزم په وړاندې د اروپا يو دفاعي سيستم او همدا راز د ليبراليزم پر ضد يو حرکت و.

۳۰ کاله مخکې ملت جوړونه يوه تر استعمار وروسته پدیده وه چې نوو ازادو شوو ملکونو د ډيرو پرمختللو ملتونو د موسساتو، زير بناو، اقتصاد، او ټولنيز نظم د راخپلولو يو د ډيرې زياتی ليوالتيا پروگرام په توگه گڼله او سټراټيژيک او مسابقي شى و، چې کله کله د امريکا او شوروي تر منځ د سور جنګ يوه برخه وه.

ملت جوړونه د ټولنيز-سياسي انکشاف يوه پروسه ده، چې معمولا په اوږده موده کې رامنځ ته کيږي، پخپلو کې په سستو مزو تړلې ټولنې سره ټينگوي، او يوه شريکه ټولنه (ملت-دولت) جوړوي، چې دا ټولنه سياسي، اقتصادي او کلتوري تحركات را منځته کوي. دا گرانه ده چې دغسې ملت جوړونه پخپله جوړه شي، او کيدای شي ډير متفاوت ابعاد لکه اقتصادي ادغام، کلتوري ادغام، سياسي تمرکز، بيروکراتيک کنټرول، د نظامي چارو واحد سوق و اداره، د گډوگټو

د مفهوم ایجاد، ډموکراتیزايشن، او د گډه سیتیزنشیپ ایجاد او د اتنیک ټکر مخنیوی په ځان کې راوښاري.

هم په اروپا او هم په دریمه نړۍ کې د ملت جوړونې سوله ایزې او خونړي پروسې دواړه تجربه شوې دي. په دې پروسو کې اقتصادي، سیاسي، او کلتوري انکشاف یو ځای کیږي، او په مشکله ممکنه ده، چې د انفرادي لوبغاړو له لوري د ستراتیژیکو پریکړو او فعال سیاست د یو ځای کولو له لارې له هر څه نه د ځان لپاره کار واخلي.

ملت جوړونه کیدای شي یو سیاسي هدف او یا د سیاسي هدف لپاره یوه ستراتیژي وي. چې داخلي یا بهرني لوبغاړي غواړي چې د یو ملت-دولت تر سیوري لاندې یو سیاسي او ټولنیز سیستم را منځته کړي، چې د دوی گټې وساتي او د پخوانیو لارو چارو نه ډیر موثر او فعال وي، چې خپل قوت پرې زیات او مخالفین پرې کمزوري کړي.

د ملت جوړونې اجزا:

د بريالي ملت جوړونې اجزا په زیاتره حالاتو کې یو له بل سره اړیکې لري: وحدت راوړونکې او هڅونکې مفکوره او عقیده، د ټولني ادغام او د دولت موثره دستگاه.

یوه وحدت راوړونکې عقیده په ښه ډول ټولني یوه له بلې سره مدغموي، چې د سیاسي او ټولنیز تحرک سبب کیږي. نشنلیزم چې د قام پر بنسټ د ملتونو د جوړولو مسله تر نظر لاندې لري، له نورو قامونو او ملتونو نه ملت بیلوي، چې دا یوه زړه مفکوره ده او تر څو چې جلا قامي هویتونه او د جلا هویتونو دعوې موجودې وي، ددې

مانا لري، چې يا ملت نه دی جوړ شوی او يا يې جوړښت بيرته وران او زيانمن شوی دی.

د ملت جوړولو يو مهم جز د يوې فعالې حکومتي دستگاه موجودیت دی، چې په سم ډول خپله خاوره کنټرول کړي. د دې لومړنۍ شرط دادی چې وښايي؛ ټولنې په يوه سياسي ټولنه کې شاملې دي چې په دې حال کې دولت د يوې سياسي ادارې په شکل را منځته کيږي، چې کولای شي موثر کار وکړي او له خپلو وړتياوو خبر وي. دولت جوړول د ملت جوړولو اساسي کلي ده، چې د عملي وړتياوو يوه محدوده يا range ولري، لکه د دولتي دستگاه لپاره مالي سيستم جوړول، د منظم امنيتي او قانوني سيستم شته والی، او يوه اداري فعاله دستگاه چې د هيواد په هره برخه کې موثره او منل شوی وي. دولت وفادار پرسونل ته اړتيا لري، چې د ابتدايي ټولنو، قامونو، او مذهبي گروپونو له مخې نه پيژندل کيږي، بلکې د دولت او ملت له نوم نه ځان معرفي کوي. دولتي دستگاه بايد د هيواد په ټوله برخه کې د قوې د استعمال انحصار په لاس کې ولري چې د اوږدې مودې لپاره بريالی وي.

بريالی ملت جوړونه د درې پخپلو کې پيچلو برخو له مثلث نه جوړه شوی ده: دولت جوړونه، ټولنيز يو ځای کيدل او عقيدوي قانونيت. ځينې برخې، لکه زيربنا نسبتا په اسانۍ سره له بهر نه راتلای شي، خو نورې يې ډيرې گرانې او حتی ناممکنې دي، چې له بهر نه راوړل شي، لکه په ځانگړې ډول د عقيدو په برخه کې. بهرني لوبغاړي ملت جوړونه اسانولی يا گرانولی شي، خو په مطلق ډول يې نه مخه نيولای شي او نه يې پوره راواردولای شي. په دې برخه کې داخلي فکتور اساسي دی.

ملت جوړونه او ټولنيزه هڅونه

د ملت جوړونې اساسي اجزا ملت-دولت، د ټولنيزې هڅونې ډيره لوړه پيمانه او سياسي ادغام دي. دولت د ارزښت له مخې د ملت جوړونې مرکزي ټکي نه دی، خو يو مهمترين جز يې ضرور دی، چې د نورو برخو د خوځښت لپاره هم مهم دی. د جرمني رومانټيسزم له زمانې را پدېخوا چې ويل به يې ملت له پخوا موجود وي او بايد موجود وي، خو يوازې دولت دې جوړ شي، د مقابل لوري په نظر په زياتره برخو کې يوه پيچلې او حتی د دغې نظريې په ضد نظريه راوتې ده. حتمي نه ده چې ملت دې له لومړي سره موجود وي، بلکې د نورو ډيرو ټولنيزو پديدو په شان په گرانه او ناهمگونه پروسه کې را جوړيږي او شکل نيسي. په زياتره حالاتو کې دولتونه موجود وي، خو اتباع يې د ملت په يوه واحد لوبښي کې نه وي حل شوي، دا خبره حتی په اروپايي هيوادونو لکه فرانسه او انگلستان کې هم دغسې وه، چې ملت داوږدو تاريخي پروسو په نتيجه کې له بيلابيلو ټولنيزو گروپونو نه په دې ډول جوړ شو چې محلي قوتونه يې کم کړل، قوانين، لوايح او ټولنيزې اړيکې يې ښې تنظيم کړې، يو واحد کال يې غوره کړ، د مذهبي اتحاد پر لور لاړل، ښوونه يې واحده او عامه کړه او شريک پوځ يې رامنځته کړ. پخوانۍ پادشاهۍ هم زياتره د قوم او ژبې پر بنسټ نه وې، بلکې زياتره پکې مذهبي او نظامي اړخونه پياوړي وو.

په زياترو گڼ قومي ملتونو کې ملت جوړونه او ټولنيز ادغام دولتونو پخپله پيل کړی دی. او ځينې ميتودونه يې کارولي دي، لکه په اقتصادي برخو کې د موادو، پيسو، کار گمارنې، عامه خدماتو او اقتصادي پروژو تطبيق، په کلتوري برخه کې د ژبې مسله، د مذهب په باب پاليسۍ او د پوهنيز سيستم اصلاح، د نظامي قواوو تنظيم او د خارجي پاليسيو متوازن کول پکې شامل وو. زياتر د ملت جوړونې

پروسي له پاسه نه لاندې خوا ته د دولتونو له خوا عملي کيږي، خو بريالۍ يې هغه دي چې د ټولني له منځه راولاړې شي. خو د ټولنو خوځښت پکې په هر حال کې ضرور دی.

په ملت جوړونه کې د يو څو محدودو کسانو پر ځای د ټولني ډيرزيات کسان په سياست کې شاملېږي او قدرت او سياست د يو څو کسانو او کورنيو له انحصاره وځي. خو کله کله د ملت په نوم له قدرت نه ناوړه گټه هم اخستل کيږي او تر فيوډاليزم هم ډير استثمار رامنځ ته کوي. ملت جوړونه د ولسواکۍ پر لور يو گام دی. په ملت جوړونه کې د ملت ټولو غړو ته د سياسي موجوداتو په سترگه کتل کيږي، دولسونو او دولت تر منځ د لاسو اړيکو لپاره د سواد کچه او د رسنيو فعاليت ډيره مهمه برخه لري.

په هغو ټولنو کې چې د ژبو، اتنيکي گروپونو او مذهبونو تنوع وي، نو د واحد سټيژن شپ لپاره د ټولنيز عدالت اصل مهم دی. د سياست د قومي کولو، ژبې ته د تفوق د هڅو او د ځانگړي مذهبي گروپ برتري ستونزه نه حلوي، بلکې پر ځای يې د واحد تابعيت، ټولنيز عدالت او د منابعو او خدماتو عادلانه وېش مرسته کوي، چې يو واحد او پياوړی ملت جوړ کړي.

د ملت جوړولو هره پروسه زاړه ټولنيز او سياسي سيستمونه په نوو بدلوي يا يې اصلاح کوي، او ځکه د واک له نوي ویش سره ملگري وي. ملت جوړونه په سياسي، اقتصادي او کلتوري برخو کې ځينې بابلونکي او گټونکي لري، چې معمولا هغه کسان چې پخوا يې اضافي امتيازونه لرل او اوس د ټولنيز عدالت د ايجاباتو له مخې هغو ته دوام نه شي ورکولای، ورسره مخالفت کوي.

د سيمه ايزو واکدارانو مسله يوه ستره ستونزه ده. که دوی د سيمه ايزو قواوو په تشکيل کې داسې ځای کړل شي چې عمومي هيوادنيو گټو ته وفادار شي،

ښه ده، خو که د قام او مذهب پر بنسټ د نازغمۍ پر لور کار ته دوام ورکړي، نو د ملت جوړونې په وړاندې د سياسي، اقتصادي او کلتوري ستونزو سريره نورې ستونزې هم زيږوي.

ملت جوړونه د لانجو د مخنيوي، او د ستونزو په حل کې تر جگړو وروسته پاليسو لپاره ضرور گڼل کيږي، خو عمومي ميکانيزم، تجربې، او ستونزې يې بايد په پام کې ونيول شي. دا ښکاره ده چې فعال، موثر او باثباته ملت-دولت تر بې ثباته، شپډلې او ناکام دولت نه خپلو خلکو ته ښه امنيت او خدمتونه او د ټولنيزې او اقتصادي ودې زمينې برابرولای شي. دا کوم له بهر نه د جوړ شوي فرمول په توگه د هر ځای او هر ملت لپاره يو شان نه شي کيدای، بلکې بايد سيمه ايز او د هر ملک ځانگړې شرايط پکې په پام کې ونيول شي.

ملت جوړونه د ملي اردو او پوځ له جوړولو پرته گرانه ده، دا د سوله ساتنې د ماموريت په شان کومه ساده خبره نه ده، بلکې د ټولنې د خورو ورو شوو گروپونو بيرته رايوځای کول او په شريکو ارزښتونو او ارمانونو يې راټولول او راضي کول او بيا ددوی د سر، مال او ناموس د ساتلو ډاډ ورکول دي.

له بهر نه ملت جوړونه کيدای شي د امپريالستي پلانونو برخه او رنگين دامونه وي، بايد له داخل نه د ملت د باخبره قشرونو او د ټولنې د فعالو گروپونو او وگړو د کار او زيار له لارې د يو فعال او قانونمند دولت په چوکاټ کې يوه عادلانه ټولنه جوړه شي، چې ملت جوړونه يوه ملي، داخلي او ازاده پروسه شي.

ايا دلته د حكومت يوازي يوماډل بريالي دي؟

د بېلابېلو وسله والو قوتونو تر منځ دايمي جوړښت او روغه او ايتلاف منځته نه راځي.

د افغانستان د تاريخ په زياتو برخو كې، چې ولس د بهرنيو يرغلگرو پر ضد جنگېدلى، د يرغلگرو تر ماتې وروسته يو نظامي قوت پر نورو د غلبې له لارې سوله او ټيكاو منځته راوړى او كه نه نو په هېواد كې كورنيو جگړو دوام كړى دى. د انگرېزانو تر دويم يرغل وروسته امير عبدالرحمن سره له دې، چې نيم افغانستان يې له ځان سره ونشو ساتلاى؛ خو په پاتې افغانستان كې يې ثبات او سوله ټينگ كړل او د "پولادي امير" لقب يې وگاټه.

ده به وييل، چې دا ملت زمريان دي او پاچايي بايد تر زمريانو زړور وي.

هغه د انگرېز پر ضد د جهاد زياتره مشران ياد توري په زور او ياد سياست له لارې له صحنې ليرې كړل؛ ټول يې وپوهول، چې په ځنگل كې يو زمرى ځايېږي او په حكومت كې يو امير. كله، چې يو اميروى نو پاتې نور ټول بايد رعيت او تابع شي.

کله، چې به ترې پوښتنه وشوه، چې تا خود جهاد ټول ملگري له منځه یووړل، دده ځواب داو، چې دا زه له منځه نه وړم؛ نظام یې له منځه وړې. نظام څرخ دی او اوچت سرونه پرېکوي، ټول دې سرونه ښکته او رعیت دې شي، که نه وي د نظام له څرخ سره مخامخېږي. هغه داسې رعب و اچاوه، چې د کلکې ارادې لرونکي خپل وفادار ملگري یې هم په کراره پرېښودل. ده په دې توگه محلي ځواکونه او بې مسوولیته غله او ډاکوان کرار په ځای کېښول.

نادرشاه او سردار هاشم خان که څه هم له وسله والو قوتونو سره په ایتلاف کې نه و راغلي؛ خود امان الله خان په وخت کې نفوذ ته رسېدلي ملکي متنفذین یې هم تر تېغه تېر کړل او د امیر عبدالرحمن مادل یې قایم کړ، چې یو پکې بادشاه او نور رعیت وي. ددې دواړو تشدد ددې باعث شو، چې ترې راتلونکي دوه نور واکمنان هم نسبتاً سوله ییزه واکمني وچلوي؛ خود ټولنود و دې طبیعي قانون دی، چې واکمنان هم یو وخت نرمېږي او په ټولنو کې نوي زیره او نوي اتل مزاجه خلک سر راپورته کوي.

حفیظ الله آمین هم د خپلو مخالفینو او هم د خپلو گوندي ملگرو د له منځه وړلو له لارې دا هڅه وکړه، چې په یوازې سر پاتې شي او نور ولس یې رعیت شي، خو نتیجه یې ورنکړه. تر هغه وروسته لا خطرناک انقلابونه او بحرانونه راغلل او د روس یرغل هم پکې پېښ او مات هم شو.

د روس تر ماتې وروسته حالاتو لپاره فکر کېږي چې د مجاهدینو له ډېرو ډلو څخه کم تر کمه د دوه ډلو مشرانو په ځانگړي ډول ځان تیاراوه، چې د امیر عبدالرحمن رول ولوبوي؛ نور مجاهدین او وسله وال قوتونه یا په خوښه او یا زور بې وسلې او د خپلې مشرۍ لاندې تینگ نظام جوړ کړي. له دوی څخه یو یې له نړۍ سره په تکر کې راغی او بل له نړۍ سره یو څه جوړ جاري او سازش ته ورسېد؛ خو ویې نشو کولای د کابل تر نیولو وروسته افغانستان باثباته او ټول حریفان د خپلې مشرۍ منلو ته اړ کړي او ځکه خو هېواد په کورنۍ جگړه کې کېوت. طالبان راپورته شول او د امیر عبدالرحمن خان رول یې ولوباوه او نژدې وو، چې ټول هېواد پخپله ولکه کې راولي؛ خو دوی هم له نړۍ سره په تکر کې شول. نړیوالو د بېلابېلو غیر متجانسو ډلو کسان، چې جلا فکرونه، جلا وفاداری او جلا مفکورې لري د حامد کرزي تر مشرۍ لاندې په یوه حکومت کې راټول کړل، خو متاسفانه د دې حکومت زیاتره غړي نه کوم تعهد لري، نه کومه ستراتیژي او نه کوم د اشتراک گډه ټکي. دوی ټول مسوولیت په یوه شخص وراچوي، نو ځکه د نړیوالو له حضور سره- سره ورځ تر ورځې امنیت خراب شو، دولت له داخله فاسد شو، د مخدره توکیو مافیا پراخه؛ او له کنټروله وتلی بحران رامنځته شو.

اوس دا نظریه راپیدا کېږي، چې یو کوچنی او وروسته پاتې افغانستان یواځې د یو امیر او یو رعیت ظرفیت لري او د بېلابېلو نظریو او په ځانگړي ډول د وسلوالو گروپونو زغملو ته تیار نه دی. ځینې مفکرین هم وایي، چې یو عادل ډیکتاتور ته

ارتياده، چې نظامي قوتونه منحل کړي، يوه ملي اردو او يو ملي پوليس جوړ کړي، باغيان او ياغيان، غله او شوکماران، اختطاف چيان او حکومتي غله په دار کړي، ولس ته سوله، امنيت او اطمینان راوړي د ترقی او سوکالی پر لور دروازي پرانيزي.

ترڅو چې سوله او ثبات نه وي، هېڅ شريفانه پروگرام او هېڅ پرمختيايي هڅه باوري نه ده او ډېر ژر يې د منځه تلو امکان شته.

ترڅو چې دې خلکو ته د شريفانه او آبرومند کار او اشتغال له لارې د ساده او عادي ژوند تېرولو امکانات برابر نشي او ولس (نرو بنځې) باسواده او تعليم يافته نشي، نه پردي پوځونه امنيت راوستی شي او نه خواږه شعارونه د خلکو گېډې مړولای شي.

خو پوښتنه داده، چې آیا مورې امير عبدالرحمن ته اړتیا لرو؟ او آیا يوازې د حکومت همدا يو ماډل دلته کار ورکوي؟

د امير عبدالرحمن تشدد د دې زمينه جوړه کړه چې لومړی وارث يې (حبيب الله خان) په نسبتاً آرام ډول واک وچلوي، خو دويم وارث يې (آمان الله خان) له بحران سره مخ او پاچاهي او هيواد پرېښودو ته اړ شو. د سردار هاشم خان کيسه هم دغه شان شوه: ظاهر شاه په نسبتاً آرام ډول واک وچلاوه، خو دويم وارث يې (سردار داود) له بحران سره مخ او د ټولې کورنۍ سره قرباني شو.

که څه هم دا به ښه وای چې تر هغې چې د خلکو د پوهې او اقتصاد کچه یو څه ښه کېدای؛ یو قوت تر نورو ډېر پیاوړی شوی وای. دې هیواد ته یې لومړی ثبات او ټینګه سوله راوړې وای او بیا یې د خلکو بنيادي حقونه ورکړي او ټولنيز خدمتونه یې ورته وړاندې کړي وای، خو داسې ونه شول او دغسې قوت نه پیدا شو، نه نورو پرېښود او نه یې اوس پرېږدي، نو د دې دومره انقلابونو او بحرانونو وروسته اوس د سیاسي انحصار زمينې کمې ښکاري او افغانانو ته پکار دی چې د یو ازاد سیستم منلو ته زړونه او ذهنونه تیار کړي.

وسله وال قوتونه دې د اشخاصو، گوندونو او گروپونو له انحصاره په مطلق ډول راواېستل شي. بې طرفي، کفایت او وړتیا دې یې یقیني شي. نور ولس دې په ټولو ټولنيزو، سیاسي، او اقتصادي پروسو کې د مساوي وطنوال په توګه بوخت شي او ملکي سیاسي کارونه دې تر نظامي هغو بېل او د قوت د استعمال انحصار باید یوازې له ټاکل شوي دولت سره وي او بس.

اوس داسې ښکاري چې څوک په افغانستان کې څوک انحصار ته نه پرېږدي او افغانستان اوس له هغې انزوا څخه راوتی دی، چې په نولسمه او شلمه پېړۍ کې پکې اېسارو، نو پکار دی چې د قانونیت په چوکاټ کې د پوهاوي او زغم کلتور راخپل کړو او له انحصاري فکرونو تیر شو.

ايا افغانان جگړه مار دي، جنگيالي که د عدم تشدد لارويان؟

څه موده مخکې د افغانانو د کلتوري ستونزو د څېړلو، د هغو د سببونو د میندلو او ورته د حل لارو موندلو په منظوريو نړيوال کنفرانس جوړ شو. د دغه کنفرانس په درشل کې زما يو خوږ دوست، چې د هېواد او ولس لپاره د خواخوږې ژور احساس لري ماته تليفون وکړ، چې ددې کنفرانس اصلي لوري بايد دې ته وگرځول شي، ترڅو نړۍ ته دا پيغام ورکړي، چې افغانان جگړه مار نه دي او د پاچا خان د عدم تشدد په لار روان دي او نړۍ ته زموږ سم انځور نه دی وړاندې شوی.

دا چې ياد شوی کنفرانس کلتوري مسايلو ته وقف و او پلان يې بشپړ شوی و؛ د دغې اجندا ځايول پکې ممکن نه و، خو دې مسئلې ماته ډېره ژوره پوښتنه پيدا کړه، چې آيا موږ جنگيالي يوو، جگړه مار يوو او که د عدم تشدد پيروان؟

څه موده مخکې يو بهرني محقق هم له مانه پوښتنه وکړه، چې ولې تاسو تل په جگړه کې ياست؟ نړيوال وايي، چې دا يو زير هېواد او يوزير ملت دی او د ټول تاريخ په بهير کې پکې يو ډول جگړه ماري موجوده وه او هېڅکله هم پوره آرام نه و. دا

ډول خبرې حتی د امریکا د ولسمشر بارک اوباما په وینا کې هم راغلې دي .

یو افغان خپرونکی وايي، افغانستان د خپل ۵۰۰۰ کلن تاریخ ۳۲۰۰ کاله په جگړه کې تېر کړي دي .

افغانان او نیکونه یې هم په انفرادي جگړو کې بوخت وو او هم په ملي، وطني او دیني هغو کې. دا جگړې زیاتره دفاعي وي، خو کله کله یرغلزې هم وې .

په دې هیواد کې په انفرادي او سیمه ییزو کچو د جگړو او شخړو یو عمده علت دادی، چې د خلکو د منابعو او معیشت تېرولو د لارو چارو کمی دی. له بلې خوا افغان دولتونه زیاتره کمزوري وو او دي او د خلکو امنیت نشي ساتلای .

د افغانانو ځینې ګروپونه په لوړو غرونو او ځینې په پراخو دښتو کې اوسېږي، بله کتګوري په کوچیانې او ګرځند حالت کې دي، کله چې په دغسې ګرانو حالاتو کې دولتونه د دوی د سر، مال او ناموس ساتنه نشي کولای، دوی مجبور دي، پخپله وسله وګرځوي او د خپلې دفاع لپاره یې استعمال کړي. د وسلې ساتل د دې سبب کېږي، چې لرونکي یې په استعمالولو کې وروزل شي او ځکه ټولو جگړو ثابته کړه، چې افغانان ډېر ښه او ټاپ (لوړ) جنگیالي دي . دغې ګرانې جغرافیې، پیچلي ټولنیز سیستم له یوې خوا دې ته زمینه جوړه کړې ده، چې افغانان جنگیالي وروزل شي، له بلې خوا دغې سختې جغرافیې او پکې روزل شوو کلکو خلکو د یرغلګرو ځواکونو د بري مخه

نیولي ده. د پښتنو قبیلوي ژوند او د قومونو او کورنیو نظامي تشکل ته ورته جوړښت هم د دوی له جنگیالیو سره مرسته کړې ده.

د افغانانو د خاورې جغرافیایي موقعیت داسې دی، چې د لویو فاتحانو لاره ده؛ نو ځکه دوی زیاتره د دغو فاتحانو د لښکرو ماتوونکي او ډېر لږ یې د کاروانونو ساتونکي جنگیالي پاتې شوي دي.

یوه ډېره حساسه مسئله داده، چې افغانان هغه وخت تر ټولو ښه جنگېري، چې مذهبي عواطف یې زیانمن او دیني احساسات یې راوپارول شي. دا ځکه، چې دوی د ژوند وسایل او د مادي امکاناتو څخه څه برخه نه لري، له ژوند نه یې خوند نه دی اخیستی او ژوند ورته خوږ شوی نه دی؛ یواځې سپېڅلې عقیدې دا هیله ورکړې ده، چې په بل ژوند کې به ټول خوندونه او عوضونه ورکړل شي، همدا راز دا بېخونده او له کړاوونو ډکه دنیا ورته لنډه - تنگه معرفي شوې ده؛ نو کله چې یې یواځنې پانگه (معنوي-دیني) له گواښ سره مخامخ شي، تر ټولو ډېر راپارېږي او ښه جگړه او ښه دفاع کوي.

د پښتونولۍ د انتقام رواج هم یو علت دی، چې افغانان باید جنگیالي وي، که دولتونه قاتل ته سزا نشي ورکولای؛ خلک مجبور دي د خپلو عزیزانو د وژنو انتقام پخپله واخلي او که نه وي؛ نو د انسان مرگ به د چینه چنو په شان اسان او بې مسوولیته شي. جمعي دفاع او جگړه هم ځکه کوي، چې دوی پوهیږي، چې نن په تا سبا په ما.

کله- کله افغانان له مسلمانو فاتحانو سره هېڅ مقاومت نکوي؛ ځکه دوی ته لاد وطن، ملت او ملي گټو مسایل دومره ژور او پاخه شوي نه دي او چې مسلمان فاتحان یې مادي گټې له مستقیم گواښ سره مخ نکړي؛ بیا نو ورته ظهیرالدین بابر تر ابراهیم لودي ښه ښکاري؛ د خپل ورور لودي پاچاهي ړنگوي او د بابر امپراطوري جوړوي، دا چې بابر یې بیا له سرونو کله منارونه جوړوي، دوی د هغه فکر نه وي کړی.

ظهیرالدین بابر چې په فرغانه کې خپله پاچاهي وبايلله، راغی د کابل له یوسفزو سره یې خپلوي وکړه او مرسته یې ترې وغوښتله چې د پاچاهي نیولو کې ورسره مرسته وکړي. دوی ورته د هند د پاچاهي نیولو وړاندیز وکړ او له خپل ورور ابراهیم لودي نه یې ورته پاچاهي ونيوله. بابر چې د افغانانو دغه توره ولیدله، نو په بدل کې یې په زرگونو افغانان له تیغه تیر کړل او خپلو نسلونو ته یې داسې وصیت ولیکه: هر چیرې چې مو افغانان لیدل بې شمېره، بې رحمه او بې تپوسه یې وژنئ، ځکه دا هغه جنگیالي دي چې خپلې پادشاهي وړانوي او نورو ته یې جوړوي.

کله چې امریکایانو د طالبانو حکومت ړنگاوه دایې تر ټولو لوی جنرال تایید کړه، چې طالبان تر ټولو تگړه جنگیالي دي.

د ۲۰۰۹ کال د نومبر په نهمه د برلین د پوځي د نړېدو شلمه کلیزه وه. د المان صدراعظمې له امریکا څخه مننه وکړه، چې د کمونیزم په ماتولو یې جرمني بیرته واحد هیواد کړي. او د پخواني شوروي د هغه وخت ولسمشر گورباچف یې وستایه،

چې دا کاريې ممکن کړ. زه منتظروم چې اوس به له افغانانو هم مننه وکړي، ځکه روس او کمونیزم خود یونیم میلیون افغانانو په وینو مات شوي، خو هیڅ مې ترې وانه ورپدل. ممکن هغې به فکر کاوه، چې افغانان خو بې هدفه جنگیالي دي، نو مننه له هغو په کار ده چې دوی جنگوي؟؟؟ دا د پوره د خفگان خبره ده، چې زموږ قربانی هم څوک نه یادوي او له امریکا نه مننه کوي.

پاکستانیان وایي چې دا د (فاتح؟؟؟) جنرال اختر عبدالرحمن کمال دی چې روسان یې مات کړل او افغانان خود ده دلبنکرو هغسې جنگیالي وو، لکه د سلطان محمود چې وو.

د امریکا عوام وایي، چې روسان چارلي ویلسن مات کړي دي؛ چې پاکستانیان یې اجیران او افغانان یې جنگیالي وو، خو چارلي ویلسن لا با انصافه دی او وایي چې ددې بري اصلي اتلان افغانان دي. هغه او نوریوازي مرستندویان او اسان چاري وو.

نتیجه گیری داده، چې افغانان جگړه مار نه دي او که وي هم کله-کله؛ خو جنگیالي دي او جنگیالي توب یې ټولو منلی دی. عدم تشدد پاچا خان د تحریک له استثنایي مثال نه غیر د دوی د ژوند معموله لار نه وه او متاسفانه تر اوسه لا هم نه ده؛ ځکه په دې غرنی او ستراتیژیک چاپیریال کې، دا د نابودی له خطر سره مخ نسل د خان د ساتنې لپاره پر عدم تشدد سربېره نورو لارو ته هم مجبور دی.

دا گټه نکوي، چې موږ په جگړه کې بنکېل ولس؛ نړۍ ته

وایو، چې موږ د عدم تشدد پلویان یوو؛ او دانړۍ ده چې زموږ ځینې کسان جگړه ماری، ته استخدا موي؛ خو هغوی زموږ وروڼه د کمو منابعو او ساده انگېزو په بدل کې عملاً یو د بل پر ضد جنگوي؛ ورور مو په ورور وژني؛ ښوونځی مو زموږ په لاس راسوځوي او کور، کلی او ښار مو راباندې پخپله وړانوي.

موږ باید نړۍ ته دا قناعت ورکړو، چې موږ زیاتره یرغلگر جگړه ماران نه یوو او که جنگیالی یو؛ نو علت یې دادی، چې غریب یوو، بې تعلیمه یوو، د لویو نړیوالو لوبو مرکز یوو او نظامونه مو تینګېدو ته نه دي پاتې شوي، چا مو امنیت نه دی نیولای. د سر، مال او ناموس ساتنه مو مجبوروي، چې خپله ساتنه پخپله وکړو.

موږ په نړیوال کلي کې د یو باعزته کور په توګه د آزادۍ حق لرو، وړتیا یې هم لرو او د ویار او مشرۍ تاریخ هم لرو. که نور زموږ دغه حق ته درناوی وکړي، موږ به له هر چا سره د ښه او سوله ییز ژوند لپاره دا درې اصول ومنو: **متقابل درناوی، متقابلې ګټې او متقابل باور.**

موږ باید له نړۍ نه وغواړو، چې په یو سوله ییز هېواد کې د یو قانونمند نظام په جوړولو کې له موږ سره مرسته وکړي او په دې سیمه کې "د کنټرول شوې جگړه ماری" د دوامداره ساتلو له پلانونو دې تېر شي. د فقر ورکولو او تعلیم عامولو د جامع پروګرامونو په جوړولو کې دې راسره مرسته وکړي، چې دا ملت د ذهن له مخې روښانه او په ګېډه مور شي.

زمور زیاتره لیکوالان هم د تشدد، جگړه ماری او جنگیالیتوب فرهنگ ترویجوي او دا چې ملت موزیاتره اتل پروره او قهرمان پرست ملت دی، لیکوالان یې هم د دوی د ذوق سره سم رزمي او جنگي ادبیات خپروي. ښه به وي چې لیکوالان، د فکر خاوندان او روڼ اندي د زغم، تحمل او پوهنې د فرهنگ د عامولو لپاره کار پیل کړي او نور د جگړې، تشدد او لاپوشاپو د ادبیاتو پر خای د سولې، همکاري، کار او ښوونې ترانې سر کړي. یوویشته پیړۍ د فکر او پوهې پیړۍ ده او د کمال او مهارت مسابقه پکې د ژوند اصلي مضمون دی. مور باید خپل نسلونه په دغه جهاد کې د بري لپاره وروزو او نور د زور او تورې کیسې کمې کړو. پکار ده چې د رحمان بابا او مولانا عالی پیغامونه پیل کړي او ووايي چې مور د دې لپاره راغلي یو چې یووالی راولو، نه بیلوالی.

که د پوهې، کار او زغم فرهنگ مو عام کړي، بیا به افغانستان د گاونډیانو او نړۍ په فعال او موثر دوست، د تمدنونو او ملتونو د اتصال په کړۍ او د اسیا په رښتیني زړه بدل شي او بیا به مور خلکو ته ووايو چې مور جگړه ماران نه یو.

تر ډیورنډ کرښې ها خوا

زموږ نه بېلېدونکې برخه که تېر شوی تاریخ؟

د درې جنګونو په ترڅ کې انګرېزان په دې وتوانېدل، چې نیم پښتانه له افغانستانه جلا او له بریتانوي هند سره یې ونښلوي. متاسفانه چې ددې وېش په نتیجه کې وروڼه له وروڼو جدا او د یوه بدن په منځ کرښه راکښل شوه. ټولې یا زیاتره لوړې او حاکمې نقطې له هاغې خوا سره پاتې شوې، افغانستان له بحر څخه پرې او په وچه کې یو ایسار هیواد شو.

کله، چې انګرېزان د هند له نیمې وچې وتل؛ نو له افغانستانه بېل شوي خلک او ځمکه یې نوي تاسیس شوي دولت پاکستان ته پرېښوده. په دغه وخت کې د افغانستان حکومت هم کومه جدي غوښتنه نه لرله او انګرېزانو هم د راتلونکو سیاستونو د پرمخ بیونې لپاره په نظریه ولاړ ظاهره او یو اسلامي پاکستان نسبتاً مقتدر غوښته، چې په نظریه ولاړ کمونستي شوروي اتحاد د پرمختګ مخنیوی وکړي، په سیمه کې تشنګ ژوندی وساتي او هند او نور ګاونډیان وځوروي. دغه وخت په کوزه پښتونخوا کې د پاچا خان تحریک نفوذ

درلود؛ خودوی د مستقل پښتون دولت او یا له افغانستان سره د یو ځای کېدو کوم پلان نه درلود، یا یې نه و څرگند کړی او په اصطلاح د غسې کومه دعوه یې راجسټر کړې نه وه. که څه هم د خدایي خدمتگارانو تحریک پښتنو ته څلور لوی خدمتونه وکړل: لومړی: پښتانه یې د پوهنې سره مینه وال کړل، دوهم: عدم تشدد ته یې راوبلل؛ اونړی ته یې د یو تمدن خوښوونکي او زغمناک قام په توګه معرفي کړل، دریم: ښاري کېدنې ته یې ليوال کړل او څلورم: له سوداګرۍ سره یې آشنا کړل. خو په سیاسي واک کې را نغلل، نه له خپلو برو ورونو سره یو ځای شول او نه یې هم یو مستقل هیواد جوړ نه کړی شو.

شهید سردار محمد داود چې د مشرۍ او خدمت دواړو ډیر اورنی شوقي و، د ظاهر شاه په وړاندې یې ځان تیاراوه او په یوه ښکلي شعار پسې ګرځېده، د پښتونستان شعار د ده لپاره ډېر جذاب ښکاره شو او زریې دا شعار اوچت کړ. د ځینو کارپوهانو په نظر دا شعار د وخت د حکومت هم خوښ شو، ځکه د پاکستان د پراختیا غوښتونکې ادعا د مخنیوي لپاره چې د سیمې د اسلامي امپراتورۍ د وارث په توګه یې پرمختلونکې ستراتیژي په سر کې لرله، ورته یو دفاعي شعار پکار و.

نوي تاسیس شوي پاکستان ته دا سترګواښ ښکارېده، چې له یوې خوا د هند او له بلې خوا د افغانستان سره په دښمنۍ اخته وي؛ خود افغانستان له خوا د پاکستان سره دښمني له امریکا او انگلستان سره د دښمنۍ په مانا وه؛ ځکه دوی دا هېواد د یوه ستراتیژیک مقصد لپاره جوړ کړی و. د افغانستان

د کمزوري حکومت لپاره دغسې دښمني عملاگرانده، خود پاکستان د وړاندې تلونکي سياست په وړاندې مجبور اکم تر کمه د شعار په کچه يو دفاعي عمل گڼل کېدای شو.

افغانانو او حکومتونو يې ددې لوی مقصد لپاره نه لازم وسايل لرل، نه کافي عزم، نه امکانات او نه هم نړيوال ملاتړ. موسی شفيق، چې تر ټولو هوښيار، کارپوه او عملي صدر اعظم و، د هلمند د اوبو ستونزه يې حل کړه، ده نه غوښتل له گاونډيانو سره په مسلو کې افغانستان بند وساتي او پرځای يې د هيواد اقتصادي او ټولنيز پرمختگ ته توجه کوله، چې هيواد د هوساينې او دايمي ثبات لور ته بوځي. هغه په يوه مرکه کې د يوې پوښتنې په ځواب کې ويلي و چې نه غواړي افغانستان له پښتونستان نه قربان کړي.

پخواني شوروي او هندوستان؛ افغان حکومتونه دې مسلې ته لمسول؛ خو عملي او موثره مرسته يې ورسره نه کوله. برعکس غريانو پاکستان په سيمه کې د يوه خطرناک ژاندارم په توگه روزه او پياوړی کاوه.

د ډيورنډ ليکه يوه ظالمانه او وحشيانه کړنښه ده، چې د يو بدن په سينه تېره شوې او ورور يې له ورور نه جلا کړی دی؛ که څه هم موده يې پوره شوې او حقوقي ارزښت يې له لومړي سره هم کمزوری و او اوس خو بېخي له منځه تللی دی؛ خو آیا اوس بېرته ددې دوه برخو يو ځای کول څومره ضروري دي، څومره ممکن دي او څومره گټور دي؟

د ډېرو ډيرو شونو نکو په اند، پاکستان له ځانه ددغو سيمو

بېلول د خپل هېواد له منځه وړل گڼي او په مقابل کې يې يوه خطرناکه ستراتيژي پر مخ بيایي، چې عمده عناصر يې دا دي:

▪ د دیورنډه دې غاړې پښتنو کې باید د تمدن ټولې نښې؛ لکه پوهنتون، روغتون، ښوونځی او پوهنځی، پول، سرک، برېښنا او تخنیک ټول له منځه ولاړ شي.

▪ د کار خلک دې له منځه لاړ شي، یا دې د پاکستان استخباراتي شبکې ته جذب شي.

▪ درهبري او لیدر شپ وړ کسان باید پخپلو کې په جگړو واچول شي.

▪ فقر او بې سرنوشتي دې د دې غاړې په سیمو کې عام شي.

▪ او تر ټولو خطرناکه دا چې پاکستان د خپل وجودي ضرورت

ثبوت په دې کې لټوي، چې ځان د دې سیمې د اسلامي امپراتوريو وارث وگڼي او د سیمه ییزې مشرۍ لاس ته راوړل د خپلې ستراتيژۍ د عمق د ټکي په توگه پر مخ بوزي

▪ برعکس د دیورنډه هاغې غاړې ته دې نسبي سهولتونه جوړ شي او خلکو ته دې يې دا احساس ورکړل شي، چې له خپلو افغانانو وروڼو سره د يو ځای کېدو په نسبت يې له پنجابي پاکستان سره گډ ژوند نېکمرغه دی. که په هر صورت د دیورنډه ها غاړې ته هم کله به يې ثباتي ورځي، نو هغه به هم د پښتنو په کور کې وي، او له آتک ها غاړه به په هر حال مصونه وي.

که چېرې د نړۍ حالت همدا سې ترينگلی وي، هېوادونه او ملتونه د زور بالای زور په فورمول د ځان پیاوړي کولو او د بل د کمزوري کولو کوشش کوي؛ نو له افغانستان سره د لرو پښتنو له يو ځای کېدو پرته مورېو پیاوړی نظام او دولت نشو

جوړولای چې هیواد ته سوله، ثبات او ولس ته نیکمرغي راوړي؛ خو موږ په دې وخت کې ډیر تپي او زخمي یو، او دغسې سترو مسلو ته جوړ نه ښکارو.

د دواړو غاړو خلکو تر منځ د سیاسي، اقتصادي، ټولنیزو، ولسي او فرهنګي اړیکو ټینګول او دوام یو ګټور کار دی، چې د ولسونو د نژدې کولو لپاره سر ته ورسېږي.

که د نړۍ د دې برخې خلک هم د لویډیځوالو په شان پرمختللی شي، د مسئلو د حل نوې او ښې لارې ومومي او د تفاهم او نژدېوالي کوښښ وکړي؛ بیا په نورو بدیلونو فکر کېدای شي..
لکه:

▪ کېدای شي د سیمې ټول یا ځینې هېوادونه پخپلو کې د اقتصادي ګډ بازار سیستم رواج کړي، وپزې ختمې او ماليې کمې کړي او یو بل ته لازم سهولتونه برابر کړي، په دې صورت کې به کوز او برېښتانه عملاً یو وي؛ خود جلا-جلا هېوادونو تابعیت به لري. یو د بل له اقتصادي پرمختیا سره به مرسته او د سیمې د نورو هېوادونو او ملتونو په نژدې کېدو کې به مثبت او فعاله برخه اخلي. لاندې امکانات د دواړو هېوادونو په ګټه دي:

▪ د افغانستان له لارې د نل لیکې جوړول به د افغانستان او منځنۍ آسیا ګاز جنوبي آسیا ته ولېږدوي، چې د ټولې سیمې د اقتصادي غوړېدو سره به مرسته وکړي او پاکستان پکې ډېره ګټه کوي.

▪ د افغانستان له لارې د ترانزیت پوټنشل هم ډېر مهم دی. د ازبکستان ۸۰۰ زره ټنه پنبه د اوږدو لارو تر وهلو وروسته بندرونو ته رسېږي او ډېر ترانسپورتي فیس پرې لگېږي، د دې په مقابل کې پاکستان ډېرې پنبې ته اړتیا لري چې خپلو صنایعو ته وده ورکړي، او د دې دواړو هیوادونو تر منځ دا سوداګري د افغانستان له لارې ممکنه ده.

▪ د افغانستان له لارې د اکمالاتو د ځنځیر جوړول به د افغانستان، پاکستان او ازبکستان درې واړو عایدات ډېر کړي او لګښتونه به راکم کړي.

▪ افغانستان د ګاونډیو هیوادونو، د هغې ډلې د پاکستان د سرحدونو د امنیت لپاره هم ډېر مهم دی. سوله ییز افغانستان به پاکستان او نور ګاونډیان له اضافي امنیتي لګښتونو بچ کړي او د هیوادونو تر منځونو پولې به د همکارۍ په زونونو بدلې شي.

▪ کېدای شي د دواړو غاړو پښتنو ته دا حق ورکړل شي چې د پښتون مېشته سیمو په هر ځای کې ملکیت اخیستلای او کار کولای شي.

▪ افغانستان او پاکستان کولای شي د متقابل درناوي او متقابلو ګټو پر بنسټ ستونزه داسې هواره کړي، چې افغانستان منځنۍ آسیا ته د پاکستان له سوداګرۍ سره مرسته وکړي او پاکستان سمندر ته د افغانستان له وصل سره. په دې سوداګرۍ کې د سرحد دواړو غاړو ته پرتو افغانانو ته د کار او اقتصادي ګټې ښې زمینې جوړېږي. په دې صورت کې به د دواړو هیوادونو دولتونه او ولسونه ښې تجارتي زمینې ترلاسه کړي او د خپلو ولسونو په نېکمرغۍ کې به بریالي شي. د ولسونو تر منځ اړیکې او

دوستي به هم گرمه، دوامداره او پخه شي.

▪ کېدای شي افغانستان، پاکستان، ایران او ترکیه او ورو- ورو نور اسلامي هېوادونه د گډو اقتصادي گټو پر بنسټ اتحادیې جوړې کړي، چې د لېرې والي پر ځای به د اسلامي اخوت روحیه پیاوړې او اقتصادي ښېرازي به له ځان سره ولري. دا کار هله کېدای شي، چې ددې هېوادونو حکومتونه د غرب له نفوذ نه ازاد او یا لږ تر لږه غرب ته د نه ضرر رسولو قناعت او تضمین ورکړای شي.

که د سیاسي جوړ- جاري او اقتصادي ملگرتوب زمينې گرانې وي او یا لږ څه ډېره موده نیسي، نو لږ او بر پښتانه باید خپلو کلتوري اړیکو او راشې - درشې ته دوام ورکړي. د پوهې، معلوماتو او تجربو د شریکولو له لارې د تفاهم، نژدېوالي او وروړی لپاره کار وکړي. د دواړو غاړو پښتنو او ټولو افغانانو تر منځ د وروړی روحیه ژوندی وساتي چې دا کار به د سیاسي او اقتصادي حل لپاره زمينه سازي وکړي. په وروستيو کلونو کې د لږو او برو افغانانو تر منځ د اړیکو د زیاتېدو او د دوی په ټولنيزو بنسټونو کې د بدلونونو؛ او د اړیکو او تفاهم د وسایلو د اسانتیاوو د زیاتېدو له امله دا خبره ډیره درک شوې او لا ثبوت شوه چې دغه ولس یو له بله نه بیلېږي.

يو څاڅکی اوبه په کومه بيه؟

داسې وسل کېږي چې د بشريت راتلونکې لانجې به د منابعو په سروې، چې تر ټولو ډېرې به يې د اوبو لانجې وي. افغانستان د باران او واورو په اوبو متکي هېواد دی. که څه هم سرشاره سيندونه لري؛ خو زياتره يې ژور تللي دي؛ نه د اوبو لگولو او نه هم د برېښنا لپاره پوره کارېدلي دي.

ماد مرستوله يوه بهرني کارپوه سره خبرې کولې او ترې ومې غوښتل، چې نړيواله ټولنه ددې پر ځای، چې ميلياردونه ډالر په بې نتيجې پروژو؛ او د ظرفيت جوړونې او جنډر په نومونو دوه ورځنيو او پېنځه ورځنيو کورسونو ولگوي، بايد د اوبو لگولو او برېښنا په لويو پروژو دې يې ولگوي، چې هم د ډېر شمېر خلکو ضرورت پرې رفع شي او هم د هېواد اقتصادي پرمختيا او تخنيکي کولو لپاره لار خلاصه شي. هغه وويل، چې له اوبو څخه په راولاړو شويو سياسي ستونځو کې يې خپله ماسټري اخيستې ده؛ او دا مشوره نه ورکوي. ځکه اوس د افغانستان گاونډيان پياوړي دي او نه پرېږدي، چې افغانستان خپلې اوبه پخپله استعمال کړي. هغه وويل، چې که افغانان اوس

دې کار ته اقدام کوي، يو څاڅکي اوبه به ورته په يو څاڅکي وينه تمام شي.

افغانان هم غواړي چې افغانستان بايد له خپلو ټولو ګاونډيانو سره د اوبو مسئلې حل کړي. په دې برخه کې نړيوال قوانين شته او بايد د هغوی په مرسته دا مسئلې هوارې شي.

"د ناکامو دولتونو جوړول" کتاب کې ډاکټر اشرف غني د ځينو هېوادونو بېلګې راوړې دي، چې څنګه يې له يوې خاصې منبع نه د ټول هېواد تره قی په ګټه کار واخيست: سينګاپور له خپل ټايم زون نه په ګټې اخيستو سره د نړۍ له پرمختلليو او پياوړيو اقتصادي قوتونو څخه شو. آيرلنډ معلوماتي ټکنالوژۍ ته په ودې ورکولو سره د اروپا د دغې برخې د مرکز په توګه يو پياوړی اقتصاد شو. د امريکا د متحده ايالاتو جنوبي ايالتونو، چې د شمالي ايالتونو په نسبت ډېر وروسته پاتې وو، د باکفائته واليانو او کاري ټيمونو په جوړولو خپل اقتصادونه دومره پياوړي کړل، چې ځينې يې د نړۍ د سترو هېوادو په اندازه آباد او ماره شول. د ډاکټر صيب په نظر، افغانستان د برېښنا په جوړولو د غسې چټکه اقتصادي وده کولای شي. برېښنا او اوبه سره تړلي دي. د برېښنا بندونه به د اوبو بندونو لپاره پکار راشي او که له يوې خوا به، په افغانستان کې د برېښنا په جوړيدو د هيواد روښانتيا، صنعتي کيدو او ګڼو نورو پرمختګونو ته لار خلاصه شي، له بلې خوا به ګڼ شمېر خلکو ته د ښې کرنې زمينې جوړې شي.

که افغانستان خپلې شاپې ځمکې خړويې او يواځې دولتي

ځمکې بې ځمکو او کم ځمکو افغانانو ته ووېشي؛ نو ۱۲ ميليونه کسانو هر يوه ته ۵۰ جريبه ځمکه رسېږي. همدا راز د اوبو د مسيرونو سمون او کنټرول يو ډير ضروري کار دی، او که نه وي، نو پردې سرېره چې ځمکې مو اوبه وړي، په راتلونکې کې راته لويې ارضي ستونزې هم زېږوي. د آمو د سيند حال دغسې دی چې هر کال په زرگونو جريبه ځکه لاندې کوي.

د اوبو جنګونه به د بشريت راتلونکې حادې او خطرناکې لاندې وي. نړيوال کارپوهان وړاندوينه کوي، چې دا لاندې به تر ټولو زياتې په منځني ختيځ او افريقا کې وي. منځنی ختيځ به نور د تېلو په خاطر نه؛ بلکې د اوبو د لاندې په خاطر ځورېږي. د جنوبي اسيا ځينې سيمې؛ لکه هند، پاکستان او بنگله دېش به هم له سترو چېلنجونو سره مخ شي؛ او يو څاڅکی اوبه به ورته تر ۱۰ څاڅکيو تېلو ډېرې قيمتي شي.

افغانستان د نړيوالو وړاندوينو له مخې په دغو لېستونو کې نه راځي؛ خو دا چې د پاکستان او ايران ځينې برخې د افغانستان په اوبو آبادې دي؛ نو پکار ده، چې له همدا اوسه د اوبو د مسئلې د حل لپاره پلانونه جوړ او د هوارې لارې يې ولټول شي. د شاهي دورې وروستي صدر اعظم محمد موسی شفيق د هلمند د اوبو مسئله له ايران سره حل کړه. که څه هم د هغه وخت ځوانو مبارزينو نوموړی په اوبو خرڅولو او ابرو خرڅولو تورن کړ؛ خو بې پرې پوهان او څيړونکي وايي، چې هغه حل خورا عادلانه و؛ او د موسی شفيق ابتکار د ستايلو وړ دی.

د پاکستان پخواني ولسمشر پروېز مشرف د کالباغ بند څخه

په پخپله دفاعیه وینا کې په دې ټینګار کاوه، چې (افغانستان د جوړېدو په حال کې دی؛ او خپلې هغه اوبه، به خامخا ګرځوي او پخپله ښه به یې راوړي؛ چې حق یې دی؛ نو پاکستان باید عاجل اقدامات وکړي، که څه هم د نړیوالو قوانینو له مخې په دغو اوبو کې له پاکستان سره تفاهم او جوړجاړی ضروري دی). دا ددې ماناده، چې د هېوادونو مشران او ولسونه مخکې له مخکې خپلو ستونځو ته متوجه دي او د هوارې او بدیلو لارو په باب یې فکر او عمل کوي. موږ باید هم همدغسې واوسو.

افغان مشران باید له ګاونډیانو سره د اوبو مسلې هوارې او د نړیوالو همکاري راوګرځوي، چې د اوبو لوی بندونه او پرې پیاوړي برېښناکوټونه جوړ شي، چې د ولس د کار، بوختیا او نیکمرغي یون چټک او د هېواد ترقي ګړندی شي.

د اندوس سیند حوزه

ايا افغانستان د يو بې طرفه هېواد په توگه تضمينېداى شي؟

افغانستان، چې لسيزې او حتى پېړۍ يې په بې ثباتۍ كې تېرې شوې دي، اوسېدونكي يې زياتره نامصئون اوله خطرونو، ټكرونو، مړينو او ژوبلو سره مخ وي. كه كله دوى قوي شوي او پر نورو يې يرغلونه كړي دي، هغه هم د يوڅه ناخيزه منابعو د لاسته راوړلو، ياد خپلو ارزښتونو د رسونې او ساتنې لپاره وو؛ خو زياتره دوى ته دا خپل جغرافيايي موقعيت اور شوى او هېواد يې د لويو فاتحانو د لښكرو لار گرځېدلې ده.

افغان ولس او افغانستان په نولسمه پېړۍ كې د روس او انگليس د لويې لوبې له امله د ژرندې د دوو پلونو په منځ كې را ايسار او دل شو، سره له دې، چې پوره اوږه نشو؛ خو كند و كپر شو.

په شلمه پېړۍ كې دنړۍ لوى زبرځواك شوروي اتحاد پرې

راودانگل، له هرو لسو کسانو یې یو وواژه، له هرو ۹ کسانو یې یو تپي کړ، له هرو درې تنو یې یو مهاجرت او هېواد پرېښودو ته مجبور کړ او له هرو سلو کورنو یې ۸۰ په کنډواله بدل کړل، او ټول هیواد یې په یوه فاجعه کې ایسار کړ. دا انساني فاجعه د بشریت په تاریخ کې کم نظیره وه او ده.

شوروي اتحاد په افغانستان کې تر ماتې او وتلو وروسته له دې ملت او هېواد نه انتقام واخیست، د حکومت ډانچه او سیستم یې له داخله وپاشه، د چور او چپاو زمینه یې جوړه کړه او د دوی په وینا پرې یې نه بنوده چې د دوی خپله وسله چې په ټونو یې دې هیواد ته راوړې وه، بېرته د دوی پر ضد وکارول شي. امریکاهم دلچسپي ونه بنوده او افغانستان یې د یو داسې هېواد په توګه پرېښود، چې نوریې کوم ارزښت نه ورته درلود. محلي ځواکونو او ګاونډیانو د مداخلې له زمینې نه پوره ګټه واخیسته، متخاصمې داخلي ډلې یې یوې بلې ته تجهیز او وسله والې او وپاللي او خپل دا پلان یې عملي کړ، چې پخپله خوا کې یو بې وسلې، بې اردو او بې حکومت هېواد ولري، چې دوی ته تر سلو کالو پورې کوم تشویش جوړ نکړای شي.

د سپتمبر دیوولسمې تر پېښې وروسته امریکایانو د لسګونو نورو هېوادونو په ملتیا د القاعده شبکې د خپلو په پلمه بیا پردې هېواد د یوویشتمې پېړۍ جګړه راوړه او تر اوسه دوام لري.

د تېرو جګړو په ترڅ کې زموږ ګاونډیان پیاوړي او موږ

کمزوري شو. اوس مو په څنگ کې ټول اتومي قوتونه پراته دي روسیه او چین، خوله پخوانه اتومي ځواکونه وو، هند او پاکستان د ساره جنگ په جریان کې د اتوم خاوندان شول او ایران هم دادی د اتوم جوړولو پوتینشل لري؛ نو د داسې پېنځه اتومي ځواک لرونکو هېوادونو په منځ کې د یو داسې هېواد واقع کېدل څه مانا لري، چې ټول یا زیاتره ورته بد نیتونه هم لري.

گومان نه کېږي، چې افغانستان به ژر ددې وړتیا، منابع او ټکنالوژي پیدا کړای شي، چې ځان په دفاعي لحاظ د خپلو گاونډیانو د احتمالي یرغل دفاع ته تیار کړي؛ نو آیا دا ممکنه ده، چې نړیوال افغانستان د سویس په شان د یو بی طرفه هېواد په توگه ومني او وپېژني او دا بی طرفي او ددې هېواد په کورنیو چارو کې نه لاس وهنه او پرې نه تېری د ملگرو ملتونو د امنیت شورا له لارې تضمین کړي؟

سویس زیاتره د اروپا په جگړو کې برخه نه وه اخستې او د دوهمې نړیوالې جگړې پر مهال په پوره ډول د یو بی طرفه هیواد په توگه راڅرگند شو او د جگړې له مصیبتونو تر ډېره وساتل شو. که څه هم نوو څېړنو په ډاگه کړې ده چې د دغې بی طرفۍ سره سره هم نازیانو سویسیان د ډېرو بارونو وړلو ته مجبورول، خوله یوې خوا د بی طرفۍ مسلې او له بلې خوا د سویس خپل غرنی موقعیت له جگړو څخه د دې هیواد په ساتلو کې رول درلوده.

افغانستان که څه هم د نړۍ د مهمو سیمو تر منځ د اتصالي

پول حیثیت لري، له نورو یې تجریدول او شو کول ممکن نه دي، خو کېدای شي د یو بې طرفه هیواد په توګه تضمین شي.

په دې بې طرفۍ کې باید یوه مسله تسجیل وي، چې افغانستان د خپلو سیمه ییزو لاندو د عادلانه حل غوښتنې له حق نه محروم نه شي، او له سوله ییزو لارو ورته د خپلو حقوقو د غوښتلو زمینه خلاصه پرېښودل شي.

هغه وخت، چې روسان ترماتې وروسته له افغانستان څخه وتل او نړۍ ورته د ژنیو د موافقو تر پوښ لاندې د اوږو او بو پوزه جوړوله، افغان مفکر، سیاستپوه او دیپلومات عبدالرحمن پښواک چیغې وهلې، چې په دې پروسه کې نړیوال پیاوړی تضمین نشته او د روسانو تر بې پلانه وتلو وروسته دا مظلوم هیواد له داخلي جګړو سره مخ کېږي؛ خو یا دده چیغې کمزورې وې، یا د نړۍ غوږونه کانه وو او یا چا د افغان چیغې په قصدي توګه نه اورېدې.

مورې ته د غسې یو تضمین پکار دی، که نه هر زورور به یو ځل دلته زور آزمایي او که دبړي چانس نه ویني او له دې هیواده بېرته وځي؛ مورې به له داخلي جګړې او سیمه ییزو سیالیو سره مخامخ وي.

آیا د داسې تضمین د غوښتلو لپاره اوس داسې زورور آواز شته چې نړۍ ته ورسېږي او آیا نړیوال د اورېدو د غسې غوږونه لري؟

بهرنی مرستی: سپروم که سنڀروم

تر دوهمې نړيوالې جگړې وروسته شتمنو هيوادونو له بيوزلو ملتونو سره ۲،۳ تريليونه (دوه زره درې سوه بيليونه) ډالر مرستې كړې دي، چې يوازې يو تريليون (زر بيليونه) ډالر د امريكا متحده ايالاتو برخه ده، خو د ملگرو ملتونو د سروې گانو له مخې هغه ۷۰ هيوادونه چې بهرنۍ مرستې اخلي؛ تر پرونه نن ډير بيوزلي او نيستم دي؛ او ۴۳ هيوادونه يې د ۱۹۷۰ په نسبت بد تر شوي دي.

دا ډيره عالي انساني خبره ده چې و سمن له بې وسو سره مرسته وكړي، او هر انسان د بل انسان په غم غمجن شي، خو په عمل كې لاهم زياترو انسانانو په زياتره ظاهري بنو هېلو كې پتې توطيې پتې كړې دي. بڼې هيلې او غوښتنې بايد د پاكو، اغيزمنو او له فساد څخه پاكو حكومتونو د جوړلو سره موازي لارې شي. د بامهارته كاركونكو موجوديت، د قانون حاكميت او د ملكيت د لرلو حق، بايد ټولو ته موجود وي، او دا بايد يقيني شي چې بهرنۍ مرستې د ملا ماتونكو شرطونو سره يو ځای نه وي.

د بيوزلو هيوادونو لپاره بهرنۍ مرستې كله كله ډيرې ضرور وي، او بې له هغو د بې وزلو او اسيب ليدلو وگړو ژوند له منځه ځي، لكه تر جگړو او طبيعي آفاتو وروسته او د خطرناكو ناروغيو، اپيديمي گانو او د مهاجرتونو او بې ځايه كيدنو په وخت كې. خو انساني ورورولي او بشري همدردي لا اوس هم زياتره خواږه شعارونه دي او د بشري

مرستو تر نوم لاندې زیاتره د هغو هیوادونو گټې په پام کې نیول کیږي؛ چې مرستی ورکوي. بیوزلو هیوادونو ته بهرنی مرستی زیاتره:

- له سختو شرایطو سره تړلې وي، او شتمن هیوادونه غواړي خپلې پالیسی گانې پر بیوزلو هیوادونو وتپي.
- زیاتره مرستی د وسلو او مهماتو د اخستلو لپاره ورکول کیږي. د وسلو اخستلو لپاره نظامي مرستی ډیرې ملا ماتوونکې دي، او زیاتره د میلیتارستي سیاستونو لپاره ورکول کیږي. امریکا به بهرنیو اردوگانو ته د امریکایي وسلو د اخستلو لپاره دغه ډول مرستی له ۵۰۰ میلیونو نه ۵۰۰۰ میلیونو ته لوړې کړي.
- پر شتمنو هیوادونو د بیوزلو وابستگي رامنځته کوي، او دې ته یې اړ کوي چې له مرسته کوونکو هیوادونو نه خریداري وکړي، چې څو چنده گرانې وي. (زیاتره له ۲۵ نه تر ۴۰ سلنې پورې گرانې وي). د HIV/AIDS درمل په افریقا کې له محلي سوداگرو نه په یو کال کې ۳۵۰ ډالر لگښت لري، خو د مرستو په بدل کې امریکایي درمل ۱۵۰۰ ډالر بیه لري.
- سیمه ایز مارکېټونه تر اغیزې لاندې راولي او داخلي تولیدات زیانمنوي. مثلاً: اریتریا کولای شول په خپلو داخلي امکاناتو د سرکونو شبکه وغزوي، خو چې بهرنی مرستی یې تر لاسه کړې، نو انجینر، کارپوه، مشاور او کارگر پرې هم د بهرنه تحمیل شول، چې ورته ډیر ضرر ناک وو. د امریکا ۷۰٪ مرستی له دې سره تړلې دي، چې د دوی تولیدات به اخلې.
- مرسته اخستونکي هیوادونه د شتمنو هیوادونو د فرهنگ او ارزښتونو منلو ته مجبوروي.
- د مرسته ورکونکو هیوادونو د مالیه ورکونکو په زیان وي، او پانگوالو ته یې گټه رسیږي.

▪ اروپایي اتحادیه خپلې مرستی له تروریزم سره جگړې ته ځانگړې کوي (هغه څه چې تعریف نه لري، یا تعریف شوی نه دی)

▪ پر عراق د يرغل پر مهال امریکا د امنیت شورا ځینې غړي (کامیرون، گوینا او اکوادور) دې ته مجبور کړل چې د امریکا په گټه رایه ورکړي، که نه د دغو هېوادونو تجارت او مرستی زیانمنیدي.

▪ د بهرنیو مرستو تر ۵۰٪ زیاتې خیالي مرستی (Pantom Aid) دي او په عمل کې هیڅ وجود نه لري.

په ۱۹۷۰ کال کې ملگرو ملتونو پریکړه وکړه چې شتمن هېوادونه به د خپلو ټولو تولیداتو (GNP_ Gross National Production or GNI (General National Income) - ۰,۷٪ بیوزلو ملتونو او هېوادونو ته ورکوي، خو تر اوسه لا دغه وعده نه دي پوره شوي. په ۲۰۱۵ کې چې د MDG (د ملگرو ملتونو د زیرې هدفونه) باید تر لاسه شي، داسې نه ښکاري چې شتمن هېوادونه به خپلې ژمنې تر ۴۵ کلونو وروسته (په ۲۰۱۵ کې) هم پلي کړي.

د ډالر د شمیر په حساب د امریکا متحد آیالات د جدول په بر سر کې، خود سلنې له مخې په تر ټولو ټیټه برخه کې دي، یانې د ۰,۷ پر ځای یې یوازې ۰,۱۸ مرستی کړي دي. ددې پر خلاف د سلنې له مخې سویډن د جدول په سر کې دی. دا ټولې مرستی تر هغو پېسو کمې دي، چې پانگوالو هېوادونو لویو کمپنیو ته تخفیفونه ورکړي دي.

د ملگرو ملتونو د دویمې پراختیایي لسیزې د نړیوالې پراختیایي ستراتیژۍ له مخې باید دغه مرستی:

▪ بې قیدو شرطه وي،

- کم تر کمه د ضروري شيانو د رانيولو لپاره وکارېږي،
- د ټولنيزې او اقتصادي ودې سبب شي،
- د مرسته اخستونکو هيوادونو ملي حاکميت او خپلواکي تر اغيزې لاندې رانه ولي،
- د اوږدې مودې لپاره وي؛ او د اغيزو تد اوم يې يقيني وي،

خو په عمل کې لاهم:

- بهرنۍ مرستې د مرسته ورکونکو هيوادونو ستراتيژيکې گټې تامينوي،
- په مرسته اخستونکو هيوادونو کې د پياوړو وگړو او گروپونو د گټو د تضمين لپاره پکارېږي،
- د ناسمو بيولرونکې شيان پرې اخستل کېږي.

مشهور اقتصاد پوه ويليام استرلي په دې باور دی چې بهرنۍ مرستې د بيوزلو هيوادونو د پراختيا او انکشاف پروسه ټکنۍ کوي. دې وايي چې لويديځ په تيرو پنځوس کلونو کې ۲،۳ ټريليونه ډالر د بيوزلو هيوادونو سره د مرستې په نامه لگولي دي، خو په دې نه دي توانمن شوي، چې يو ماشوم د ۱۲ سنټه په بدل کې د ملاريا له امله له مړينې وژغوري، يوې کورنۍ ته د ۴ ډالرو په بيه پشه خانې برابرې کړي او په درې ډالرو د ميندو ژوند وژغوري، چې د هغوی له امله هر کال لس ميليونه ماشومان مري. د ملگرو ملتونو د سرمنشي ترلاس لاندې د ټولنيز او اقتصادي کونسل مشر جو انتونيو او کامپو هم په دې اند دی چې دغه ډول مرستې د بيوزلو هيوادونو د انکشاف مخه نيسي، او د خصوصي سکتور زياتره مرستې پانگوالو ته رسېږي.

افغانستان ته د بهرنیو مرستو د سیلاب په راپیلیدو له ټولو سره دا هیلې وې، چې ډیر زره هیواد آباد او ولس به نیکمرغه شي. خو پوه نه وو چې ۸۰٪ مرستې به بیرته په ډیر مرموز ډول هغو هیوادونو ته ځي، چې مرستې ورکوي، او په پاتې ۲۰٪ کې به نیمې غلا کیږي، پاتې به نیمې د مامورینو تنخوا او یوازې ۵٪ به خلکو ته رسیږي. په دې پیسو به عادي ټیکه داران په دوبي، واشنگتن، لندن او نورو ښارونو کې ځمکې او جايدادونه اخلي، خو بیوزلي افغانان به نور هم بیوزلي کیږي، او د نوي مصرفي کلچر تر بار لاندې به یې ملا نوره هم ماتیري.

په ځینو هیوادونو کې چې حکومتونه یې مسلکي او با کفایته دي، له بهرنیو مرستو ښه او اغیزمنه گټه اخلي، او یوازې هغه مرستې جذبوي، چې د دغو هیوادونو له دوامدار انکشاف سره مرسته کوي او د نتیجو تداوم یې حکومتونه ساتلی شي.

د هندوستان هیواد اوسني لومړي وزیر من موهن سنگ ډیرې داسې پروژې رد کړي دي، چې دغه ځانگړنې یې نه درلودې. په بنگله دیش کې هم ډیرې بهرنۍ مرستې په نوبتیزو پروژو لگول شوي او د دې مخنیوی شوی دی، چې تر ښو یې بدې اغیزې زیاتې وي.

کله چې انسان ناروغ وي درملواو سیروم ته ضرورت لري بهرنۍ مرستې باید هم یوازې د شدیدې اړتیا له مخې واخستل شي، لکه سیروم چې د ناروغتیا په وخت کې اخستل کیږي، خو که نورې اړخیزې اغېرې یې تر گټو زیاتې وي، نو بیا د سنډروم شکل غوره کوي، چې د ټولنې د ژوند بیلابیلې برخې زیانمنوي، (سنډروم د ناروغیو د ښو نښانو یوه داسې مجموعه وي، چې د بدن بیلابیل

سیستمونه بی نیولی وی اورغیدل ترې ډیر گران وی) په دغه صورت کې باید له بهرنیو مرستو پر هیزو شي.

د هیوادونو د دايمي ثبات لپاره دا ضرور ده چې پخپلو پښو د ودریدو تمرین وکړي. اوس زموږ هیواد په بهرنیو مرستو دومره تکیه دی چې که دغه مرستی ودریږي، نو د دولت او حکومت زیاتره سیستمونه به ونړیږي او سقوط به شي. د دې لپاره هم له اوسه ډیرې دقیقې پالیسي گانې جوړل پکار دي، او د مفکرو مغزو او فعالو خواخوږو مشرانو همغږۍ ته ډیره شدیدې اړتیا ده.

هیڅ هیواد په بهرنیو مرستو پوره پرمختگ نه دی کړی، یوازې هغو ملکونو سم پرمختگ کړی دی، چې له بهرنیو مرستو پرته یې پخپلو پښو د ودریدو کوښښ کړی او تعهد او کلکه ژمنه یې کړې ده، چې ځان جوړوي.

ايا نړيوالتوب فرصت دی، چيلنج که خطر ؟

نړيوالتوب زړه کيسه ده؛ خو په نوې، ستره اونه باورېدونکې چټکتيا پراخېدونکې ده. دا يوه دوامداره پروسه ده، چې سيمه ييز اقتصادونه، ټولنې، کلتورونه، نړيوال بعدونه پيدا کوي، يوله بل سره مدغمېږي، د نړيوال پوهاوي، اړيکو، ټکنالوژۍ او علم د پرمختگ له امله په نړيوال اقتصاد کې ملي اقتصادونه مدغمېږي.

په هر حال، نړيوالتوب د اقتصادي، ټکنالوژيکي، ټولنيز-کلتوري، سياسي او بيولوژيکي فکتورونو مجموعه ده. همدا راز د مفکورو، ژبو او نظريو انتقالی دوران يا په لوی کلتور کې د بې کلتوره کېدو يوه څپه ده.

نړيوالتوب د ورېښمو د لارې په سوداګرۍ، د اسلامي طلايي دوران په کلونو، د استعمار په دورې او اوسنۍ دوره کې خپله څېره په يو ډول نه يو ډول ښودلې ده.

په اقتصادي برخه کې:

د دولتونو له خوا د جوړو شويو بندونو او پولو له منځه تلل

او د اشیاءو، پانګې، خدماتو او کاري قوې جریان اسانول بهې شمېره کوچنۍ او سره تړلې پروسې دي، چې پالیسي، پانګه، سیاسي اراده، بنسټي سیمې، ټولنې، چوکاټونه او نورې ډېرې ملي پدیدې ناملي کوي؛ او نړیوال توب ته یې داخلي.

روان نړیوال توب له نړیوالې دویمې جګړې وروسته را ګړندی شو؛ د تجارت پرمخ د ډېوالونو د نړولو او د نویو فرصتونو د لاسته راوړلو لپاره هڅې کوي او ادعا یې داده، چې ولسونو ته نېکمرغي راولي، خواړخیزې اړیکې پیاوړې کوي او د راتلونکیو جګړو مخه نیسي. په سوداګریزو او اقتصادي برخو کې د ډېرو سترو نړیوالو ادارو؛ لکه نړیوال بانک، د پیسو نړیوال صندوق، او نوریې مهمې بېلګې دي. د اقتصادي نړیوال توب مهمې برخې دا دي:

- د ځینو مالیو له منځه وړل، د ازاد تجارت زونونه جوړول.
- د کم لګښته ترانسپورټیشن رامنځته کول.
- د پانګې د کنټرول کمول یا له منځه وړل.
- د سیمه ییزو تجارانو لپاره د تخفیف کمول، له منځه وړل یا یو شان کول.

- دانټرنېټ پرمختد سوداګری او اړیکو پراخې زمينې،
- تر ملي په لوړه کچه د ذهني پانګې د حق او مالکیت منل.

ځینې ارقام:

نړیوال توب د خارجي تولیداتو جریان چټکوي. د نړیوال تجارت له لارې د اشیاءو تولید ۱۰۰ چنده زیات شوی دی او له ۹۰ بیلینو څخه ۱۲ تر بیلینو ته رسېدلی دی (په ۴۰ کالو کې).

د ۲۱ پېړۍ په پيل کې د ۱۰۵ تريليونه په ارزښت تجارت په بهرنۍ کرنسۍ کې شوی دی.

- هند په IT ټکنالوژۍ کې دومره پرمخ لاړ، چې دنړۍ د هرې مهمې کمپنۍ څانګه هلته شته او دنړۍ له ۱۰ سترو پانګه والو څخه دوه تنه هنديان دي. په ۲۰۰۷ کې چين ۴۱۵ زره او هند ۱۲۳ زره ميليونران لږل. نړيوالتوب يواځې اقتصادي مسئله نه ده؛ بلکې څو اړخيزه ده؛ ځکه يې د تللو او معلومولو شاخصونه جلا دي.

په کوچنيو ملکونو کې د لويو پانګوالو د صنعت، تجارت، ترانسپورت، او نورو پيل او دوام د هوا په ککړتيا او چاپېريال منفي اغېزه کوي، او ستر چيلنج ورته جوړوي.

په سياسي برخه کې:

نړيوالتوب د يوه نړيوال حکومت لپاره هڅه ده. په نظرياتي ډول اسلام هم د نړيوال خلافت خبره کوي؛ خو اوس له مسلمانانو سره دغه وس، عزم او امکانات نشته. اوس په امريکا کې د نويو محافظه کارانو ډله، د روم کلب او نور پټ سازمانونه؛ لکه د ۳۰۰ کمپنۍ بېلابېلې څانګې نړيوالتوب د نړيوال حکومت لپاره کاروي او لوی-لوی پلانونه په مخ کې لري. امريکا ځان د نړيوال مشرتوب وړ ګڼي؛ او وايي، چې امريکايي مشرتابه هم دنړۍ د مشرۍ وړتيا لري او هم ددې لپاره غوره دی. د نړيوالو او سيمه ايزو سازمانونو رامنځته کېدل؛ لکه د ملګرو ملتونو سازمان، د اسلامي کنفرانس سازمان، د جنوبي اسيا د هېوادونو د مرستې سازمان او نور د سيمه ايزې او نړيوالو اړيکو او همکارۍ لپاره ډير ګټور

په کلتوري برخه کې:

انگرېزي ژبه، چې د نړۍ د ۵% خلکو ژبه ده، د یوې یرغلزې ژبې په توګه په ټوله نړۍ پاچاهي کوي.

▪ د نړۍ ۳۵% برېښنالیکونه، تلکسونه او کېبلونه په انگرېزي دي.

▪ د نړۍ ۴۰% راډیويي پروګرامونه په انگرېزي ژبه دي.

▪ د نړۍ ۵۰% انټرنیټ چارې په انگرېزي ژبه دي.

د معلوماتو او خبرتیاوو په برخه کې د انټرنیټ، سټلايټ، ټلیفون او نورو وسایلو پرمختګ د نړۍ ډېرو ګرانو جغرافیاوي سیمو ته ورسېد.

د کلتور، علم، ټکنالوژۍ او اقتصاد په ټولو برخو کې مقابله او مسابقه اوس په نړیواله کچه ده؛ او ملتونه له دغسې ګرانو مقابلو او سترو چیلنجونو سره مخ دي.

- د تورېزم، سفر او سیاحت نړیوال توب، د کانټینینټل هوټلونو جوړول او د څو کلتوري اورنگارنګه کلتورونو ترویج په بیرپه روان دی. نن ورځ هره شپبه ۵۰ میلیونه وګړي په الوتکو کې د سفر په حال کې دي.

- د فلم، سېنما او ډرامې هنر او د هالیوډ او د بالیوډ برلاسي د نورو ملتونو د کلتور دغه برخې تر اغېز لاندې راوړي.

- د ژوند د سټنډرډ لوړېدل هغه ستونځه ده، چې نړیوال توب بهرني ملتونو ته راوړی دی.

- مهاجرتونه او زیاتره ناقانونه مهاجرتونه د نړیوال توب بله ستره مسئله ده، چې اوس په نړۍ کې ۲۰۰ میلیونه وګړي د مهاجرت ژوند تېروي.

- پاپ کلچر، د موسیقۍ موډرن شکلونه، ډسکو او نوي ډانسونه، لویې او د انټرنیټ پر مخ د گوگل، فېس بوک، یو تیوب، آیډیل سیریز، مای سپېس او نور ډېر شیان ځوانان نړیوال کلتور ته ورکاږي.

نړیوال توب زموږ لپاره:

نړیوال توب د اقتصاد، ټکنالوژۍ، کلتور، سیاست، اخلاقو، مذهب، جرمونو، قوانینو، ټولنیزو مسایلو، خوړو، څښلو، دودونو- رواجونو او هر څه په باب داسې مسایل لري، چې بحث پرې کېدای شي؛ خو زموږ لپاره د فرصتونو په څنگ کې، چې موږ به زیاتره له هغوی څخه د استفادې ډېرې کمې وړتیاوې لرو، ډېر جدي چیلنونه لري:

- مهاجرتونه او د فرصتونو په لټون کې زموږ استعدادونه راکاږي، مهارت او مغزونه رانه ترورې.
- لویې غول پیکره کمپنۍ زموږ محلي تولیدات او سیمه ییز ځواکونه او فرصتونه تربرلاسی لاندې راولي او موږ خپلې ودې ته نه پرېږدي.
- بې مسوولیته او زورور تجاران، صنعت کاران او سوداگر د چاپیریال او هواد ککړولو له لارې د ملت روغتیا تباه کوي.
- پرايټوټایزېشن (خصوصي کول) کله کله زموږ له بېوزلو خلکو نه اساسي-ټولنیز خدمتونه؛ لکه روغتیايي او تعلیمي وړیا خدمتونه اخلي او وطن له لږ ډېرې بدمرغۍ سره مخ کوي.
- په خوړو، لباس، د ژوند په سټنډرډ، راشه درشه کې نوی مصرفي کلتور زموږ د کمزوري اقتصاد ملا ماتوي.

- مخکې له دې، چې موږ په خپلو پښو ودرېږو، د مهارت او کسب خاوندان شو، له نړيوالو سره د سيالي جوگه شو، د همداسې بې خبرۍ او بې پلاني په حال کې ممکن د نړيوالتوب په سېلاب کې لاهو شو.
- له بهر نه راغلي بې مسوولیته او په گڼ شمېر کې کار کوونکي به ډېرې زیاتې ساري ناروغۍ؛ لکه HIV/ AIDS دلته عام کړي.
- دا چې زموږ ولسي ذهن محافظه کار او ژر له بدلون سره ځان نشي جوړولای او بشاریان مو هم په ظواهر و تېروځي؛ نو ډېر زیات زیان را خپلمه دی.
- د نړيوالتوب له برکته په نړۍ کې ۱۰ میلیونه میلیونران د ۴۹ تریلیونه ډالرو خاوندان شول؛ خود نړۍ ۲۹% خلک د نېستۍ تر لیکې لاندې ژوند کوي، چې د افغانانو په سلو کې ۴۲% یې دغه شان فقیران دي.
- پخپله مهارت نه لرو او که کوم یو را پکې د مهارت شخص وي، بهر ته به په ښو فرصتونو پسې ځي، په مقابل کې به یې بهرني کارپوهان زموږ نیمه بودیجه رانه بهر ته وړي.
- د بشریت له پیدا یښت څخه تر ننه پورې د برتری او منابعو د کنټرول لپاره جگړې شوي او په فرصتونو پسې هڅې روانې دي، دا جگړه به هغه څوک گټي چې ډیر پیاوړی، ښه مجهز او روزل شوی وي. آیا موږ په دې منډه کې څومره چټک او څومره پیاوړي یو؟
- د نړيوال حکومت د داعیو پروړاندې موږ څومره خپل ملي حاکمیت ساتلای شو؟
- په نړيوالتوب کې تر عام ولس زیات د سرمایه دارانو او سرمایه گذارانو د حقوقو لپاره کار روان دی او لویې

کمپنی کله د عامو وگړیو بشري حقونه هم پایمالوي، ملي صنعت او دندې له منځه وړي.

د وگړو تر منځ د عاید فرق زیاتره یو طبیعي شی دی، خو په بې کنټروله حالت کې لوی طبقاتي تضاد منځته راوړي؛ لکه په لاندې جدول کې:

د نړۍ د وگړو سلنه	عاید
تر ټولو پانگوال ۲۰٪ خلک	۸۳٪
دویمه درجه ۲۰٪	۱۲٪
درېیمه درجه ۲۰٪	۲،۴٪
څلورمه درجه ۲۰٪	۲،۳٪
غریب ترین ۲۰٪	یواځې ۰،۲٪

آیا دا عدالت دی، چې د نړۍ ۵٪ خلک، چې د نړۍ ۵۵٪ منابع یې په لاس کې دي، بیا هم پر نړۍ جنګونه او جګړې تپي، چې تېل، انرژي او نورې پانګې ولوتي او د عدالت، نړیوال حکومت، بشري حقوقو او د بنسټو د حقوقو په نوم ماږه لا ماږه او وږي لا وږي کړي.

نړیوال توب په حقیقت کې لویو فرصتونو ته د ټولو لاسرسی دی خو هغه چاته چې وړتیا، وسایل او آماده گی یې ډیرې وي.

که په افغانستان کې له اوسه هغه پالیسی او ستراتیژي جوړې نشي، چې موږ ددې وړ کړي، ترڅو د نړیوال توب له فرصتونو ګټه واخلو؛ چیلنجونو ته یې تیار شو او له خطرونو یې ځان وساتو، سبا به بیا ډېر ناوخته وي فکر کوم اوس هم پوره ناوخته دی !!!

ايا نړيوال په افغانستان کې سوله غواړي؛ که جگړه؟

افغانستان داسې بدمرغه، تقدیر او جغرافیه لري، چې هر څوک په نړۍ کې زبرځواک شي، پر دې هېواد يرغل کوي او يا له دې لارې د نورو هېوادونو او سيمو پر لورد تلو هڅه کوي. لکه چې ومو ويل، که په يونان کې سکندر د نړۍ د نيولو تکل کوي او که په مغولستان کې چنگېز، که په منځنۍ آسيا کې تیمور، بابر او شیباني پیدا کېږي او که په ایران کې صفویان او نادرافشار، که مسلمان عربان غواړي جنوبي آسيا ته اسلام ولېږدوي او که نامسلمانه انگرېزان غواړي هند ته "تمدن"؛ خو يو ځل پر دې هېواد يرغل کوي او له موږ سره زور ازمايي.

د شلمې پېړۍ زبرځواک شوروي اتحاد او د يووېشتمې پېړۍ بې رقيبې زبرځواک امریکا هم بايد دلته راشي، چې د کمونېزم او ديموکراسۍ نسخې موږ ته له گوليو، باروتو او وینو سره يوځای راکړي.

دا دېرش کاله هغه موده ده، چې موږ نسل د جگړو او

ورانیو اثرات پخپلو حواسو او بدنونو زغمي. اوس هم افغانان سم نه پوهیږي، چې نړیوال دلته سوله غواړي، که د جگړې دوام؟

۱. روسیه: روسیې تر ماتې وروسته په افغانستان کې یو داسې حکومت پرېښود، چې یو وزیر یې خلقیان وو، چې په اردو او پولیسو کې وو او بل یې پرچمیان، چې په ملکي ادارو او استخباراتو کې واکمن وو. روسان ویریدل چې دغه حکومت به زرد مجاهدینو له خوا نسکور شي، نو ظاهراً یې لویې وسلې؛ لکه سکاه، لونا او اوراگان ورکړل؛ خود پردې تر شایې له نړیوالو لوبغاړو سره دا سازش وکړ، چې روسي وسله باید د روسیې او د هغې د متحدینو پر ضد ونه کارول شي او د یو افغان له خوا د بل افغان پر ضد استعمال شي. روسانو لومړی د خپل دوست حکومت لومړی وزير وایست او له دولت څخه د تني او دده د ملگریو د وېستلو له لارې یې د نظام د ملاتیر (اردو او پولیس) مات، بېواکه او بې اعتباره کړل.

ډاکتر نجیب، چې په ساده خوښۍ به یې تر دغه ظاهري بري وروسته ویل: "نه خلقی یم او نه پرچمی یم، یو غریب بنده د خدای یم"، د تني په ماته یې ځان بې رقیبه فاتح احساساوه، خو خبر نه و چې پرچمیانو ته یواځې پاتې شو.

روسانو له پخوانه د افغانستان سیاست له ایډیالوژیکي نه په قومي هغه اړولې و او ټولې قومي ملېشې او دبیرک کارمل د پرچم ډله یې د شمال د ځواکونو په بڼه په یو پراخ ایتلاف کې

ملګري کړل او نظام او حکومت یې له داخله داسې وپاشه، چې روسي وسله رښتیا هم د روسیې پر ضد نه؛ بلکې د یو افغان له خوا د بل افغان پر خلاف تر هغه استعمالېده، چې امریکایان راغلل.

همدا اوس په روسیه کې د افغانستان په اړه درې نظرونه موجود دي: (۱). روسي نښلستان وایي، چې د افغانستان مسئله د روسیې لپاره د تېر تاریخ یوه برخه ده او هېڅ دلچسپي باید پکې وانه خيستل شي. (۲). بله ډله لیکوالان او څېړونکي دي، او روسي حکومت ته سپارښت کوي، چې په افغانستان کې د یو با ثباته حکومت د ټینګېدو له لارې د خپل امنیت له تضمین سره مرسته وکړي. د دوی په نظر دا د روسیې د امنیت لپاره ښه ده چې په افغانستان کې سوله وي او په نتیجه کې بهرني ځواکونه له افغانستانه ووځي او د روسیې پر لور یې پرمختګ ته زمینه جوړه نه شي. (۳). درېیمه نظریه، چې حاکمه او په قدرت کې ده، هغه د روسي حکومت نظریه ده، چې غواړي افغانستان بې ثباته وي، پخپلو جګړو او لانجواخته وي، او امریکایان او غریبان پکې مصروف وي. دوی فکر کوي چې ددې لارې به د غریبانو اقتصاد او د افغانانو ژوند له منځه لاړ شي او په دې توګه به له غریبانو هغه بدل واخلي، چې دوی ته یې د افغان-روس جګړې پر مهال وراړولی و او له افغانانو به د خپلو عسکرو د مړینې، د خپل پوځ د ماتې، د خپلې امپراتورۍ د سقوط او د خپل حیثیت د بایلنې بدل واخلي؛ نو لا تر اوسه روسیه په افغانستان کې ثبات نه؛ بلکې د جګړې دوام غواړي. عملاً روس له غواړي امریکا او لویدیځ په افغانستان کې په جګړو کې نښتي وي، چې د منځنۍ اسیا منابعو ته یې د

لاسرسی مخه د ب کړل شي. روسیه د مخدره موادو د زیاتیدونکي سیلاب او جنگیالیو د ورتگ نه هم په ویره کې ده او دا هم د روسیې پر خلاف د غرب او امریکې یو سازش گڼي.

۲. امریکایان او نور غربي هېوادونه بېلابېلې اجنډاوې لري. ځینې هېوادونه هسې د امریکایانو د خوشحالی لپاره حشر ته راغلي دي، چې اساسي رول نه لري او ځینې نور یې خپلې جلا اجنډاوې لري. د امریکا په باب دوه نظره دي: (۱). دوی د ۹/۱۱ حملې د انتقام لپاره راغلي او چې د دغه برید عاملین وځپي، دنده یې ختمېږي. (۲). بله نظریه داده، چې د شوروي ترماتې وروسته، د کلنتن د ولسمشرۍ پر وخت؛ چې امریکا دیوازیني نړیوال زیرځواک په توگه رادبره شوه؛ نو "نویو محافظه کارانو" د "نوي امریکایي پیرۍ پروژې" طرح او دولت او فکري قوتونو ته یې وړاندیز وکړ، چې امریکایي مشرتابه د نړۍ د مشرتوب لپاره کافي هم ده او بڼه هم. دوی داسې طرحې جوړې کړې، چې:

- امریکادې خپلې هوايي، بحري او فضايي اردوگانې پیاوړې کړي.
- نوې او د دقیق هدف ویشتونکې اتومي وسلې دې جوړې کړي.
- د دې وس دې پیدا کړي چې په یو وخت کې په څو جبهو کې وجنگېدای شي.
- پارلمان دې نظامي بودجه زیاته کړي.
- دوی دغه ډول نورې طرحې هم وړاندې کړې وې او غوښتل یې چې یو څوک باید په امریکا برید وکړي، چې دوی ته د متقابل برید زمینه جوړه شي. د ۹/۱۱ په باب ځکه داسې انگېرل کېږي، چې یا خود امریکایو خپل سازش دی، چې پخپله یې را منځته کړی دی او یا یې هم کم تر کمه د هغه د پېښېدو مخه نه ده نیولې. د "نور"

محافظه کارانو " د تیم زیاتره غړي بیا د بوش په حکومت کې لور
چارواکي شول.

ددې نظریې د بریالیتوب لپاره د بوش تیم غوښتل، چې ځان
په افغانستان کې پیاوړی کړي، چې د نظامي اډواو
استخباراتي شبکو له لارې د روسیې پر لور پرمختګ وکړي، د
منځنۍ آسیا منابع خپلې کړي، چین کنترول او وڅاري، د هند
او پاکستان د اټومي وسلو څارنه وکړي او د ایران اټومي
فعالیت مهار کړي. داسې گومان کېده، چې امریکا د جګړې
دوام ته په بېلابېلو بهانو تر هغې دوام ورکړي، چې خپلو ټولو
ستراتیژیکو هدفونو ته ورسېږي.

بارک اوباما، چې ملت ته یې له اقتصادي بحران نه د
خلاصون و عدې ورکړي دي، داسې ښکاري چې غواړي، خپلې
طرحې محدودې کړي او په افغانستان کې له دیموکراسۍ او
نورو ماډرنو شعارونو نه تېر او یواځې په دې اکتفا وکړي، چې
القاعده شبکه مختله، درې ورې او ماته کړي. قدرت ته د
طالبانو له انحصاري راګرځېدو مخه ونیسي او بیا له منځ لاریو
طالبانو سره د جوړې، او د پاکستان، سعودي عربستان او
ترکیې په مشوره یو داسې دوست حکومت پرېږدي، چې نړیواله
اجنډا ونه لري او دغو هېوادونو ته په ګټه وي.

کله چې په جګړه کې د امریکا سرسام آوره لګښتونو ته
وکتل شي، نو په هر صورت ورته عقل دا وایي، چې په
افغانستان کې سوله د امریکا په ګټه ده، او که نه وي نو په هغه
مورنه شو پوهېدای، خود پورته یادو شوو پلانونو د
رښتیا یې په صورت کې هم امریکا ته یو سوله ییز، پیاوړی او

باثباته افغانستان ښه ملگری کېدای شي، نه یو کمزوری او لږزاند.

د امریکا ځینې نور ملگری بېلې اجنډه اوې پر مخ بیایي، ځینې یې ممکن د امریکا د اقتصاد د کمزوي کولو له لارې ځان له امریکایي تفوق نه خلاصول په دې کې ویني، چې دلته جگړه دوام وکړي.

۳. **بریتانیا** د هلمند په نا امنیو او د مخدره موادو په سرسام آورہ زیاتېدو کې متهمه ده؛ او ښکاري چې دوی له ځینو محلي مخالفینو سره د وسلو او پیسو مرستې کوي او حتی داسې او ازې هم شته، چې انگریزان غواړي په افغانستان کې یوه کنټرول شوې جگړه ماري (Controlled Insurgency) دوام وکړي. که دا رښتیا وي، نو دا نه ده معلومه، چې د امریکا په مشوره دا کار کوي که بې مشورې؛ خو دوه مخې لوبه کوي او په نتیجه کې جگړه اوږدېږي.

۴. **ایران** د امریکایي پوځونو تر راتلو وروسته ډېره گټه وکړه او افغاني ملگرو ته یې د افغانستان په حکومت کې ښه غوره برخه ورسېده او د خپلو حریفانو طالبانو په ماته ډېر خوښ شو؛ خو د امریکا د زیاتې پرمختیا له وېرې غواړي چې امریکا دلته مصروفه وي، چې له یوې خوا یې کمزورې کړي او له بلې خوا یې د ایران پر لور پرمختگ ودروي. له بلې خوا پخپل څنگ کې د یوه کمزوري گاونډي د لرلو په خاطر هڅې کوي افغانستان په جگړو او بې امنۍ کې گېر

وي او بې ثباته او کمزوری پاتې شي. دا پالیسي ایران له افغانستان څخه د روسانو له وتلو را پدېخوا په منظم ډول پر مخ بیایي.

زما یوه دوست راته کیسه کوله، چې د جهاد پر مهال د سولې په مذاکراتو کې د یوه جهادي تنظیم په هیئت کې و. د غونډې په تفریح کې یې د ایران د هغه وخت د بهرنیو چارو له وزیر علي اکبر ولایتي نه پوښتلي وو، چې آیا گاونډیان په اخلاص له موږ سره مرسته کوي، چې دا لانجه حل شي؟ د ولایتي ځواب دا و: افغانان تر ایران او پاکستان دواړو ډېره وسله لري او که دواړه درگېرې غاړې یې سره جوړې ته ورسېږي؛ نو پخپل گاونډ کې ددغسې وسله وال او روزل شوي گاونډي شتون زموږ (ایران او پاکستان) ملي امنیت ته گواښ دی. که زموږ د ملي گټو مسئله وي، موږ نه غواړو، چې ستاسو مسئله په جوړه حل شي او که پخپله ابتکار کولای شئ، چې د ځان چاره وکړئ، درته ښه ده.

هغه پوهېده، چې د افغانانو لانجه دومره ژوره ده، چې له نړیوالو او سیمه ییزو پیاوړیو تضمیناتو پرته په جوړه او روغه نشوه حلېدای او ځکه روس، ایران او پاکستان داسې لوبه رامنځته کړه، چې هر څه وپاشل شول. ایران تر ننه پورې د بې ثباته افغانستان غوښتونکی دی او دا د خپل ملي امنیت او اقتصادي پرمختگ په گټه ویني.

۵. پاکستان د زیاترو شنونکو په اند تر ټولو پیاوړی لوبغاړی دی. د روس پر ضد افغان جهاد کې د امریکا- غرب او عربو

د میلیارډونو ډالرو مرستې ددې هېواد له خوا چېنل کېدې او ځکه یې خپل پوځ او استخبارات بڼه پیاوړې کړل. کله، چې نړۍ افغانستان ته شا کړه، پاکستان تر نورو پیاوړی راوخوت. د ژبې، مذهب او اوږدې گډې پولې د مشترکاتو پر اساس یې لاسونه ډېر ژور راوغځول. پاکستان د افغانستان پر وړاندې ژورې ستراتیژیانې پرمخ وړې او که څه هم له افغانانو سره د شریک تجارت او گډو مرستو پر بنسټ ډېر وشتو خاوند کېدای شي؛ خو د ستراتیژیک عمق او د مطلقې برلاسی هڅې کوي او تحلیل یې دادی، چې امریکا او غرب به اخر ستړي شي او افغانستان به بې سرنوشته پرېږدي او تر هغه وروسته به د کورنیو جگړو اور لازیات شي، چې د ښوونځي، پوهنځي، سرک، کلینیک، برېښنا، اوبو او د تمدن له ټولو ښو څخه خلاص یو کنډواله هېواد په گاونډ کې ورپاتې شي، چې تر "سلو کلونو" به د علاقه غیر په شان بې نظمه او وروسته پاتې وي

۶. هند له پاکستان سره د کشمیر ستونزه لري، غواړي چې د افغان په وینه ورسره د حساب تصفیه وکړي. هند غواړي دلته یو پاکستان ضد حکومت وي. که افغانستان له پاکستان سره په مخالفت کې یو بې ثباته یا با ثباته هېواد وي، هند به یې کومه پروا ونه لري؛ خو که افغان حکومتونه د پاکستان سره دوستان وي، تر دغه ډول با ثباته افغانستان یې؛ بیا یو کمزوری او بې ثباته افغانستان خوښ دی.

۷. سعودي عربستان داسې افغانستان غواړي، چې د پاکستان

په خوښه او یالې تر لږه د پاکستان دوست وي؛ خود ایران مخالف او ورسره په لانجو کې گپروي. عربان هم ممکن وغواړي چې د ایراني شیعہ لور تیا غوښتنې مخنیوی د افغانانو په وینو وکړي. سعودی د مشر مسلمان هېواد په توگه د شوروي پر خلاف د افغان جهاد د لگښتونو نیمايي اقتصادي برخه او چتوله؛ خو اوس فعال او جدي نه دی او د خپل گران دوست پاکستان ملي گټې زموږ تر هغو ډېرې لورې گڼي. په هر صورت سعودی کولای شي، افغانستان ته د سولې په راوړو کې یو مهم رول تر سره کړي، او افغانان تل په سعودی دغسې باور کوي.

۸. **توکیه:** چې کلونه کلونه یې د اسلامي نړۍ مشري کړې ده، د اسلامي هیوادونو په منځ کې امتیازي ځای لري. د شرق او غرب د پولې په توگه یې دواړه ډوله شرقي او غربي ارزښتونه ساتلي او په افغانستان کې هم یو مهم رول لري؛ چې هم د ایساف نړیوالو ځواکونو په چوکاټ او هم د افغانستان له سیاسي ډلو سره ښې اړیکې لري. له بلې خوا له پاکستان او منځنۍ اسیا له هیوادونو سره ښې اړیکې لري. که څه هم د پان ترکیزم او اسلامي مشرۍ د لویو او اوږدو پلانونو له مخې خپلې ځانگړې گټې او اجندا وې لري، خو په دې وخت کې د سولې د هلو ځلو په بریالي کیدو کې یو مثبت رول تر سره کولای شي او افغانان ترې دغسې تمه کوي.

۹. **چین:** چې د افغانستان په گاونډ کې یو ستر اقتصادي قوت

دی، له افغانستان سره د لویو اقتصادي پروژو په برخه کې مرسته او ملگرتوب کولای شي او دې ته ليوالتيا هم لري. که څه هم ظاهراً د نظامي مسلو سره دلچسپي نه بنایي خو په سیمه کې د امریکا له حضور او قوت نه تشویش لري. کله چې چین په افغانستان کې په سترو پروژو کې شریکيږي، نو طبیعي ده چې کم تر کمه د دغو پروژو او د هغو د خواو شا سیمو د امنیت سره به هم مرسته کوي.

۱۰. **دمخدره توکو مافيا هم یوه ستره او د لوی تشویش خبره ده.** د ملگرو ملتونو د مخدره موادو او جرمونو دفتر (UNODC) د تحقیق په اساس په تېرو اتو کلونو کې ۱،۸ ملیونو افغاني بزگرانو تر ۲۰۰۷م کال پورې د اپینو له کرونډې څخه ۲،۳ ملیارده ډالر ترلاسه کړي، تخمیناً ۱۰۰۰۰ ۱۵۰۰۰ سوداگرو او قاچاقچیانو ۱۸ ملیارده ډالر لاسته راوړي دي. خو نړیوالو قاچاقچیانو ۲۰۰-۴۲۰ ملیارده ډالر ترلاسه کړي دي. نو آیا یو بیوزلی هیواد چې ۳۰ کاله جگړو ځپلی دی، د ۲۰۰ ملیارده گټونکې مافیا سره مقابله کولای شي، او آیا دغسې زوروره مافیا په دې هیواد کې سوله غواړي؟

په مجموع کې زیاتره نړیوالو لوبغاړي په دې هېواد کې له کومې دوامدارې سولې او باثباته نظام سره په جدي ډول مینه وال نه ښکاري او که کوم یو له افغانانو سره دوستی پلانونه لري هم، ددې لپاره، چې د افغانستان له ستراتیژیکې جغرافیې او جنگیالي ملت نه د خپلو سترو موخو د لاسته راوړلو او د خپلو سیمه ییزو او نړیوالو حریفانو د خپلو لپاره کار واخلي او

څېنې نور یې لا غواړي په دې هېواد کې یوه کنټرول شوې جگړه ماري دوام وکړي.

خو افغانانو ته څه کول پکار دي؟ افغانستان د بشري کورنۍ یو مهم غړی دی او دخپل سیاسي-جغرافیوي موقعیت د اهمیت له مخی دنړیوالو د توجه یو مهم مرکز دی چې دیو ځمکنی پول په شان دمنځنۍ، جنوبی او غربی آسیا او چین ترمنځ لاره جوړوي. د سرې جگړې تر ختم وروسته نور افغانستان له هغې عنعنوي انزوا نه راوتی او یو حایل زون نه دی، چې په تېره پیړۍ کې و. بلکې د اقتصادي اتصال یوه مهمه کړۍ او د ورېښمو لار ده چې د دې پراخو سیمو پخپلو منځو او بیا له اروپا او نورې نړۍ سره په وصلو لو کې مهم ځای لري:

- د افغانستان له لارې دنل لیکې جوړول به د افغانستان او منځنۍ آسیا گاز جنوبی آسیا ته ولېږدوي، چې د ټولې سیمې د اقتصادي غوړېدو سره به مرسته وکړي او نړیوالو ته به هم د لویو تجارتونو زمینی جوړې کړي.
- له ایران سره د اوبو او نفتو تبادلې هغه څه دي، چې د دواړو هیوادونو په گټه ده او دلچسپي هم ورسره لري چې د منځنۍ آسیا هیوادونو ته هم غزېدلی شي.
- د افغانستان له لارې د ترانزیت پوټنشیل هم ډېر مهم دی: د ازبکستان ۸۰۰ زره ټنه پنبه د اوږدو لارو تروهلو وروسته بندرونو ته رسېږي او ډېر ترانسپورتي فیس پرې لگېږي، د دې په مقابل کې پاکستان ډېرې پنبې ته اړتیا لري چې خپلو صنایعو ته وده ورکړي، او ددې دواړو هیوادونو تر منځ دا سوداگري د افغانستان له لارې ممکنه ده.

- د افغانستان له لارې د اکمالاتو د ځنځیر جوړول به د افغانستان، پاکستان او ازبکستان درې وارو عایدات ډېر کړي اود نورو گاونډیانو لگښتونه به هم راکم کړي.
- افغانستان د گاونډیو هیوادونو د سرحدونو د امنیت لپاره هم ډېر مهم دی. سوله ییز افغانستان به، گاونډیان له اضافي امنیتي لگښتونو بچ کړي او د هیوادونو تر منځ پولې به د همکارۍ په زونونو بدلې شي.
- د افغانستان امنیت خواوشا نولو هیوادونو او هم پخپله افغانستان ته د اقتصادي بنسټیزې لارې پرانیزي.
- د ایران او ازبکستان سره د افغانستان د ریل گاډي د جوړېدونکې پټلۍ غزول به د سیمې د هیوادونو د انتقالو لگښتونه ډېر راکم کړي. افغانستان به له نړۍ سره ونښلوي او په خپلو پښو د ودرېدو جوگه به یې کړي.
- د افغانستان ثبات او بنسټیزې د روسیې لپاره هم ډېرې گټې لري، لکه:
  - د جنوبي اسیا بازارونو ته له اسانو لارو د رسېدلو په نتیجه کې د روسیې د اقتصاد لپرمختگ،
  - د روسیې د پولو او گاونډو د امنیت د ښه کېدو په نتیجه کې د دوی د امنیت ښه والی
  - د مخدره توکو څخه د خلاصون پر لور لپرمختگ، او نور.
- افغانستان د چین د پانګونې لپاره یو تر ټولو ښه ځای دی او چین کولای شي د کانونو په را ایستلو، لویو برښنا کوټونو او د اوبو د بندونو په جوړولو او د اورگاډي د پټلۍ او لویو سرکونو په آبادولو کې د پانګونې له لارې ډیره گټه ترلاسه کړي.

▪ او په پای کې افغانستان د لویدیځ او امریکا لپاره یو بڼه او ډاډمن ملگری جوړېدای شي، ځکه زموږ هیواد ذروي وسلې او خطرناکه نړیواله اجندا نه لري او د لویو قدرتونو لپاره کوم خطر نه جوړوي.

ددې هیواد سیاسي ارزښت هم د هغه د اقتصادي ارزښت په شان ستردی او د علامه اقبال په وینا د افغانستان ثبات د آسیا ثبات دی او فساد یې د آسیا فساد دی. با ثباته، سوله ییز او پیاوړی افغانستان چې د خود ارادیت خاوند او د داسې پیاوړي قانوني نظام لرونکی وي چې خپلو خلکو ته سوکالي او نېکمرغي راوړي، سیمې او نړۍ ته سوله او د متقابل درناوي او یو د بل په کورنیو چارو کې د نه لاس وهنې پر بنسټ د هیڅ ملت او هیڅ هیواد لپاره تهدید نه، بلکې یو مساوي او با حیثیته شریک وي، هم زموږ د گاونډیانو، هم د سیمې او هم د نړۍ په گټه دی. نو ځکه افغانان باید له ټولې بشري کورنۍ او نړیوالې ټولنې څخه وغواړي چې د دغسې افغانستان په جوړولو کې د دوی د عزم درنښت او د پر مختگ، انکشاف او سولې په راوړلو او ټینګښت کې یې مرسته وکړي. په افغانستان کې د پیاوړي مرکزي دولت شتون د مخدره موادو په کنترول کې هم اساسي رول لري، چې افغانستان، گاونډیانو، سیمې او نړۍ ته یوه ستره ستونزه ده. په نتیجه کې ویلای شو چې د ټولو اړونده هیوادونو روا گټې په یوه باثباته، ازاد، خپلواک او واحد افغانستان کې نغښتي دي، افغانان باید حاضر وي چې د هیواد خپلواکۍ، ملي حاکمیت، خود ارادیت، ځمکنۍ بشپړتیا او روا گټو ته یې د درناوي په صورت کې د ټولو هیوادونو او ملتونو روا گټو ته درناوی وکړي.

افغانان باید له دغو ټکیو نه په استفادې سره نړۍ ته قناعت ورکړي، چې د سولې ثبات په راوړو کې ورسره مرسته وکړي. سره له دې چې

زیاتره نړیوال د افغانستان په دغه اقتصادي او سیاسي ارزښت پوهېدلي دي، خو له بده مرغه ټول گورو چې لا هم د افغانانو په کور او بېلېږي او هره ورځ یې ماشومان، ښځې، ځوانان او بوډاگان په بېرحمی وژل کېږي او دا وران هیواد لا نور هم وړانږې. دا بد مرغه جگړه ساده جنگ نه دی او کورني، سیمه ییز او نړیوال بعدونه لري، چې پای ته رسول یې یو عاجل ضرورت، خو ډېر دروند کار دی. افغانان چې ددغه غم دروندوالی او سختوالی تر هر چا شدید احساسوي، په خپل هیواد او گاونډه کې ډېر ژر د جگړو د دايمي بندېدو پلویان دي او له ټولې بشردوستې نړۍ نه باید وغواړي چې ددې اور په مړه کولو کې یې مرسته وکړي. افغانان باید د نورو ملتونو او هیوادونو لپاره هغه څه وغواړي چې دځانونو لپاره یې غواړي، یعنې: د هیوادونو سوله او ثبات، دولسونو نیکمرغي او سوکالي او د ملتونو ترمنځ متقابل درناوی او همکاري. د همدې ډاډ له لارې دې نړۍ د ځان ملگرې کړي.

که څه هم بشریت لا تر اوسه د معنوي تکامل دې مرحلې ته نه دی رسیدلی، چې جگړې ته په هیڅ حالت کې هم لاس وانه چوي، خو معقول ولسونه او هیوادونه جگړه نوره د مسایلو د حل یواځېنۍ او غوره لاره نه گڼي. سولې، تفاهم، ډایلاگ او پوهاوي ته د غوره، ارجحو، انساني او موثرو لارو په سترگه گوري. افغانان باید د نړیوالو دغه معقولې او شریفې انگیزې راوپاروي.

ايا افغان مشران ملت ته هيله ورکولای شي؟

هيله او اميد د انساني ژوند تر ټولو ستر محرک دی. پيغمبران چې د بشریت تر ټولو ستر لارښوونکي وو؛ هم هيله ورکوونکي او وپروونکي (بشير او نذير) نومول شوي دي او ځکه د جنت هيله او له دوزخ وپره تر ټولو لوی هڅوونکي فکتورونه دي، چې يو انسان ورته خپل ژوند وقف کړي. د انساني ژوند په باب نهيلي فيلسوفان هم په دې ټينگار کوي، چې بايد بشریت ته ډېرې ښې هيلې او اميدونه ورکړل شي.

د پخواني يونان يوه کيسه ډېره مشهوره ده، وايي چې "پاندوره" يوه شهزادگی وه. يو ډېو پرې مېن شو او ويې تښتوله. پاندوره به ټول وخت غمگينه، په ژړا او واوبلاوه او يوه شېبه آرامه نه وه. ډېو چې پوه شو، پاندوره له ده سره گوزاره او گډ ژوند نکوي؛ نو پرې يې ښوده او يو بکس يې په تحفه کې ورکړ. ډېو پر پاندورې باندي دا شرط کېښود، چې بکس به هېڅکله نه خلاصوي. انساني فطرت دی، چې له کوم شي منع شي، هماغه کار کوي. پاندورې بکس خلاص کړ؛ خو څه گوري؟ ماران، لپمان، غونډلان او نور وحشي حشرات. پاندوره په چينغو شوه او نه پوهېده، چې څنگه ترې وتښتي؛ خو چې ټول

ماران او لړمان راووتل؛ نو د بکس په تل کې یو روښانه او
ځلېدونکی غمی و، هغه غمی هیله وه.

د افغانستان مظلومو او پتمنو خلکو ته دا دېرش کاله د
ښکلیو نومونو او عالي شعارونو په بکسونو کې همدغسې
ماران او لړمان او آفتونه او زیانونه ورکول کېږي؛ خو متاسفانه
هغه څه، چې پکې نشته؛ هغه هیله او امید دی.

په ۱۹۹۲ز کال ما په پېښور کې د افغان مهاجرینو او کوزو
پښتنو مقایسه کوله. افغان مهاجرین به له ټولو ستونځو سره-
سره خوښ، خوشحاله او روښانه ښکارېدل؛ خو زموږ کوز
ورونه به وارخطا، په بیره او الوتو بڼو کې ښکارېدل؛ خو
وروسته نهیلي په دې خوا کې هم عامه شوه.

په ۲۰۰۲ز کې بیا خلکو ته امید او هیله بیا پیدا شوې وه،
خپل اولادونه یې په شوق په ښوونځیو کې شاملول او د ژوند،
سولې او ښکمرغۍ لپاره امیدواره وو؛ خو ورو- ورو هیلي په
نهیلیو بدلې شوې او اوس، چې له هر تعلیم یافته افغان سره
کېږي؛ همدا یوه خبره به ترې اورې: "دا وطن نه جوړېږي، این
وطن جوړنمی شود." دا فکر کیږي، چې ددې نهیلی په زیږولو
کې کومه ژوره توطیه رول لري. هیله په افرادو، ملتونو او ټولنو
کې پر ځان باور زېږوي او نهیلي یې باوري، ویره او ماته.

که څه هم د ABC, BBC او یوبل جرمني چپنل وروستی
سروې وښوده، چې په افغانانو کې د هیلي کچه لوړه شوې او تر
۷۰٪ خلک هیله لري، چې هېواد یې ښه لوري ته روان دی، له
بلې خوا د ایشیا فاونډېشن نوې سروې هم ښايي، چې د افغان

ولس د هيله مندى، كچه لوړه شوې ده؛ خو لومړنۍ سروې د ۲۷ ميليونه افغانانو له منځه يواځې له (۱۵۰۰) كسانو او دويمه د ۲۸۰۰ كسانو د ځوابونو په نتيجه كې تر سره شوې ده. دغه سروې گانې موږ نه ردوو؛ خو د ټولني واقعيت ډېر بدل دی او دومره كوچنۍ بېلگې (سمپل سايزونه) د يوه ملت په كچه دومره لويې مسئلې ته ځواب نشي ويلای.

د ولسمشر كرزي ځينې نژدې ملگري هم وايي چې دوى دې مسلې ته ډېر تشويش لري، او وايي چې ملت ته هيله نه شي زېږولای او دې مسلې پر حكومت د خلكو د بې باورۍ په زياتوالي كې ډيره برخه لرلې ده.

په هر حال، موږ د متمدنو انسانانو په توگه مسوليت لرو، چې خپل ملت ته هيله وزېږوو، پر بري يې ډاډمن كړو او د روښانه راتلونكي واقعينانه طرحې يې مخې ته كېږدو. تر ټولو ډيره دا زموږ د مشرانو دنده ده.

هيله تشه خوشيښي او خوش باوري نه ده. هيله داده، چې يو فرد، يوې ټولني او يوه ملت ته دا وښيي، چې له ټولو ستونځو سره- سره، چې په مخ كې يې پرته دي او ټولې ستونځې او چېلنجونه، چې را روان دي، بريالي كېږي او د نېكمرغۍ او هوساينې لپاره يې تكلونه عملي كېږي.

گاندي د هند مېژواندي ملت ته داسې هيله ور كړه، چې د عدم تشدد او ملكي نافرمانۍ په زور يې انگرېزان د هند له نيمې وچې واېستل.

بارک اوباما د امریکا ملت ته د اقتصادي بحران په وخت کې د بدلون او پر هیلې د باور روحیه ورکړه او بېرته یې د اقتصادي بېرارتیا او دوامداره ثبات پر مفکوره ډاډمن کړل. ده خپل کمپاین د (Audacity of Hope) د کتاب له لیکلو پیل کړ.

عقیده، امید او هیله د ملت جوړونې، ثبات، پربري او نېکمرغۍ د باور او فکري سکون لپاره ضرورت دی. پر دولت د خلکو باور زیاتوي، فعالیت او تحرک زېږوي او کار او زیارته ولس هڅوي.

افغانان باید بري، سولې، پرمختګ، عدالت او ملت جوړونې ته هیله من کړای شي او ددې هیلې زېږول په لومړي سر کې د دولت او ترهغه ورسته د روڼ اندو، لیکوالو او پوهانو دنده ده.

پښتو متل دی: دنیا په امید خوړل کېږي. امید باور زېږوي او باور وړتیاوې پیاوړې کوي.

راځی، هیله من و اوسو او د پروڼ او نن په نسبت ډیر د سبا په باب امیدوارونکی فکر وکړو !!!

راځی، هیله من و اوسو او د پروڼ او نن په نسبت ډیر د سبا په باب امیدوارونکی فکر وکړو !!!

Andacity of Hope

→ نښې ←

نتیجه

په دې کتاب کې د افغانستان د نن او سبا ورځې ځینې ستراتیژیکي ستونزې او مسلې په ډېر لنډیز بیان شوي دي، چې د ټولو حل د ثبات او پرمختګ لپاره ضرور دی. او که له همدا اوسه جامع او هر اړخیز علمي او عملي پلانونه ورته جوړ نه شي، زموږ په موجودو ستونزو به نوې او نورې هم ورزیاتې شي. ځینې دا مسلې ډېرې بیرنۍ او نغدې نه ښکاري، خو سبا به ډېرې سختې، جدي، عاجلې او بیرنۍ وي.

که ثبات نه وي هیڅ بری او ګټه دوام نه شي کولای او هیڅ پرمختګ پر ځای نه پاتې کېږي. خود افغانستان دایمي ثبات هله راتلی شي، چې سببونه یې په دقیق ډول وڅیړل شي او اوږد مهاله لارې چارې یې وسنجول شي.

دا چې افغانستان زیاتره بې ثباته او دولتونه یې کمزوري وي، ځېنې سببونه یې په دې لیکنو کې وڅېړل شول، د مخنیوي اساسي لارې یې دادي چې: موثر دولت جوړ، پیاوړی او فعال شي، ترڅو په ګور دننه ټولو خلکو ته ښوونه، کار او د ورځني ژوند تېروتنو وسایلو په برابرولو کې مسوولانه او د زړه له کومې کار او نه سترې کېدونکې هڅې وکړي؛ او په بهر کې له ګاونډیانو، سیمې، اسلامي هېوادونو او نړۍ

سره د متوازنو او پرثمره اړیکو له لارې په نړې کې د افغانستان وړ
ځای ټینګ کړي او د نړۍ د هیوادونو په منځ کې یې یو سیال هیواد
کړي.

که ولس په پوهنه سمبال شو او د ژوند لومړنۍ اړتیاوې یې پوره
شوې، نو بیا به د نن او سبا ستونزې هم تشخیصولای شي او ملي او
هیوادنۍ گټې هم. دوی به بیا خپل حکومتونه نه وړانوي او د نورو له
خوا د لنډمهاله گټو په بدل کې به د خپلو راتلونکو نسلونو د دایمي
تباهی په کار کې له پردیو سره مرسته نه کوي. د خپل هیواد د دایمي
سولې او ثبات لپاره به د خپلو بیرنیو او لنډمهاله او کمو شخصي گټو
قربانۍ ته حاضرېږي او ملي گټې به ځکه تر فردی هغو لوړې گڼي، چې
په هغو کې به د ځان او خپلو اولادونو دایمي نېکمرغي نغښتې ویني.

**موثر دولت، د باکیفیته پوهنې عامول او خلکو ته کار او عاید پیدا کول
د ټولو اوسنیو او سبانیو ستونزو د حل او مخنیوي له اساسي لارو څخه
دي.**

**لوی الله دې نور زموږ هیواد هم موږ ته له ولېږي او وېرې څخه د امن
کور کړي.**

***

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**